

østlandsforskning
Eastern Norway Research Institute

ØF-rapport 02/2015

Sammen blir vi større

En samfunnsanalyse av Hamarregionen i ByRegionprogrammet

av

Katrine Gløtvold-Solbu
Atle Hauge
Per Kristian Alnes
Og
Morten Ørbeck

Rapport

Østlandsforskning er et forskningsinstitutt som ble etablert i 1984. Instituttet har siden 2011 vært organisert som et aksjeselskap med Hedmark fylkeskommune, Oppland fylkeskommune, Høgskolen i Lillehammer, Sparebanken Hedmark og Stiftelsen Østlandsforskning som eiere. Østlandsforskning er lokalisert på Lillehammer, men har også et kontor på Hamar.

Instituttet driver anvendt, tverrfaglig forskning og utvikling. Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

- Næringsliv og regional utvikling
- Velferd, organisasjon og kommunalforskning

Østlandsforskning viktigste oppdragsgivere er departementer, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

ØF-rapport 02/2015

Sammen blir vi større

En samfunnsanalyse av Hamarregionen i ByRegionprogrammet

av

Katrine Gløtvold-Solbu
Atle Hauge
Per Kristian Alnes
Og
Morten Ørbeck

Tittel: Sammen blir vi større. En samfunnsanalyse av Hamarregionen i ByRegionprogrammet

Forfatter: Katrine Gløtvold-Solbu, Atle Hauge, Per Kristian Alnes og Morten Ørbeck

ØF-rapport nr.: 02/2015

ISBN nr.: 978-82-7356-743-7

ISSN nr.: 0809-1617

Prosjektnummer: 1217

Prosjektnavn: Utvikling og vekst i Hamarregionen - Relates varieties

Oppdragsgiver: Hamarregionen Utvikling

Prosjektleder: Atle Hauge

Referat: Denne rapporten inngår som et kunnskapsunderlag for Hamarregionen Utviklings sitt arbeid med Utviklingsprogram for byregioner – Byregionprogrammet (ByR).

I rapporten ser vi blant annet nærmere på temaer som befolkning, sysselsetting, pendling og Hamars rolle som regionsenter, før vi avslutter med en analyse av næringslivets konkurransekraft.

Hamarregionen har hatt den raskeste befolknings- og sysselsettingsvekst i Hedmark i når til sysselsettingsveksten også. Hamarregionen hadde en sysselsettingsvekst på 12 prosent fra årtusenskiftet og fram til i dag, mens Hedmark totalt hadde en vekst på 7 prosent.

Emneord: Hamar, Stange, Ringsaker, Løten, Hamarregionen, regional utvikling, befolkningsutvikling, pendling, næringsanalyse

Dato: Januar 2015

Antall sider: 100

Pris: Kr 190,-

Utgiver: Østlandsforskning
Postboks 223
2601 Lillehammer

Telefon 61 26 57 00
Telefaks 61 25 41 65
epost: post@ostforsk.no
<http://www.ostforsk.no>

Publikasjonen er vernet etter åndsverkloven. Eksemplarfremstilling utover til privatbruk, er bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtalt med Kopinor (www.kopinor.no). Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatnings- og straffeansvar.

FORORD

Denne rapporten inngår som et kunnskapsunderlag for Hamarregionen Utviklings sitt arbeid med ByR. Utviklingsprogram for byregioner – Byregionprogrammet (ByR) – har som målsetting å øke kunnskapen om samspillet mellom by og omland for å styrke disse områdenes regionale vekstkraft. I Norge er det overordnede målet om bevaring av hovedtrekkene i bosettingsmønsteret godt forankret politisk, og ByR må sees i lys av dette.

Vi er så heldige at vi har fått jobbet med alle tre Mjøsbyene, i tillegg regioner i andre deler av landet. Vi mener selv at dette gjør at hver enkelte analysene er mer robust, og at sammenhenger kommer tydeligere fram.

Østlandsforskning har som målsetning å være en av Innlandets kunnskapsaktør, derfor er det ekstra spennende og givende å utvikle kunnskap *om* Innlandet.

Vi vil takke oppdragsgiver og spesielt Eli Bryhni for konstruktive diskusjoner og tålmodighet.

Hamar, januar 2015

Merethe Lerfald
forskningsleder

Atle Hauge
prosjektleder

INNHold

Sammendrag	7
1 Befolkning og arbeidsmarked	15
1.1 Befolkning.....	15
1.1.1 Befolkningsutviklingen i Hamar og Hamarregionen	18
1.1.2 Befolkningsendring 2000-2014 fordelt på fødsel- og flytteoverskudd	21
1.1.3 Flytting i Hamarregionen	23
1.1.4 Aldersstruktur og omsorgsrate	23
1.2 Arbeidsmarked	26
1.2.1 Næringsstruktur i Hamarregionen	29
1.3 Sammenheng mellom befolknings- og sysselsettingsvekst.....	31
2 Hamarregionen – regiondannelse, interaksjon og pendling	35
2.1 Inn og utpendling til Hamar og Hamarregionen	36
2.2 Hamarregionen som boregion.....	41
3 Hamar som regionsenter	47
3.1 Hamar som (administrativ) Innlandshovedstad.....	47
3.2 Hamar som nasjonalt administrasjonssenter	48
3.3 Hamar som varehandelssenter	50
3.4 Hamar som kultursenter	53
4 Mjøsbyregionen	57
4.1 Nøkkeltall for Mjøsbyregionen.....	57
4.2 Næringsstruktur og lokale spesialiseringer	58
4.3 Hvordan henger Mjøsbyregionen sammen?	60
4.3.1 Regiondanning og integrasjon gjennom pendling	60
4.3.2 Kollektivtilbudet.....	63
4.3.3 Reiseavstander med bil og potensialer for reisetidsreduksjoner	65
4.3.4 Høyskolene rundt Mjøsby.....	68
4.4 Mulighetsrommet mot Oslo	70
4.5 Hvorfor er det ikke mer arbeidsmarkedetsintegrasjon mellom Mjøsbyene?	73
5 Næringsanalyse - Relatert variasjon og konkurransekraft	75
5.1 Testing av relatert variasjon på økonomiske regioner	76
5.2 Næringslivets konkurransekraft.....	80
6 Konklusjoner og anbefalinger	87
7 Referanser	89
8 Vedlegg	93
Vedlegg1: Tabeller og figurer til kapittel 2.....	93
Vedlegg 2: Tabeller og figurer til kapittel 5.....	95

Vedlegg 3: Related Variety – beregninger og utregninger	96
Vedlegg 4: Unrelated Variety – beregninger og utregninger.....	99

Figurer

Figur 1.1 Befolkningsutviklingen (Indeks 1970=100). 1.1.1970-1.1.2014.....	15
Figur 1.2 Prosentvis befolkningsendring. Norge. 1.1.2008 -1.1.2013.....	16
Figur 1.3 Folketallet i regionene i Innlandet. 1.1.2000, 1.1.2008, 1.1.2013 og 1.1.2014.....	17
Figur 1.4 Befolkningsutvikling i innlandsbyenes tettsteder, kommuner og regioner. 1.1.2000-1.1.2012.....	18
Figur 1.5 Befolkningsutvikling. Hamarregionen. 1.1.1970-1.1.2014.	19
Figur 1.6 Befolkningsutvikling (Indeks år 2000= 100). Hamarregionen, Elverum, Lillehammer, Gjøvik. 1.1.2000–1.1.2014.	20
Figur 1.7 Prosentvis befolkningsendring fordelt på landbakgrunn. 1.1. 2008-1.1.2014.....	21
Figur 1.8 Regional befolkningsendring fordelt på fødsels- og flytteoverskudd. 1.1.2008-1.1.2014.	22
Figur 1.9 Befolkningsendring fordelt på fødsels- og flytteoverskudd på kommunenivå. 1.1.2008-1.1.2014.....	22
Figur 1.10 Inn- og utflytting i Hamar kommune siste fem år. 31.12.2009-31.12.2013.....	23
Figur 1.11 Utviklingen i antall personer i alderen 20-66 per person over 67. 1.1.1990-1.1.2014 og 1.1.2014-1.1.2040 (MMMM).....	25
Figur 1.12 Utvikling i antall arbeidsplasser (Indeks år 2000=100). 31.12.2000-31.12.2013.....	26
Figur 1.13 Utvikling i antall arbeidsplasser i Hamarregionene og kommunene i Hamarregionen (Indeks år 2000=100). 31.12.2000-31.12.2013.....	27
Figur 1.14 Arbeidsplassvekst. 31.12.2000-31.12.2013.....	28
Figur 1.15 Sysselsatte etter arbeidssted. Årlig vekst. 31.12.2009-31.12.2013.....	29
Figur 1.16 Utvikling i arbeidsplasser og befolkning. Økonomiske regioner. 1.1.2004-1.1.2014. Prosent.	32
Figur 1.17 Befolknings og sysselsettingsvekst økonomiske kommuner i Innlandet. 1.1.2002-1.1.2014.....	33
Figur 1.18 Befolknings og sysselsettingsvekst. Bykommuner Østlandet. 1.1.2002-1.1.2014. .	34
Figur 2.1 Antall pendlere til Hamar kommune. 31.12.2000, 31.12.2007 og 31.12.2013.	37
Figur 2.2 Andel sysselsatte innbyggere per grunnkrets som pendler til Hamar. 31.12.2010.	39
Figur 2.3 Befolkningsutvikling 1980-2007 etter reisetid fra regionhovedsenteret.	41
Figur 2.4 Figur 2.4. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris. Norge, Hedmark og Oppland. 2003-2013.	43
Figur 2.5 Selveierbolig etter region, boligtype og pris. Gj.snitt kvm pris	44
Figur 3.1 Endring i omsetning av detaljvarer i hele kommunene i perioden 2004-2012.....	51
Figur 3.2 Endring (prosentpoeng) i kjøpesentrenes andel av detaljvarehandelen i sentrum 2004-2012.....	52
Figur 3.3 Kart over sentrale deler av Hamar med kjøpesentre, ulike typer butikker.....	53
Figur 3.4 Culture Opportunity Index (COI). Antall arbeidsplasser i kulturnæringer per 100 innbyggere. Den røde streken viser landsgjennomsnittet. 31.12.2010.....	54
Figur 4.1 Figur 4.1: Befolkningsutvikling 2001-2010 etter tilgang på arbeidsplasser innenfor 45 minutter med bil.....	67
Figur 4.2 Fremskrevet befolkningsøkning for landets fylker (alternativ MMMM). 1.1.2012-1.1.2040.....	70
Figur 4.3 Reisetid Oslo - befolkningsvekst, regresjon.....	71
Figur 5.1 Sysselsettingsveksten i utvalgte økonomiske regioner. 31.12.2008-31.12.2013.....	77
Figur 5.2 Sammenhengen mellom related variety 31.12.2008 og sysselsettingsvekst 31.12.2008-31.12.2013.	79
Figur 6.1 Pendling mellom Gjøvik kommune og Hamar kommune. 31.12.2000-31.12.2013.	88
Figur 8.1 Næringsstatistikkhierarkiet.....	97
Figur 8.2 Frekvensdiagram for relatert variasjon for alle økonomiske regioner i Norge i 31.12.2008.....	98
Figur 8.3 Sammenhengen mellom ikke-relatert variasjon 31.12.2008 og sysselsettingsvekst 31.12.2008-31.12.2013.	100

Tabeller	
Tabell 1.1 Befolkningsstrukturen i Hedmark (Indeksert; Norge = 100).....	24
Tabell 1.2 Omsorgsrate i 2014 og 2040.....	25
Tabell 1.3: Næringsstruktur i Hamarregionen. 31.12.2013.....	30
Tabell 1.4: Næringsstruktur i Hamar, Ringsaker, Løten og Stange. 31.12.2013.....	31
Tabell 2.1 Pendlingsmatrise. Andelen pendlere ift sysselsatte etter bosted. 31.12.2013.....	36
Tabell 2.2: Sysselsatte innbyggere etter bostedsområde i Hamarregionen. 1.1.2001 og 1.1.2010.....	38
Tabell 2.3: Endring i gjennomsnittlig kvadratmeterspris. 2003-2013.....	43
Tabell 2.4: Boliger - prisantydning inkludert fellesgjeld per m ² basert på primærom på solgte boliger i Hamar. 01.01.2010-01.01.2014.....	44
Tabell 4.1: Nøkkeltall for kommunene i Mjøsbyregionen	57
Tabell 4.2: De 25 største tettstedene i Mjøsbyregionen. 1.1.2012 og endring siden 2007.....	58
Tabell 4.3: Arbeidsplasser (Sysselsatte etter arbeidsstedskommune) etter kommune og næring. 31.12.2013.....	59
Tabell 4.4: Sysselsatte i Sykehuset Innlandet fordelt på sykehusavdelinger og bostedskommune.....	60
Tabell 4.5: Pendlingsstrømmer innenfor og inn/ut av Mjøsbyregionen. 31.12.2013.....	61
Tabell 4.6: Pendlingsstrømmer innenfor og inn/ut av Mjøsbyregionen. 31.12.2000.....	62
Tabell 4.7: Reisetider og avganger langs Dovrebanen i 1990, 2001 og i dag.....	63
Tabell 4.8. Reiseavstander med bil i minutter i dag (nordøstre del) og med tenkt ny infrastruktur (sørvestre del).....	68
Tabell 4.9: Studenttall gjelder totale heltidsekvivalenter	69
Tabell 5.1: Skift-andelsanalyse for regionene i Oppland og Hamarregionen. 31.12.2008-31.12.2013.....	82
Tabell 5.2: Faktisk sysselsettingsendring 2008-2013 Konkurransekomponenten (Avviket mellom faktisk vekst i den gitte næringen og veksten i næringen nasjonalt) fordelt på de ulike næringene Hamarregionen.....	84
Tabell 5.3: Antall, andel og lokaliseringskoeffisient. Hamarregionen og Gjøvikregionen. 13.12.2013.....	85
Tabell 5.4: Nettoinnpendling i Hamar og Gjøvik. Sysselsatte etter bosted og arbeidssted. 31.12.2013.....	86
Tabell 8.1: Beskrivelse av variablene.....	97

SAMMENDRAG

Befolkning og arbeidsmarked

Norges befolkning har de siste 40 årene vokst fra snaut 3,9 millioner til 5,1 millioner. Dvs. en vekst på rundt 30 prosent. Fra midten av 1990-tallet har sentraliseringen sammen med regionforstørring gitt spredning av veksten til Oslos omland. De siste 7-8 årene har økt arbeidsinnvandring akselerert veksten både nasjonalt og i Hedmark/Oppland, men veksttakten i Innlandet er fremdeles betydelig svakere enn den nasjonale.

Folketallet i Innlandet var ved inngangen til 2014 rundt 382 000 personer, fordelt på 194 000 i Hedmark og 188 000 i Oppland. Siden årtusenskiftet har folketallet i Hedmark økt med ca. 7 000, som gir en årlig tilvekst på 0,3 prosent. De siste årene har veksten tiltatt noe og årlig vekst siden 2008 er på 0,4 prosent. I likhet med landet for øvrig er det i Innlandet sterkest befolkningsvekst i de allerede tette befolkede områdene. De 4 største byene (Hamar, Elverum, Gjøvik og Lillehammer) har alle hatt en vekst på 5-6 prosent fra 2008 til 2014. Den femte største bykommunen, Kongsvinger, har hatt en vekst i samme periode på 3 prosent. På regionsnivå har befolkningsveksten i Innlandet de senere årene vært sterkest i Hamarregionen, dvs Ringsaker, Stange, Løten og Hamar. Regionen skiller seg fra de øvrige regionene ved at alle dets kommuner har hatt befolkningsvekst de siste 6 årene på over 4 prosent.

Hamarregionen hadde i overkant av 90 000 innbyggere 1.1.2014. Det har vært 8 prosent befolkningsvekst siden 2000. Ser man på kommunenivå har Ringsaker fortsatt flest innbyggere, mens Hamar kommune sterkest vekst samlet sett siden årtusenskiftet. Det siste året har veksten vært sterkest i Stange kommune.

Det er den nye arbeidsinnvandringen vært motoren for befolkningsvekst de senere årene. Innflyttingen fra Asia og Afrika har vært relativt stabil siden 2000. Siden 2006 har innflyttingen fra Norden og Vest-Europa forøvrig økt noe, mens innvandringen fra Øst-Europa har hatt sterk vekst. Hamarregionen har et svakt fødselsunderskudd. Sammenlignet med landsgjennomsnittet har vi en lavere andel av befolkningen i fertil alder. Dette er hovedforklaringen på fødselsunderskuddet.

Det er sentrum som trekker innflytterne. Normalt er et tettsted en del av en kommune og har færre innbyggere enn kommunen, men for Hamar sin del inkluderer tettstedet innbyggere fra både Stange og Ringsaker.

Det forgår en urbanisering i Innlandet. På den ene siden er det i byregionene man ser den raskeste befolkningsveksten. Samtidig er veksten byene sterkest i sentrum (tettstedet).

Hamarregionene hadde en nettoinnflytting i 2013. Vi holder oss i all hovedsak innenfor fylkes- og regiongrensene når vi flytter på oss. Den siste femårsperioden bosatte flesteparten av utflytterne i Hamarregionen seg i en annen kommune i samme region. Det har vært flere som flytter fra Hamar til Stange enn motsatt, mens Ringsaker har hatt en netto-utflytting til Hamar. Det er en stor andel hamarsinger som flytter til Oslo, men det er også mange som flytter fra Oslo til Hamar.

I alle kommunene i Hedmark er det en overrepresentasjon av aldersgruppen 45 år og eldre i forhold til landet totalt. Denne overrepresentasjonen blir enda sterkere når en ser på aldersgruppen 67 og eldre. I Ringsaker og Stange i Hamarregionen er det en svak overrepresentasjon i ungdomsaldersgruppene 13-19 år i forhold til landsgjennomsnittet. Spesielt i Hamar er en stor andel gamle.

Samtlige av kommunene i Hamarregionen har hatt sysselsettingsvekst siden 2000. Hamar hatt den kraftigste veksten på 19 prosent, dernest følger Stange på 13 prosent, Løten med 5 prosent og Ringsaker med 4 prosent. Etter en svak periode helt fra årtusenskiftet har Løten hatt en spesielt god utvikling de 2 siste årene. Siden 2011 har de hatt en sysselsettingsvekst på 11 prosent.

Som for landet totalt er privat sektor den største arbeidsgiveren i Hamarregionen, og står for nesten to tredjedeler av arbeidsplassene. De tre næringsgruppene som sysselsetter flest i privat sektor i Hamarregionen er varehandel, industri og bygg og anleggssektoren. Primærnæringene og finansiering og forsikring og personlig tjenesteyting er tre næringer i privat sektor hvor det er relativt sett flere sysselsatte i Hamarregionen enn i landet for øvrig. Samtlige av kommunene med unntak av Hamar er overrepresentert innen primærnæringene. Ringsaker har nesten dobbelt så stor andel sysselsatte innen industri som landet for øvrig, også Stange ligger over det nasjonale gjennomsnittet. Løten har en relativt sett stor andel sysselsatt inne bygg og anleggsektoren sammenlignet med de andre kommunene og ellers i Norge. I Hamar kommune er det over dobbelt så mange, relativt sett, som er sysselsatt innen finansiering og forsikring som landet for øvrig. Også innen forretningsmessig tjenesteyting og personlig tjenesteyting er Hamar overrepresentert. Innen personligtjenesteyting er det Norsk Tipping som utgjør den største andelen av de ansatte.

Det er en tett sammenheng mellom befolknings- og sysselsettingsvekst, og flere faktorer tyder på at dette blir enda tettere i tiden som kommer. Mens det tidligere var typisk at folk flytter etter jobbene, ser man i dag en tendens mot at arbeidsplassene i større grad flytter etter menneskene. Vi snakker om alt fra frisøren på hjørnet til skole, helse, omsorg, varehandel, bygg og anlegg, kultur, fritid og restauranter. Under normale konjunkturer vil

det være nært sammenfall mellom arbeidsplassutvikling og befolkningsutvikling, i hvert fall hvis vi ser på utviklingen i befolkningen i yrkesaktiv alder. Arbeidsplasser trekker til seg arbeidskraft og innbyggere. Det er også slik at innbyggere representerer både et rekrutteringsgrunnlag og en etterspørsel for bedriftene. Disse sammenhengene gjelder på nasjonalt nivå og for store regioner (bo- og arbeidsmarkedsregioner). Mellom enkeltkommuner innenfor funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner, kan det imidlertid være avvik mellom jobbskaping og befolkningsvekst.

Som tidligere nevnt har befolkningsveksten på regionnivå de senere årene vært sterkest i Hamarregionen. Hamar kommune har relativt sett hatt en raskere sysselsettingsvekst i perioden 2002 – 2014 enn befolkningsutvikling. Ser man derimot Hamarregionen under ett ser det ut til at balansen i veksten mellom sysselsetting og befolkning er ganske god. Dette er en indikasjon på at Hamar og kommunene rundt i stor grad fungerer som ett felles bo- og arbeidsmarked.

Hamarregionen – regiondannelse, interaksjon og pendling

Hamarregionen er en godt integrert bo- og arbeidsregion, hvor det er stor innpendling til regionsenteret Hamar. Hamarregionen sammen med Gjøvikregionen er de to regionene i Innlandet hvor det er størst andel som pendler innad i regionen. Hele 60 prosent av de som pendlet i 2013 pendlet til en annen kommune i regionen.

Av de sysselsatte innbyggerne som er bosatt i Hamar kommune jobber 64 prosent innenfor Hamar kommunes grenser. Både antallet pendlere fra omlandskommunene og andelen pendlere i forhold til sysselsatte innbyggere er økende.

I en undersøkelse Hamarregionen Utvikling har gjort blant eiendomsmeglere i regionen finner de at innflyttere er i stor grad tilbakeflyttende unge mennesker, som i stor grad ønsker enebolig, eller godt voksne som vil nærmere familien sin som gjerne vil ha leilighet. En fellesnevner for attraktive boområder er at det skal være sentrumsnært. Bransjen mener at det sannsynligvis vil være økt etterspørsel etter boliger fremover, og at eneboliger er mangelvare, men at det er viktig med mangfold, både når det gjelder boligtyper og pris. Det er store regionale forskjeller innad i Hamarregionen, med Hamar som kommunen med de klart dyreste boligene. Fortsatt ligger gjennomsnittsprisen på boliger i regionen betydelig under landsgjennomsnittet.

Hamar som regionsenter

Hamar er et viktig administrasjonssenter med bl.a. kontorer for Hedmark fylkeskommune og Fylkesmannen i Hedmark, Hedmarken tingrett, Hedmark politidistrikt, biskopen i Hamar bispedømme, Eidsivating lagmannsrett og Hedmark og Opplands Statsadvokatembeter. Det norske Skogfrøverk ligger i Hamar, videre Norsk Tippings hovedadministrasjon. Hamar er et viktig skolesenter med mange videregående skoler,

Høgskolen i Hedmark med lærerutdanning og avdeling for landbruk og naturfag. Hamar har sykehus og statsarkiv for Hedmark og Oppland. Det er et også et nybygd Kulturhus som fungerer som har regionale funksjoner, blant annet som spillested for rikskonsertene. På Ridabu øst for sentrum ligger Toneheim folkehøgskole. Hamar har også Likestillingssenteret (tidl. Kvinneuniversitetet).

Stortinget har vedtatt å begrense lokalisering av kjøpesenter og handel utenfor sentrum, med målsetning om å forhindre at sentrum taper kampen mot store bilbaserte kjøpesentre. Nye handelsvirksomheter lokaliseres innenfor eller i tilknytning til eksisterende by- og tettstedssentre, med et langsiktig mål om å oppnå mer bærekraftig og robust by- og tettstedsutvikling og begrense klimagassutslippene. Hamar sentrums andel av detaljhandelsomsetningen gikk kraftig ned fra 2004 til 2008. Etter det har den holdt seg relativt stabil. Reduksjonen etter finanskrisen skyldes hovedsakelig økt konkurranse fra handelsvirksomheter utenfor kommunen. Kjøpesentrene tar hånd om 46 prosent av detaljvarehandelens omsetning, men denne andelen har gått svakt ned fra 2004 til 2012. Det må påpekes at dette sannsynligvis kommer til å endre seg i og med det nye kjøpesenteret CC Stadion på 33 000kvm og 85 butikker.

Hamar er også et regionsenter for kultur. Hamar kommune ligger på 9. plass på Kulturindeksen (Telemarksforskning, 2014) totalt. Indeksen er basert på registerdata fra offentlige etater, interesseorganisasjoner og foreninger. Dette viser at Hamar kommune har et jevnt over godt tilbud til sine innbyggere. Hamar kommune bruker mer penger på kultur per innbygger enn for eksempel sammenlignbare kommuner som er gruppert sammen med Hamar i KOSTRA. Hamar kommune brukte 2 562 kr per innbygger i 2013, sammenlignet med 1 866 kr per innbygger i lignende kommuner. KOSTRA-tallene for gruppe 13 (=store kommuner utenom de fire store byene) i grupperingen av kommuner er et relevant sammenligningsgrunnlag når det gjelder Hamar kommunes bruk av offentlige midler og kulturbruk.

Mjøsbyregionen

Mjøsbyregionen omfatter kommunene Elverum, Løten, Stange, Hamar, Ringsaker, Gjøvik, Østre og Vestre Toten og Lillehammer – en statistisk avgrensning av befolkningstyngdepunktet i Mjøsområdet. Mjøsbyregionen har i sum 195.000 innbyggere og 97.000 arbeidsplasser og dekker et landareal på 5.500 km². Mjøsbyregionen har tilnærmet balanse mellom arbeidsplasser og sysselsatte innbyggere, dvs. har svært liten netto ut- eller innpendling

Hamar kommune har 20 prosent av alle arbeidsplassene i Mjøsbyregionen, etterfulgt av Lillehammer og Gjøvik med 17 prosent hver og Ringsaker med 15 prosent. Av regionens arbeidsplasser er 15 prosent innenfor primærnæring, bergverk, industri og elforsyning mv, 40 prosent innenfor offentlig dominert tjenesteproduksjon (off.adm., forsvar, sosialforsikring, undervisning, helse- og sosialtjenester) og de resterende 45 prosent

innenfor privatdominert tjenesteyting, hvorav grovt regnet 2/3 er husholdningsrettet og 1/3 produksjonsrettet.

Ved å se nærmere på lokal spesialisering, kan det konkluderes med følgende:

- Hamar kategoriseres som en administrasjons-, finans og servicekommune,
- Lillehammer og Elverum er spesialisert innenfor offentlig administrasjon og forsvar.
- Ringsaker og Vestre Toten som landbruks- og industrikommuner.
- Løten, Stange og Østre Toten er landbrukskommuner. I tillegg har Løten en spesiell spesialisering innenfor bygg og anleggssektor, Stange innenfor helse og omsorg og Østre Toten innenfor transport.

Offentlig sektor står for 40 prosent av arbeidsplassene i Mjøsbyregionen. Det meste av dette er administrasjon, undervisning og helse- og sosialtjenester i regi av kommunene og befinner seg relativt jevnt fordelt innenfor de respektive kommuner. Det samme gjelder visse statlige arbeidsplasser og også videregående utdanningsinstitusjoner finnes i alle kommunene i Mjøsbyregionen unntatt Løten.

Pendlingsstrømmene viser at av Mjøsregionens 96.891 sysselsatte innbyggere jobber 62 prosent innenfor bostedskommunen, 27 prosent pendler til en annen kommune i Mjøsbyregionen, mens 10.775 eller 11 prosent pendler ut av regionen. Pendlingen fra Mjøsbyregionen til Oslo og Akershus ble mer enn doblet fra 1990 til 2000, men har falt med over 1.000 personer siden 2000. Det er en betydelig «motpendling» ved at over 2.000 av arbeidsplassene i Mjøsbyregionen er besatt av pendlere bosatt i Oslo og Akershus. Denne «motpendlingen» har økt med over 1.000 personer eller nær 100 prosent siden år 2000 og er firedoblet siden 1990. At netto utpendling til Oslo og Akershus har avtatt siden 2000, samtidig som netto innpendling fra Innlandet for øvrig har økt, viser at Mjøsregionen siden 2000 har hatt sterkere vekst i egne arbeidsplasser enn i sysselsatte innbyggere.

Pendlingsstatistikken gir ikke grunnlag for å hevde at det finnes ett felles bo- og arbeidsmarked rundt Mjøsa, snarere tre separate: Hamarregionen hvor i noen grad også Elverum inngår, Gjøvik/Toten og Lillehammerregionen. Det meste av pendlingen skjer innad i disse regionene og mot Oslo og Akershus. Det er relativt lite pendling mellom byene/regionene. Vi tror det er tre hovedårsaker til dette:

- Fysisk avstand
- Mental avstand
- For like arbeidsmarkeder

Dagens togtilbud i hovedsak er innrettet for å transportere personer inn og ut av Oslo og i mindre grad er innrettet for å skape økt interaksjon i Mjøsregionen og Innlandet for øvrig. Det er i dag relativt gode kollektivtilbud mellom Lillehammer og Hamar og mellom

Lillehammer og Gjøvik. Ny firefelts E6 og dobbeltspors jernbane vil også gi reduserte reisetider på strekningen Lillehammer og Tangen som må forventes å gi både økt handel og pendling, økt befolkningsvekst og økt jobbskaping.

De fire høyskolecampusene i Mjøsbyregionen (Gjøvik, Lillehammer, Hamar og Elverum) har i overkant av 10 000 studenter og i underkant av 1.000 arbeidsplasser. Det er et bredt spekter av utdanningstilbud, spesielt innenfor 3-4 årige profesjonsutdanninger: sykepleie i Gjøvik og Elverum, sosionom, vernepleie og barnevernspedagog i Lillehammer, førskole og grunnskolelærer i Hamar, elektro-, maskin-, IKT- og byggingeniør i Gjøvik og økonomi og administrasjon i Lillehammer og Gjøvik.

Det pågår store veg- og jernbaneutbygginger som vil gi redusert reisetid til Oslo med bil fra store deler av Mjøsbyregionen. Gjennom regresjonsanalyser har vi påvist en sterk statistisk sammenheng mellom reisetid til Oslo og befolkningsvekst, altså jo raskere reisetid til Oslo, jo større blir befolkningsveksten. Det kan altså forventes en pendlingsbasert tilflytting når reisetiden til Oslo går ned (som vil forsterkes av at presset i Osloområdet øker).

Næringsanalyse - Relatert variasjon og konkurransekraft

I dette prosjektet er det forsøkt å teste en metode for bedre kunne forklare sammenhengen mellom økonomisk vekst og næringsstruktur. Dette er teorien om relatert variasjon. Skuffende ga analysen er såkalt null-funn. Ved å beregne relatert variasjon for økonomiske regioner finner vi at det knapt nok er noen sammenheng mellom relatert variasjon i 2008 og sysselsettingsendringer i 2008-2013. Vi har konkludert med at bruken av relatert variasjon har ikke gitt noen merverdi i form av å kunne analysere næringsstrukturen i Hamarregionen og forstå sysselsettingsutviklingen. Da den i all hovedsak følger nasjonale trender og domineres av et offentlig tjenestetilbud.

I alle næringer vil en finne bedrifter som går bra, mens andre bedrifter går dårlig. Når en samler bedrifter i næringsgrupper, eller bransjer, og ser utviklingen over noen år, vil en likevel se at noen næringer er i framgang, mens andre er i tilbakegang. En vil også se at veksten, eller tilbakegangen, for eksempel målt med sysselsettingstall, varierer fra kommune til kommune. På lokalt nivå (region/kommune) vil noe av den samlede veksten skyldes en gunstig næringsstruktur, dvs. stort innslag av næringer som er i framgang nasjonalt, og kanskje internasjonalt. Tilsvarende vil en eventuell tilbakegang dels skyldes at kommunen har stort innslag av næringer som stagnerer eller går tilbake nasjonalt. Det er altså en nær sammenheng mellom næringsstruktur og vekst/tilbakegang i sysselsettingen i en kommune. Likevel er det selvsagt ikke slik at næringsstrukturen på et gitt tidspunkt er helt bestemmende for framtidig næringsutvikling i en kommune. Kommunen kan ha bedrifter som bidrar til at sysselsettingen i enkelte næringer har en utvikling som avviker fra den gjennomsnittlige, nasjonale endringen for denne næringen. Blant kommuner som i utgangspunktet har samme næringsstruktur, vil vi over noen år kunne finne enkelte

”vinnerkommuner”, mens andre taper terreng. Koplingen mellom næringsstruktur og sysselsettingsendringer blir ofte studert ved hjelp av skift-andelsanalyser.

Hamarregionene har i utgangspunktet en ugunstig næringsstruktur med overrepresentasjon innen næringer i tilbakegang (negativ strukturkomponent), men de har sterkere vekst enn næringsstrukturen skulle tilsi (positiv konkurransekomponent). I de næringene som har tilbakegang i landet for øvrig som varehandel og transport og lagring er tilbakegangen sterkere i Hamarregionen. Innen industrien og jordbruk er tilbakegangen mindre enn på landsbasis og innen finansiering og forsikring er det derimot vekst i Hamarregionen. Innen private næringer som informasjon og kommunikasjon og teknisk tjenesteyting er sysselsettingsveksten større i Hamarregionen enn ellers i landet. Men det er innen offentlig sektor, som helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon, hvor veksten er størst i forhold til landsgjennomsnittet.

Innlandet henger ikke helt med på verken sysselsettings- eller befolkningsveksten som skjer i Norge. Norge har hatt en befolkningsvekst på 24 prosent siden 2000 og fram til i dag, mens Hedmark har hatt en vekst på kun 4 prosent. Men av den veksten vi ser i Hedmark skjer først og fremst i Hamarregionen som i denne perioden har hatt en vekst på 8 prosent. Hamarregionene er motoren i Hedmark i når det kommer til sysselsettingsveksten også. Hamarregionen hadde en sysselsettingsvekst på 12 prosent fra årtusenskiftet og fram til i dag, mens Hedmark totalt hadde en vekst på 7 prosent.

Tidligere forskning viser at det er en klar sammenheng mellom regioners størrelse og befolkningsutvikling. Det vil være viktig for Hamarregionen å koble seg på utviklingen som skjer i Oslo, men samtidig forsøke å bedre dynamikken internt i regionen.

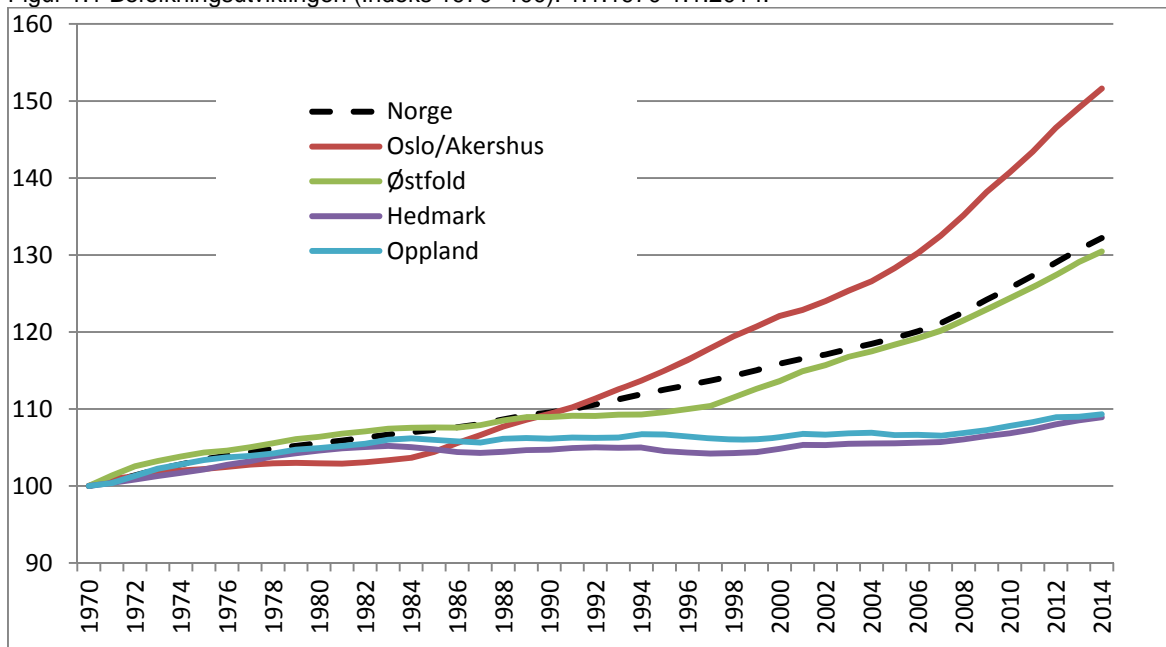
1 BEFOLKNING OG ARBEIDSMARKED

I dette kapitlet kommer vi først til å se på befolkning, hvordan Hamar og Hamarregionen gjør det sammenlignet med resten av landet. Deretter går vi over til å se på arbeidsmarkedet og hvordan sysselsettingen har utviklet seg i Hamarregionen. Avslutningsvis ser vi på sammenhengen mellom befolkningsvekst og sysselsettingsvekst.

1.1 Befolkning

Norges befolkning har de siste 40 årene vokst fra snaut 3,9 millioner til 5,1 millioner. Dvs. en vekst på rundt 30 prosent. 1970-tallet var distriktspolitikkenes gullalder hvor mange utkantregioner hadde vekst på linje med landsgjennomsnittet. Siden begynnelsen på 1980-tallet har befolkningsutviklingen imidlertid hatt en tydelig trend av sentralisering, synliggjort gjennom sterk vekst i Oslo og Akershus og fravær av vekst i Hedmark og Oppland.

Figur 1.1 Befolkningsutviklingen (Indeks 1970=100). 1.1.1970-1.1.2014.

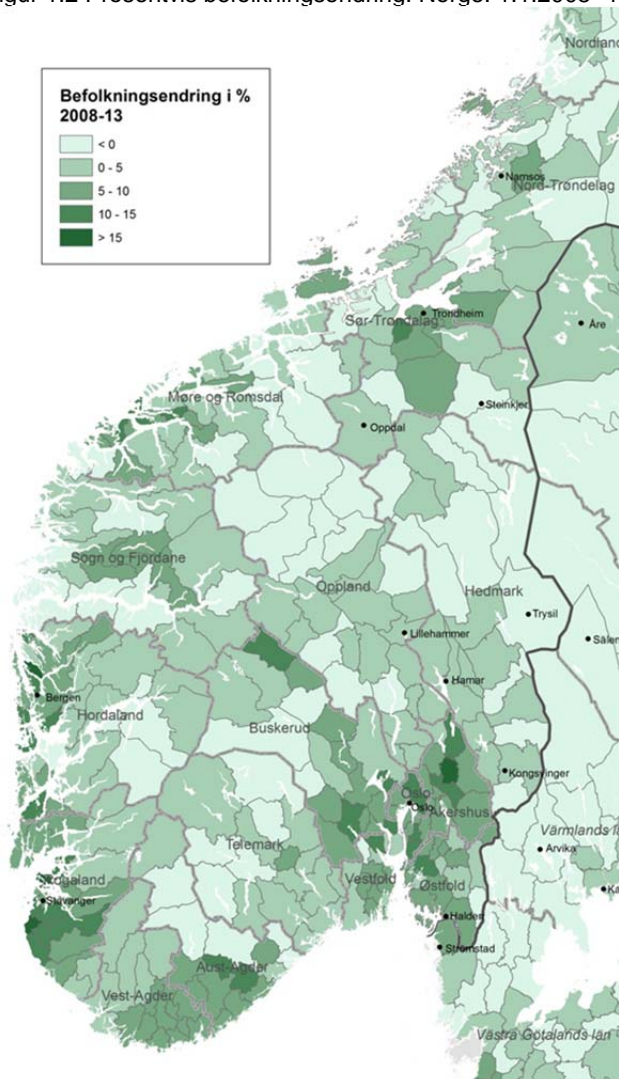
Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Fra midten av 1990-tallet har sentraliseringen sammen med regionforstørring gitt spredning av veksten til Oslos omland. Dette ser en tydeligst i Østfold og delvis i deler av Hedmark og Oppland. Noe av forklaringen ligger i bedre infrastruktur nordover pga. OL og Gardermoen, samtidig som det har blitt flere jobber innen pendlingsvennlige yrker, mer

fleksibel arbeidstid og økt bruk av hjemmekontor. De siste 7-8 årene har økt arbeidsinnvandring akselerert veksten både nasjonalt og i Hedmark/Oppland, men veksttakten i Innlandet er fremdeles betydelig svakere enn den nasjonale.

Kartet under viser hvor befolkningsveksten har vært sterkest. I stor grad er det de større byene som har hatt den største befolkningsendringen, og omlandet rundt har i noe varierende grad koblet seg på den utviklingen.

Figur 1.2 Prosentvis befolkningsendring. Norge. 1.1.2008 -1.1.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

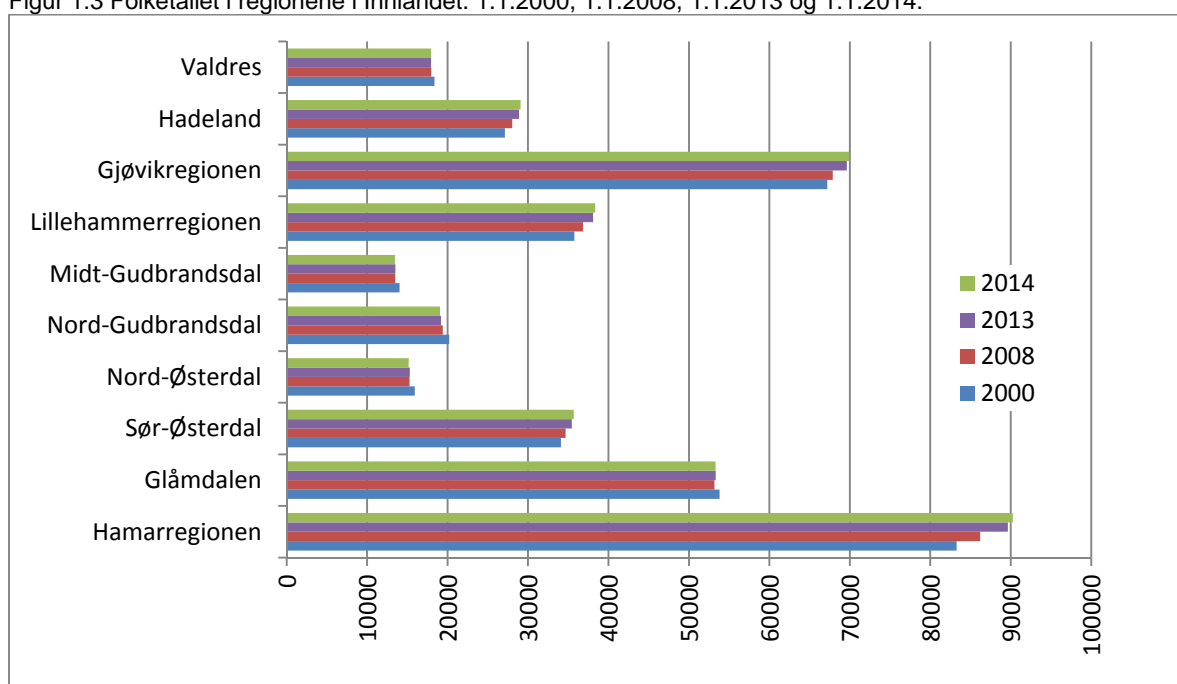
Folketallet i Innlandet var ved inngangen til 2014 rundt 382 000 personer, fordelt på 194 000 i Hedmark og 188 000 i Oppland. Siden årtusenskiftet har folketallet i Hedmark økt med ca. 7 000, som gir en årlig tilvekst på 0,3 prosent. De siste årene har veksten tiltatt noe og årlig vekst siden 2008 er på 0,4 prosent.

I likhet med landet for øvrig er det i Innlandet sterkest befolkningsvekst i de allerede tettest befolkede områdene. De 4 største byene (Hamar, Elverum, Gjøvik og Lillehammer) har alle

hatt en vekst på 5-6 prosent fra 2008 til 2014. Den femte største bykommunen, Kongsvinger, har hatt en vekst i samme periode på 3 prosent.

På regionsnivå har befolkningsveksten i Innlandet de senere årene vært sterkest i Hamarregionen, dvs Ringsaker, Stange, Løten og Hamar. Regionen skiller seg fra de øvrige regionene ved at alle dets kommuner har hatt befolkningsvekst de siste 6 årene på over 4 prosent. De regionene med nedgang i folketallet på 2000-tallet er Nord-Gudbrandsdalen, Midt-Gudbrandsdalen, Nord-Østerdalen, Glåmdalen og Valdres. Felles for dem alle er at befolkningsnedgangen har avtatt de siste årene, og holdt seg forholdsvis stabilt det siste året.

Figur 1.3 Folketallet i regionene i Innlandet. 1.1.2000, 1.1.2008, 1.1.2013 og 1.1.2014.

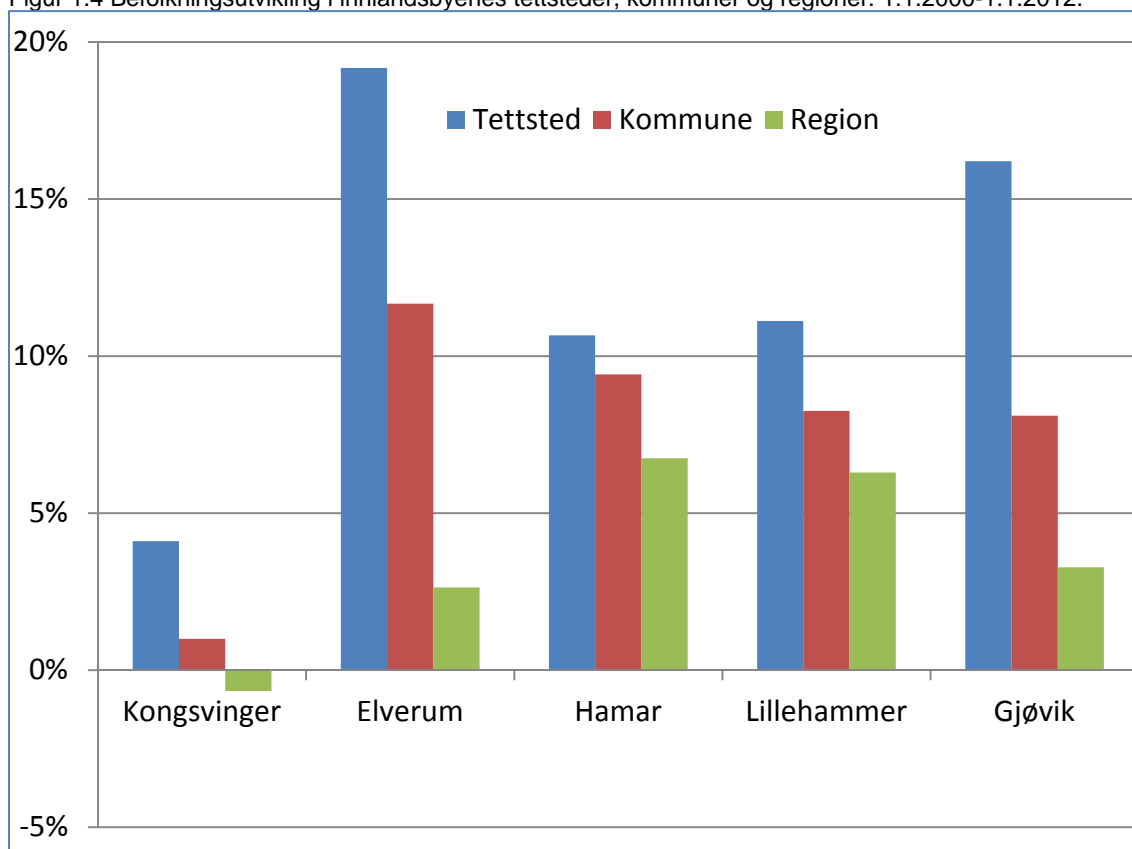

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Av figur 1.4, ser det ut til at det er sentrum som trekker innflytterne. Skillet mellom tettsted og kommune skyldes at Statistisk sentralbyrå definerer et tettsted som en bosetting med minimum 200 innbyggere, og det skal ikke være mer enn 50 meter mellom husene. Tettsteder er geografiske områder som har en dynamisk avgrensning, og antall tettsteder og deres yttergrenser vil endre seg over tid avhengig av byggeaktivitet og befolkningsutvikling. Tettstedene avgrenses uavhengig av de administrative grensene. Normalt er et tettsted en del av en kommune og har færre innbyggere enn kommunen, men for Hamar sin del inkluderer tettstedet innbyggere fra både Stange og Ringsaker.

Det forgår altså en urbanisering i Innlandet. På den ene siden er det i byregionene man ser den raskeste befolkningsveksten. Samtidig er veksten byene sterkest i sentrum (tettstedet).

Figur 1.4 Befolkningsutvikling i innlandsbyenes tettsteder, kommuner og regioner. 1.1.2000-1.1.2012.

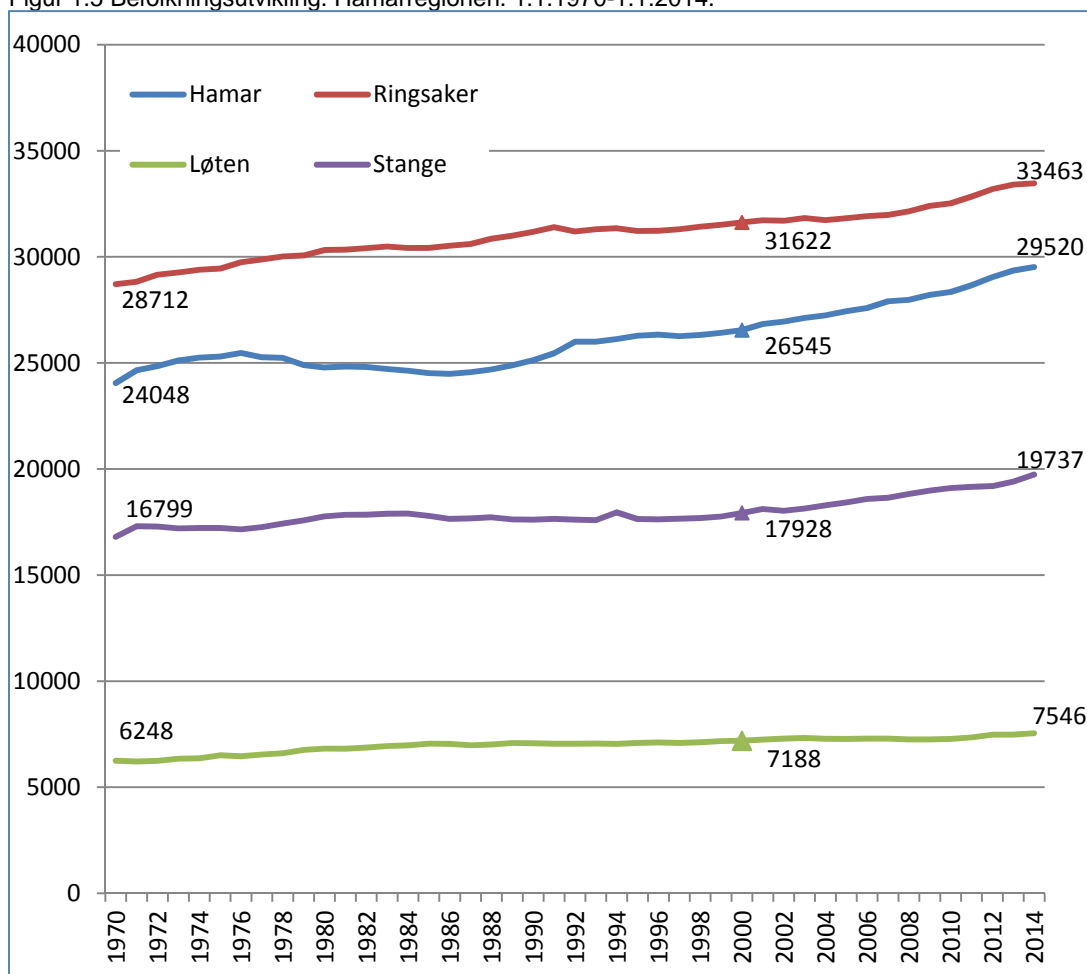
Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Ser man på utviklingen siden 2000 på i Mjøsbyene med Hamar, Lillehammer, Gjøvik og Elverum, viser det seg at Elverum har hatt den raskeste veksten. Her er det imidlertid stor forskjell på tettstedet og hele Elverumsregionen, der tettstedet har stått for det aller meste av veksten. Den samme tendensen ser vi i Gjøvik. Hamar og Lillehammer har hatt en jevnere utvikling om man sammenligner tettsted, kommune og region. Dette kommer i stor del av at nabokommunene også har hatt en befolkningsvekst. Øyer og Gausdal for Lillehammer sin del, mens den nordlige delen av Stange og sørlige delen av Ringsaker i stor grad er påkoblet Hamars befolkningsvekst.

1.1.1 Befolkningsutviklingen i Hamar og Hamarregionen

Hamarregionen hadde i overkant av 90 000 innbyggere 1.1.2014. Det har vært 8 prosent befolkningsvekst siden 2000. Ser man over en lang periode, som figuren over (figur 1.5) fra 1970 – 2014, er det befolkningsvekst i alle kommunene. Riktignok er veksttaket ulik, men tendensen er klar.

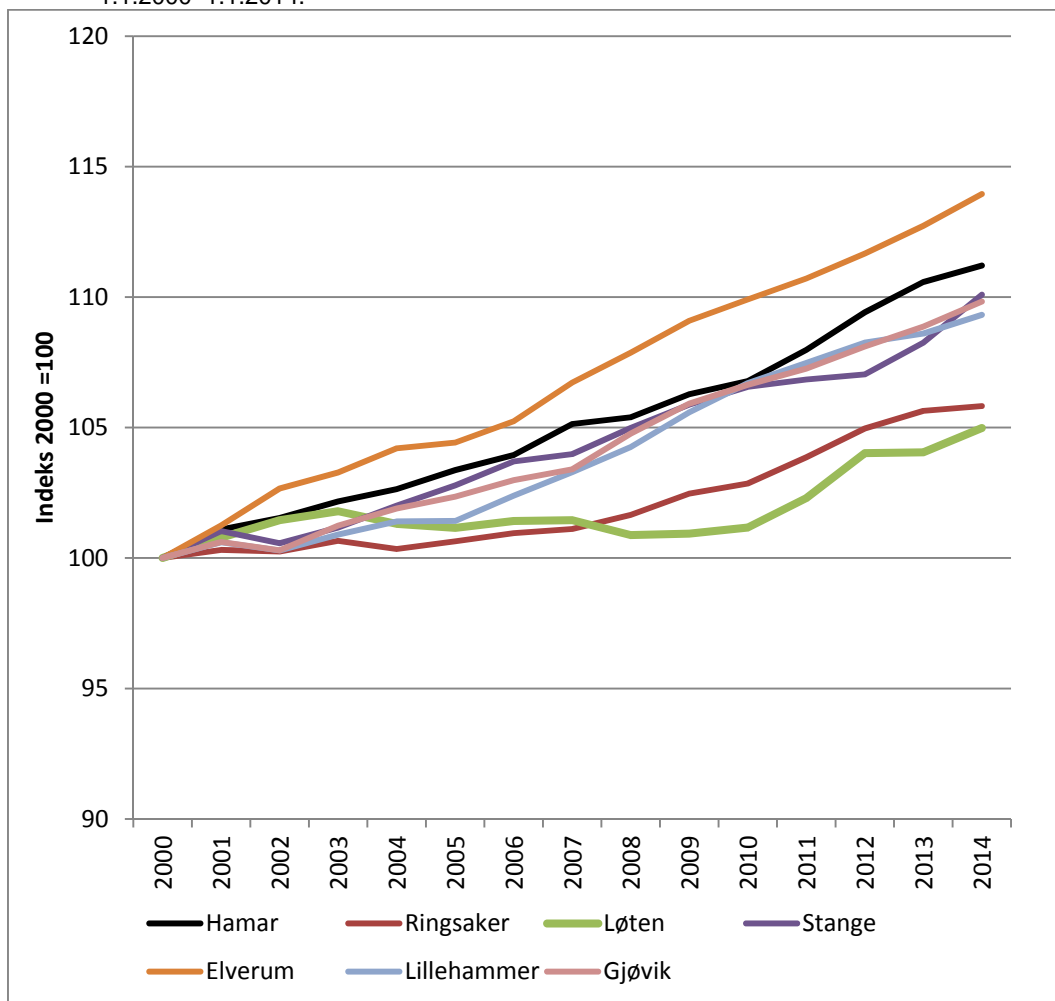
Figur 1.5 Befolkningsutvikling. Hamarregionen. 1.1.1970-1.1.2014.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Ser man på kommunenivå har Ringsaker fortsatt flest innbyggere, mens Hamar kommune sterke vekst samlet sett siden årtusenskiftet. Det siste året har veksten vært sterkest i Stange kommune.

Figur 1.6 Befolkningsutvikling (Indeks år 2000= 100). Hamarregionen, Elverum, Lillehammer, Gjøvik. 1.1.2000–1.1.2014.

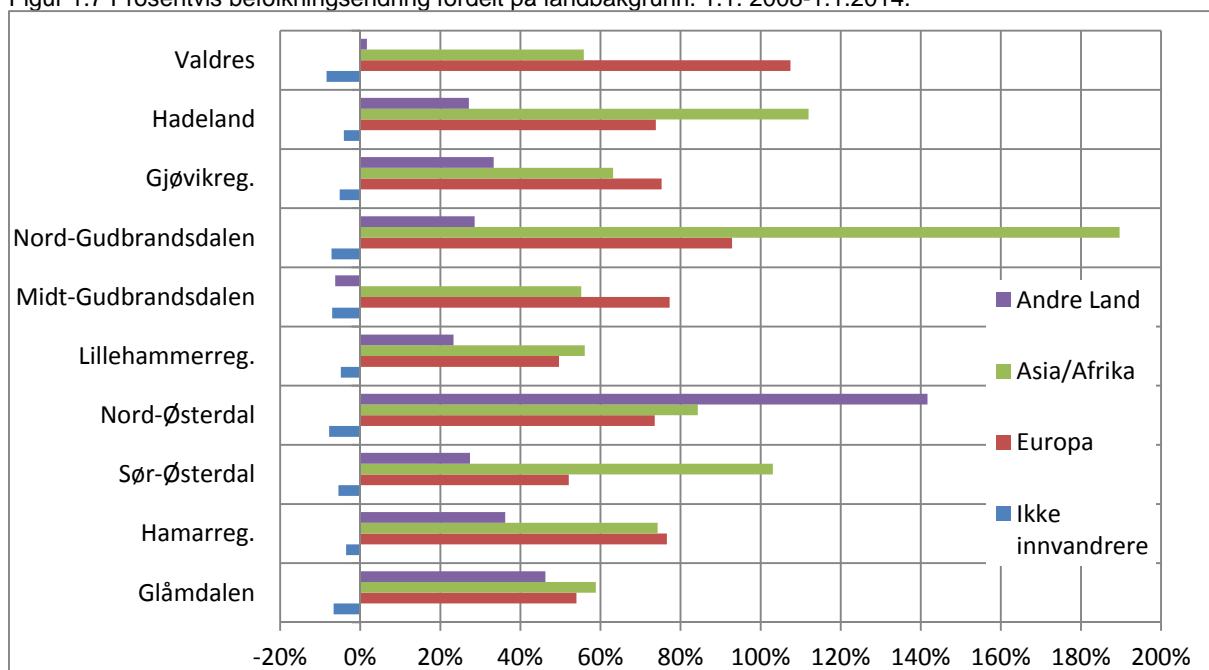

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Som nevnt tidligere, har Hamarregionen den sterkeste befolkningsveksten de senere årene av alle regionene i Innlandet, og alle dets kommuner har hatt befolkningsvekst de siste 6 årene. Ellers er det verdt å merke seg at Løten siden 2010 har hatt en merkbar befolkningsvekst, etter å ha ligget på omtrent samme befolkningsnivå siden årtusenskiftet.

Nasjonalt har den nye arbeidsinnvandringen vært motoren for befolkningsvekst de senere årene. Innflyttingen fra Asia og Afrika har vært relativt stabil siden 2000. Siden 2006 har innflyttingen fra Norden og Vest-Europa forøvrig økt noe, mens innvandringen fra Øst-Europa har hatt sterk vekst. Bildet i Innlandet stemmer overens med den nasjonale trenden. Hadde det ikke vært for innvandring ville folketallet i alle innlandets regioner, i likhet med resten av Norge, ha gått ned de siste årene. Andelen europeiske innvandrere i den totale befolkningen ligger for de fleste regioner rundt 5 prosent.

Figur 1.7 Prosentvis befolkningsendring fordelt på landbakgrunn. 1.1. 2008-1.1.2014.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

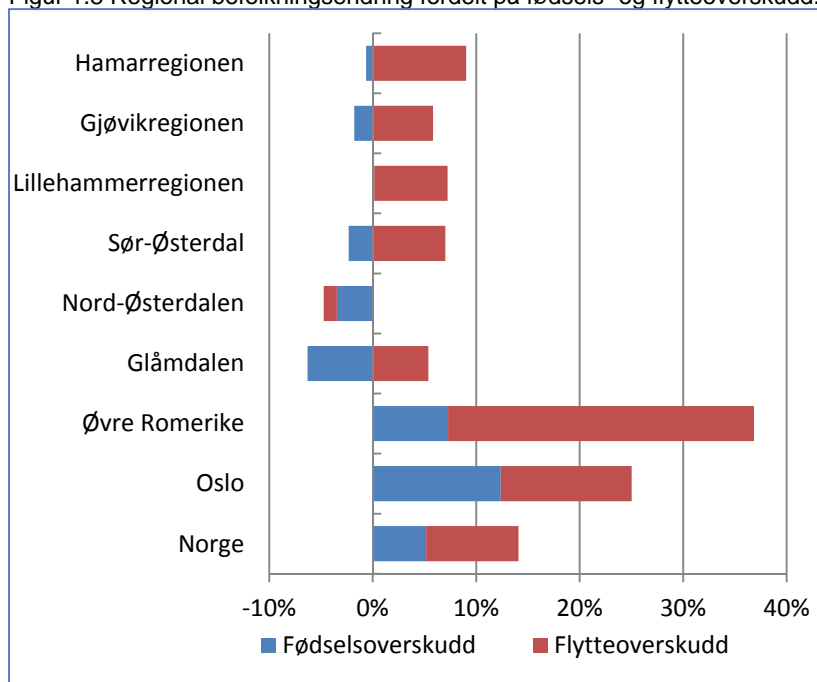
Går vi 6 år tilbake i tid var andelen innvandrere samlet sett rundt 4 prosent i de fleste regionene i Innlandet og andelen europeiske innvandrere rundt 3 prosent.

Innvandrerbefolkningen er her definert som de som er født i et annet land. Barn av innvandrerforeldre regnes altså ikke som innvandrere.

1.1.2 Befolkningsendring 2000-2014 fordelt på fødsel- og flytteoverskudd

Folketallsveksten i Innlandet i året 2013 skyldes kun flytteoverskudd, fordi det ingen regioner som kunne skilte med positivt fødselsrate. Summert over de siste 6 årene var det kun Lillehammerregionen og Hadeland som hadde balanse i sum antall fødte og døde. Alle de øvrige regionene hadde negative fødselsrater. På kommunenivå hadde også nær samtlige kommuner i Innlandet fødselsunderskudd i samme periode. Unntakene er Alvdal, Tynset, Elverum, Lillehammer, Lunner og Gran med en forholdvis balansert utvikling.

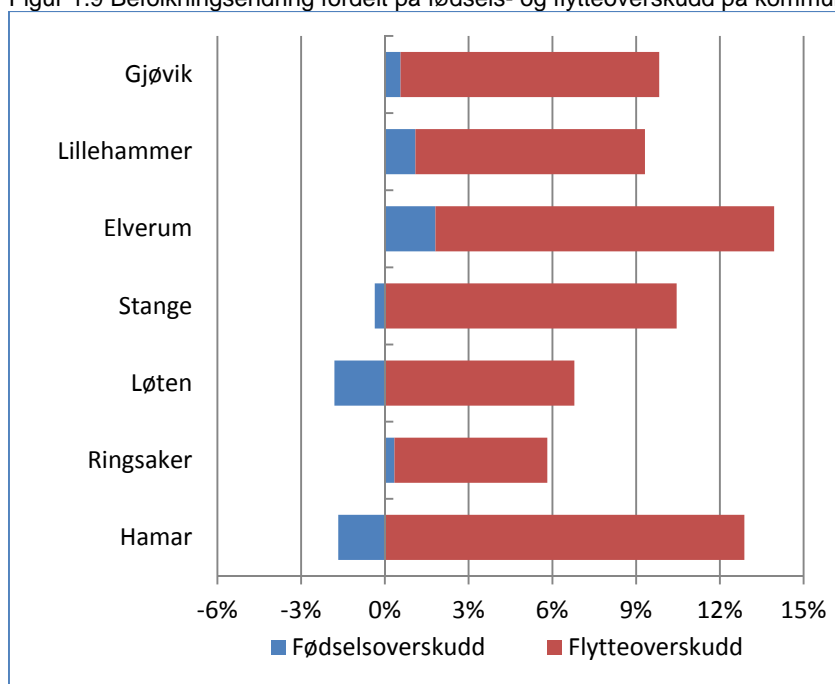
Figur 1.8 Regional befolkningsendring fordelt på fødsels- og flytteoverskudd. 1.1.2008-1.1.2014.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Figur 1.8 viser at Hamarregionen har et svakt fødselsunderskudd. Sammenlignet med landsgjennomsnittet har vi en lavere andel av befolkningen i fertil alder. Dette er hovedforklaringen på fødselsunderskuddet. Befolkningsstruktur og alderssammensetning kommer vi tilbake til i neste kapitel.

Figur 1.9 Befolkningsendring fordelt på fødsels- og flytteoverskudd på kommunenivå. 1.1.2008-1.1.2014.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

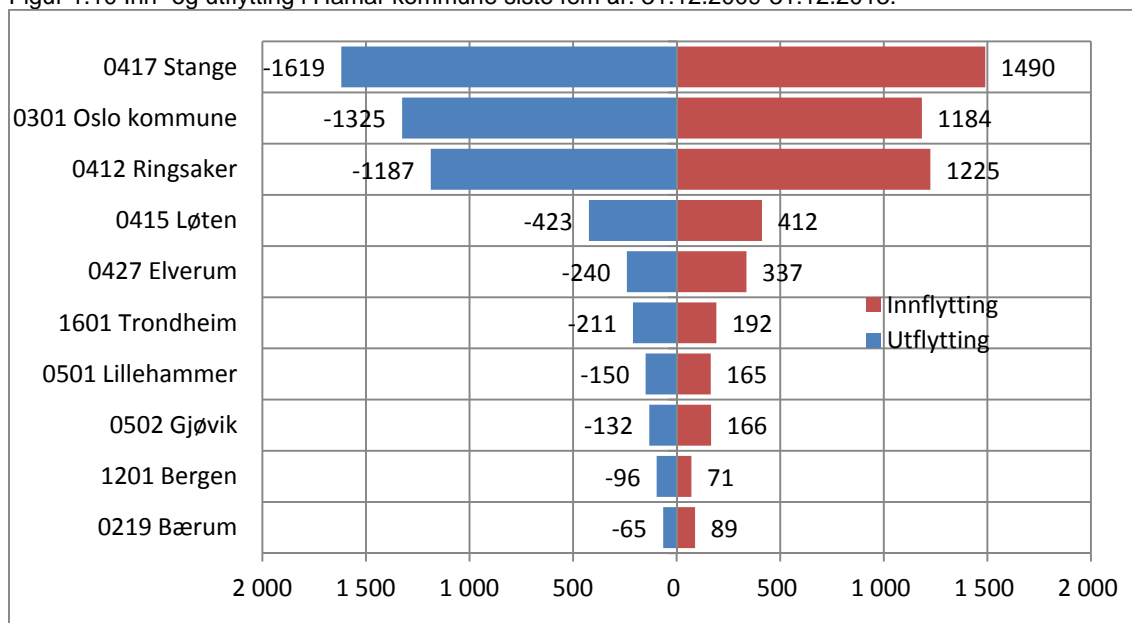
Ringsaker er eneste kommunen i Hamarregionen med fødselsoverskudd (se figur 1.9). For alle kommuner er flytteoverskudd (innflyttere – utflyttere) driver for befolkningsvekst. Dette er tydeligst i Hamar, men de to siste årene har flytteoverskuddet vært klart størst i Stange.

1.1.3 Flytting i Hamarregionen

Hamarregionene hadde en nettoinnflytting i 2013, men som figuren under viser er det store flyttestrømmer. Den illustrerer hvilke kommuner som har høyest inn/utflytting til Hamar kommune. Den tar utgangspunkt i Hamar, slik at innflytting betyr flytting *til* Hamar *fra* en kommune, og vice versa. Det er verdt å merke seg at flytting inn/ut av landet ikke fanges opp i figuren.

Vi holder oss i all hovedsak innenfor fylkesgrensene når vi flytter på oss. Mer enn halvparten av de som flyttet til en kommune i Innlandet i perioden 2009-2013, kom fra en annen innlandskommune. Den siste femårsperioden bosatte flesteparten av utflytterne i Hamarregionen seg i en annen kommune i samme region. Det har vært flere som flytter fra Hamar til Stange enn motsatt, mens Ringsaker har hatt en netto-utflytting til Hamar. Det er en stor andel hamarsinger som flytter til Oslo, men det er også mange som flytter fra Oslo til Hamar.

Figur 1.10 Inn- og utflytting i Hamar kommune siste fem år. 31.12.2009-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbeidet av Østlandsforskning

1.1.4 Aldersstruktur og omsorgsrate

I hvilken grad kommunene i Hedmark har en ugunstig alderssammensetning vurderes best ut fra en sammenligning med andre geografiske områder. I alle kommunene i

Hedmark er det en overrepresentasjon av aldersgruppen 45 år og eldre i forhold til landet totalt. Denne overrepresentasjonen blir enda sterkere når en ser på aldersgruppen 67 og eldre. I tabellen (1.1) under indikerer verdien 100 at andelen i en aldersgruppe er lik landet for øvrig. Cellene som er rosa viser at andelen er noe overrepresentert, cellene som er blå er markert overrepresentert og rød betyr at aldersgruppene er kraftig overrepresentert i kommunen. I Ringsaker og Stange i Hamarregionen er det noe overrepresentasjon i ungdomsaldersgruppene 13-19 år.

Tabell 1.1 Befolkningsstrukturen i Hedmark (Indeksert; Norge = 100).

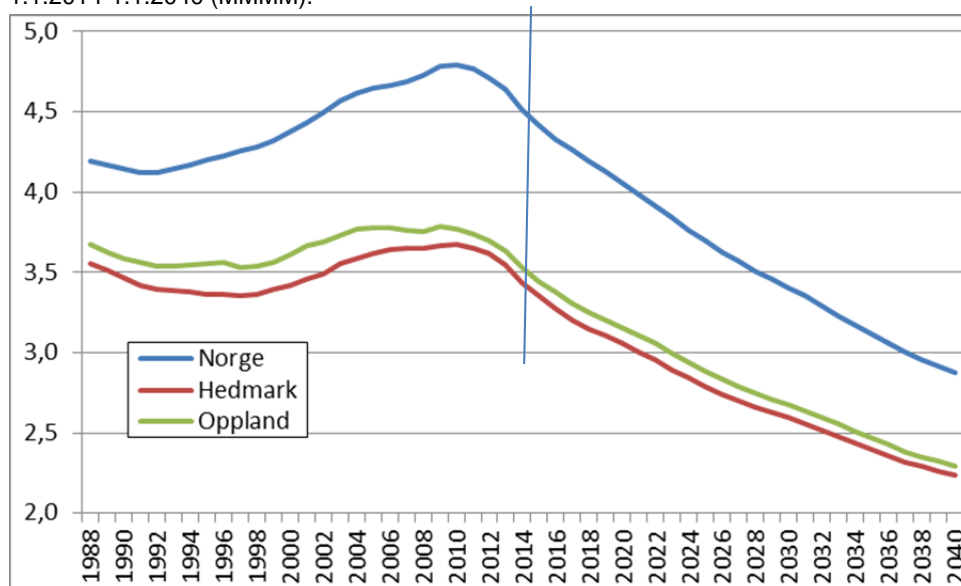
Kommune	0-5 år	6-12 år	13-15 år	16-19 år	20-24 år	25-34 år	35-44 år	45-66 år	67-79 år	80 år og over
0402 Kongsvinger	82	89	95	97	95	71	92	115	133	117
0403 Hamar	82	91	94	94	99	86	90	108	121	143
0412 Ringsaker	91	96	107	104	91	82	95	108	117	110
0415 Løten	86	93	93	98	93	85	92	111	121	111
0417 Stange	88	96	101	110	86	81	93	110	117	117
0418 Nord-Odal	75	91	100	92	80	62	93	118	138	141
0419 Sør-Odal	81	84	109	101	84	74	100	116	113	131
0420 Eidskog	64	88	107	107	84	59	90	120	132	155
0423 Grue	56	81	104	101	86	54	78	124	149	183
0425 Åsnes	63	82	91	94	88	64	88	114	156	169
0426 Våler (Hedm.)	64	78	84	80	84	64	89	122	153	157
0427 Elverum	90	101	94	101	99	85	97	104	112	124
0428 Trysil	70	86	87	94	89	71	85	114	144	165
0429 Åmot	88	97	100	89	105	85	90	105	122	135
0430 Stor-Elvdal	65	73	79	86	106	86	78	115	150	142
0432 Rendalen	61	79	89	90	76	50	74	123	171	203
0434 Engerdal	57	91	104	87	91	52	79	116	177	165
0436 Tolga	82	94	126	120	113	73	76	106	121	149
0437 Tynset	94	102	114	115	90	78	83	109	115	126
0438 Alvdal	103	105	122	98	93	74	83	106	109	157
0439 Follidal	87	89	115	100	71	59	83	113	155	156
0441 Os (Hedm.)	66	97	106	136	93	68	87	109	130	149

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Befolkningsstrukturen i Hedmark indikerer større omsorgsutfordringer enn for landet totalt. Omsorgsutfordringen ligger der allerede i dag og den vil sannsynligvis forsterkes i årene framover. For å drøfte utfordringene har vi tatt utgangspunkt i antall personer over 67 år sett i forhold til antall personer i yrkesaktiv alder (20-66 år). Vi har brukt Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger som bygger på dagens trender innen fertilitet (fødselstilbøyelighet), levealder (mortalitet), flytting (mobilitet) og innvandring (immigrasjon). Disse variablene kan ha høye og lave verdier. Det som kan kalles "standardframskrivningen" har middels verdier på alle fire variable, og karakteriseres derfor med betegnelsen MMMM. Vi vil i påfølgende drøfting ta utgangspunkt i MMMM.

Figuren nedenfor viser antall i yrkesaktiv alder (20-66 år) delt på antall over 67 år. Den viser en utvikling som vil gi en betydelig økning i omsorgsutfordringene for Hedmark, Oppland og nasjonalt i årene som kommer. Kurven peker nedover, og det indikerer at det blir færre i typisk arbeidsfør alder i forhold til de i typisk pensjonsalder.

Figur 1.11 Utviklingen i antall personer i alderen 20-66 per person over 67. 1.1.1990-1.1.2014 og 1.1.2014-1.1.2040 (MMMM).

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Det samme bildet ser vi på kommunenivå i Mjøsbyregionen i tabellen under.

Tabell 1.2 Omsorgsrate i 2014 og 2040.

	2014	2040
0403 Hamar	3,5	2,6
0412 Ringsaker	3,8	2,4
0415 Løten	3,8	2,5
0417 Stange	3,8	2,4
0427 Elverum	3,8	2,6
0501 Lillehammer	3,7	2,7
0502 Gjøvik	3,8	2,6
0528 Østre Toten	3,4	2,2
0529 Vestre Toten	3,7	2,3
Mjøsbyregionen	3,7	2,5

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Forholdet mellom antallet personer i alderen 20-66 år (normal yrkesaktiv alder) og personer over 67 år (normal pensjonsalder) har både på landsbasis og i Innlandet vært økende siden 1990 frem mot en topp i 2011. Etter hvert som de store etterkrigskullene nå går over i pensjonistenes rekker vil forholdstallet i følge SSBs framskriving av folkemengden (MMMM) falle til 2,9 i 2040 for landet under ett og fra 3,7 i 2014 til 2,5 i 2040 for Mjøsbyregionen.

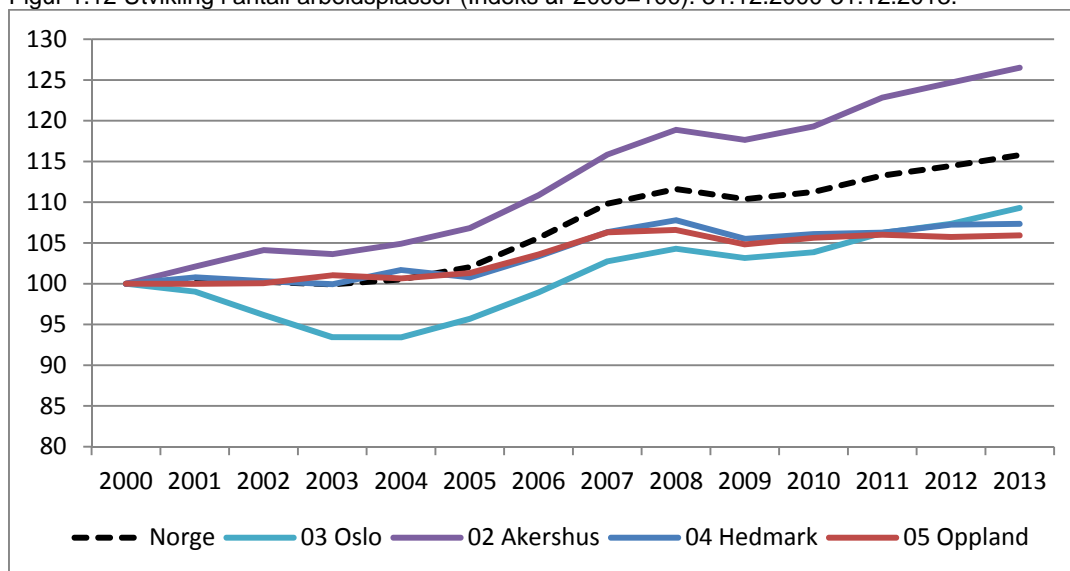
Denne eldrebølgen stiller stat og kommune overfor finansielle utfordringer: Det blir relativt færre inntektsmottakere i forhold til trygdemottakere. Trygdene er rettet mot individer, de er rettighetsbaserte og finansieres av staten. Omsorgsutfordringene må kommune løse. Den andre utfordringen eldrebølgen stiller oss alle overfor knytter seg til fremtidig tilgang på og behov for arbeidskraft - færre skal stelle flere. Denne utfordringen kommer i to trinn:

Etterkrigskullenes uttreden av arbeidsmarkedet kommer raskt, det økte omsorgsbehovet og tilhørende arbeidskraftsbehov hovedsakelig 10-15 år senere.

1.2 Arbeidsmarked

Sysselsettingen i Hedmark og Oppland har i hele perioden siden 1990 utviklet seg svakere enn nasjonalt. Det er særlig i perioder når den nasjonale sysselsettingen skyter i været at Innlandet blir hengende noe etter, eksempelvis de siste 2-3 år fram mot finanskrisa høsten 2008. Det etterfølgende sysselsettingsfallet stanset allerede i løpet av 2009 og sysselsettingen har deretter vokst i begge fylker, om enn noe mindre enn nasjonalt. Innlandet har en strukturell utfordring ved at en større del av arbeidsplassene enn nasjonalt er i næringer i sysselsettingsmessig tilbakegang og en mindre del i vekstnæringene.

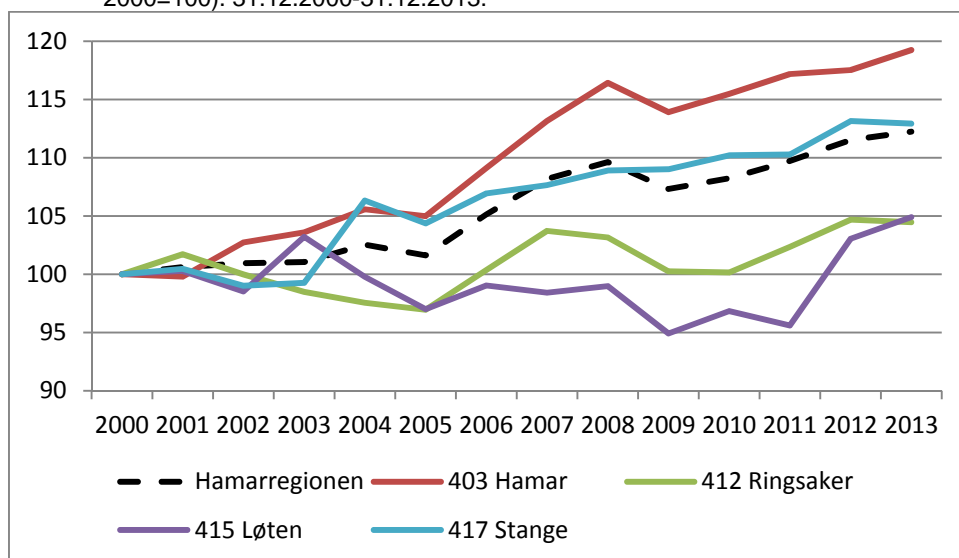
Figur 1.12 Utvikling i antall arbeidsplasser (Indeks år 2000=100). 31.12.2000-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Samtlige av kommunene i Hamarregionen har hatt sysselsettingsvekst siden 2000. Hamar hatt den kraftigste veksten på 19 prosent, dernest følger Stange på 13 prosent, Løten med 5 prosent og Ringsaker med 4 prosent. Etter en svak periode helt fra årtusenskiftet har Løten hatt en spesielt god utvikling de 2 siste årene. Siden 2011 har de hatt en sysselsettingsvekst på 11 prosent.

Figur 1.13 Utvikling i antall arbeidsplasser i Hamarregionene og kommunene i Hamarregionen (Indeks år 2000=100). 31.12.2000-31.12.2013.

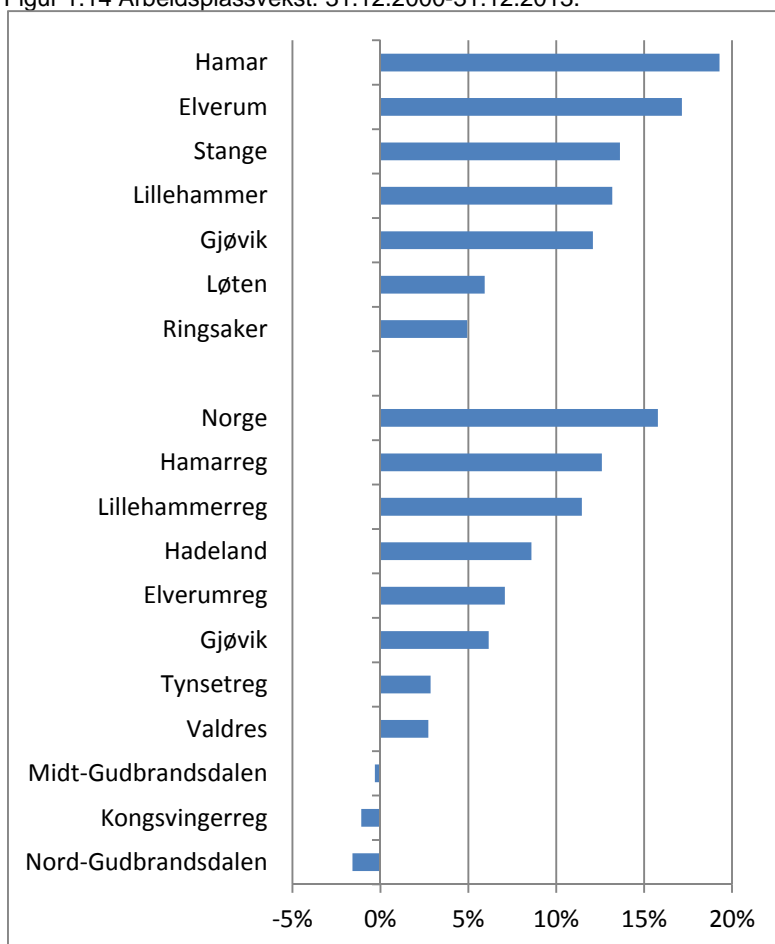
Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Ved utgangen av 2013 var det rundt 86 400 arbeidsplasser i Hedmark, og man fikk ca. 70 nye arbeidsplasser i løpet av 2013, dvs. fra 4. kvartal 2012 til 4. kvartal 2013. Det var nedgang i antall arbeidsplasser i regionene Nord-Østerdal og Glåmdalen og vekst i de øvrige regionene.

Figur 1.14 viser den prosentvise veksten i antall arbeidsplasser fra årtusensskiftet til 2013. Her ser vi at det er i Hamar og Elverum man finner raskeste veksten i antall arbeidsplasser. Begge kommunene ligger over landsgjennomsnittet. Stange hadde en vekst omtrent som Lillehammer, mens Løten og Ringsaker hadde en noe svakere vekst, med ca fem prosentpoeng.

Forskjellen innad i regionen kommer til syne om man flytter blikket opp på regionnivå. Der ser man at ingen av regionene i Innlandet når helt opp på landsgjennomsnittet.

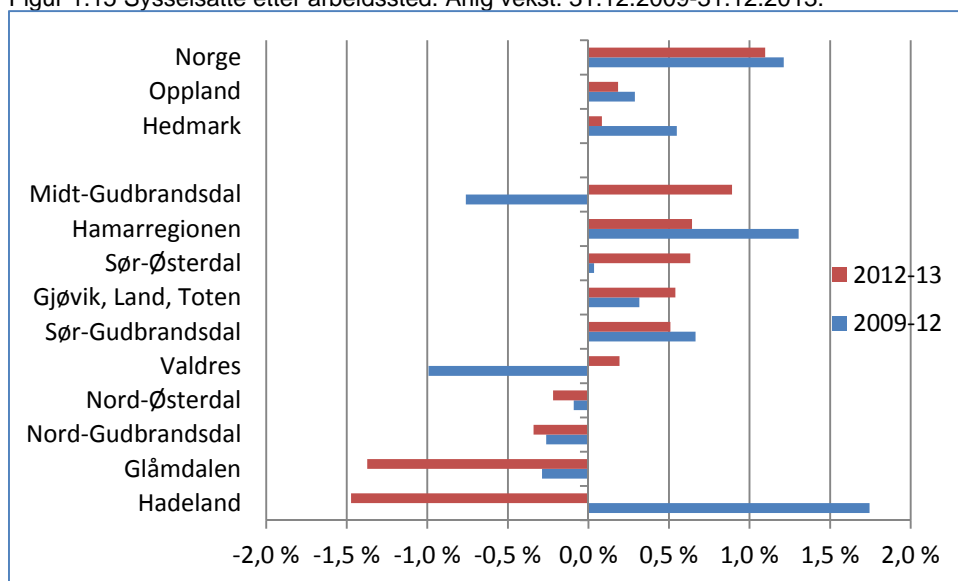
Figur 1.14 Arbeidsplassvekst. 31.12.2000-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

I figuren 1.15 ser vi på årlig vekst og har skilt ut det siste året med tilgjengelig statistikk – 2012 til 2013. Av den røde søylen ser vi at veksten i antall arbeidsplasser i fjor ikke var helt på nivå med den gjennomsnittlige årlige veksten i perioden 2009 – 2012. Vi vil understreke at dette er for kort periode til at man kan trekke noen klare slutninger om tendenser og utvikling.

Figur 1.15 Sysselsatte etter arbeidssted. Årlig vekst. 31.12.2009-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

1.2.1 Næringsstruktur i Hamarregionen

Hvordan ser så næringsstrukturen ut i Hamarregionen? I tabellene nedenfor er dette vist på et grovt næringsnivå for Hamarregionen og kommunene i Hamaregionen. Tabellen viser både hvor det jobber flest totalt sett, og hvor det jobber flere i regionen relativt sett. En regions næringsstruktur og spesialisering kan beskrives og analyseres med *lokaliseringkvotienter*. En lokaliseringkvotient (LQ) er et uttrykk for om en gitt næring er sterkere eller svakere representert i en region enn den er i forhold til en større referanseregion. Som referanseregion bruker vi Norge. Lokaliseringkvotient på 1 vil da si at næringens andel av sysselsettingen (etter arbeidssted) er like stor på regionalt nivå som på landsbasis. Er lokaliseringkvotienten lik 2, har regionen/kommunene relativt sett dobbelt så mange arbeidsplasser i denne næringen sammenlignet med landet totalt.

Som for landet totalt er privat sektor den største arbeidsgiveren, og står for nesten to tredjedeler av arbeidsplassene. De tre næringsgruppene som sysselsetter flest i privat sektor i Hamarregionen er varehandel, industri og bygg og anleggssektoren. Primærnæringene og finansiering og forsikring og personlig tjenesteyting er tre næringer i privat sektor hvor det er relativt sett flere sysselsatte i Hamarregionen enn i landet for øvrig, det vil si de har en lokaliseringkoeffisienter (LQ) som er større enn 1. Også enkelte andre tjenestenæringer er overrepresentert i Hamarregionen, som helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon, forsvar og sosialtjenester.

Tabell 1.3: Næringsstruktur i Hamarregionen. 31.12.2013.

Arbeidsplasser 4.kvartal 2013 Fordelt på næringer	Hamarregionen		
	Antall	Andel	LQ
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	1 661	4 %	1,61
05-09 Bergverksdrift og utvinning	30	0 %	0,03
10-33 Industri	3 936	9 %	1,06
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	461	1 %	0,96
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	3 459	8 %	1,03
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	5 959	14 %	1,02
49-53 Transport og lagring	1 751	4 %	0,76
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	1 004	2 %	0,73
58-63 Informasjon og kommunikasjon	699	2 %	0,48
64-66 Finansiering og forsikring	1 016	2 %	1,30
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1 852	4 %	0,70
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1 840	4 %	0,86
84 Off.adm., forsvar, sosialforsikring	3 367	8 %	1,30
85 Undervisning	3 171	8 %	0,96
86-88 Helse- og sosialtjenester	9 989	24 %	1,20
90-99 Personlig tjenesteyting	1 880	4 %	1,20
00 Uoppgett	186	0 %	0,86
Sum næringer	42 261	100 %	1
Fordelt på institusjonelle næringer			
Statlig forvaltning	5 190	12 %	1,13
Fylkeskommunal forvaltning	1 095	3 %	1,49
Kommunal forvaltning	8 798	21 %	1,17
Privat sektor og offentlige foretak	27 178	64 %	0,92

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Går vi ned på kommunenivå er det noen tydelige forskjeller mellom kommunene. Samtlige av kommunene med unntak av Hamar er overrepresentert innen primærnæringene. Ringsaker har nesten dobbelt så stor andel sysselsatte innen industri som landet for øvrig, også Stange ligger over det nasjonale gjennomsnittet. Løten har en relativ sett stor andel sysselsatt inne bygg og anleggsektoren sammenlignet med de andre kommunene og ellers i Norge. Dette dreier seg om spesialisert bygg og anleggsvirksomhet, som for eksempel elektroinstallasjon. I Ringsaker er 18 prosent sysselsatt innen varehandel og da den største delen av disse innen detaljhandel. Det er rimelig å anta at både for Hamar og Ringsaker sin del vil dette tallet forandre deg betydelig i nær framtid med tanke på nyetableringene som er planlagt eller allerede skjedd i disse kommunene, for eksempel IKEA, XXL, JULA og det nye kjøpesenteret på CC Stadion.

Tabell 1.4: Næringsstruktur i Hamar, Ringsaker, Løten og Stange. 31.12.2013.

Arbeidsplasser 4.kvartal 2013 Fordelt på næringer	Hamar			Ringsaker			Løten			Stange		
	Antall	Andel	LQ	Antall	Andel	LQ	Antall	Andel	LQ	Antall	Andel	LQ
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	385	2%	0,81	683	5%	1,98	156	8%	3,44	437	6%	2,61
05-09 Bergverksdrift og utvinning	20	0%	0,04	7	0%	0,02	0	0%	0,00	3	0%	0,02
10-33 Industri	810	4%	0,47	2343	17%	1,88	121	7%	0,74	662	10%	1,09
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	329	2%	1,50	79	1%	0,49	22	1%	1,04	31	0%	0,40
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	1597	8%	1,04	1104	8%	0,98	233	13%	1,58	525	8%	0,96
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	2463	13%	0,92	2536	18%	1,29	197	11%	0,76	763	11%	0,80
49-53 Transport og lagring	842	4%	0,80	679	5%	0,88	27	1%	0,27	203	3%	0,54
55-56 Overmattings- og serveringsvirksomhet	551	3%	0,87	310	2%	0,67	59	3%	0,97	84	1%	0,37
58-63 Informasjon og kommunikasjon	432	2%	0,64	187	1%	0,38	8	0%	0,12	72	1%	0,30
64-66 Finansiering og forsikring	755	4%	2,11	237	2%	0,91	8	0%	0,23	16	0%	0,13
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1194	6%	0,98	443	3%	0,50	52	3%	0,45	163	2%	0,38
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1198	6%	1,22	469	3%	0,66	25	1%	0,27	148	2%	0,43
84 Off.adm., forsvar, sosialforsikring	2295	12%	1,93	544	4%	0,63	170	9%	1,49	358	5%	0,85
85 Undervisning	1381	7%	0,91	940	7%	0,85	187	10%	1,28	663	10%	1,23
86-88 Helse- og sosialtjenester	3790	20%	0,99	3128	22%	1,12	526	28%	1,43	2545	37%	1,87
90-99 Personlig tjenesteyting	1292	7%	1,80	371	3%	0,71	45	2%	0,66	172	2%	0,68
00 Uoppgitt	53	0%	0,53	73	1%	1,01	23	1%	2,42	37	1%	1,05
Sum næringer	19 387	100%	1	14 133	100%	1	1 859	100%	1	6 882	100%	1
Fordelt på institusjonelle næringer												
Statlig forvaltning	3234	17%	1,54	657	5%	0,43	76	4%	0,38	1223	18%	1,64
Fylkeskommunal forvaltning	723	4%	2,14	185	1%	0,75	6	0%	0,19	181	3%	1,51
Kommunal forvaltning	3206	17%	0,93	3028	21%	1,21	676	36%	2,05	1888	27%	1,55
Privat sektor og offentlige foretak	12224	63%	0,90	10263	73%	1,04	1101	59%	0,85	3590	52%	0,75

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Tabell 1.4. viser både det totale antall sysselsatte, hvor stor andel dette er av alle sysselsatte og hvor relativt viktig det er (LQ). I Hamar kommune er det over dobbelt så mange, relativt sett, som er sysselsatt innen finansiering og forsikring som landet for øvrig. Også innen forretningsmessig tjenesteyting og personlig tjenesteyting er Hamar overrepresentert. Innen personlig tjenesteyting er det Norsk Tipping som utgjør den største andelen av de ansatte.

1.3 Sammenheng mellom befolknings- og sysselsettingsvekst

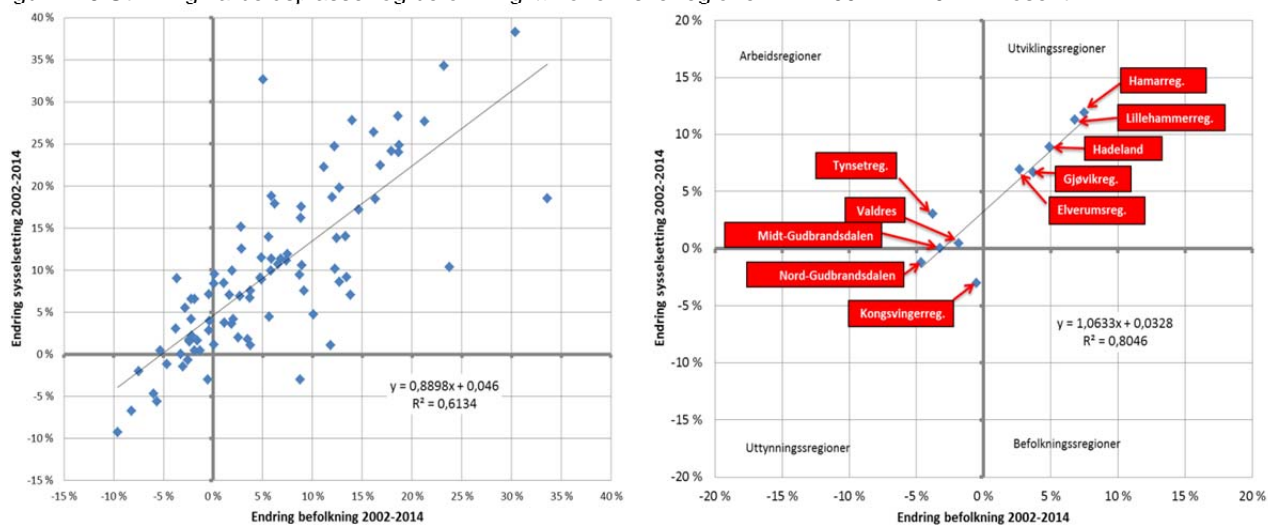
Det er en tett sammenheng mellom befolknings- og sysselsettingsvekst, og flere faktorer tyder på at dette blir enda tettere i tiden som kommer. Mens det tidligere var typisk at folk flytter etter jobbene, ser man i dag en tendens mot at arbeidsplassene i større grad flytter etter menneskene. Vi snakker om alt fra frisøren på hjørnet til skole, helse, omsorg, varehandel, bygg og anlegg, kultur, fritid og restauranter. Under normale konjunkturer vil det være nært sammenfall mellom arbeidsplassutvikling og befolkningsutvikling, i hvert fall hvis vi ser på utviklingen i befolkningen i yrkesaktiv alder. Arbeidsplasser trekker til seg arbeidskraft og innbyggere. Det er også slik at innbyggere representerer både et rekrutteringsgrunnlag og en etterspørsel for bedriftene. Disse sammenhengene gjelder på nasjonalt nivå og for store regioner (bo- og arbeidsmarkedsregioner). Mellom

enkeltkommuner innenfor funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner, kan det imidlertid være avvik mellom jobbskaping og befolkningsvekst.

Figuren under viser prosentvis utvikling i antall arbeidsplasser og innbyggere de siste 10 årene. Den illustrerer at jobbskaping og befolkningsvekst henger nært sammen, særlig på regionnivå men også langt på veg på kommunenivå. Regioner og kommuner med vekst i både jobber og innbyggere kan vi kalle utviklingsregioner. Regioner og kommuner med tilbakegang i både jobber og innbyggere kalles for uttynningskommuner. Figuren viser imidlertid også at noen regioner og kommuner har hatt vekst i antall jobber uten å få tilsvarende befolkningsvekst, arbeidsregioner, mens andre har hatt befolkningsvekst uten jobbskaping, befolkningsregioner.

Figur 1.16, til venstre under viser alle økonomiske regioner i Norge. Den illustrerer tydelig at endringer i befolkning og sysselsetting henger sammen. Figuren til høyre viser regionene i Innlandet, og at Hamarregionen er den regionen der befolknings- og sysselsettingsveksten er tydeligst i Innlandet. I tillegg ser det ut som det er en balansert vekst – de vokser omtrent i takt.

Figur 1.16 Utvikling i arbeidsplasser og befolkning. Økonomiske regioner. 1.1.2004-1.1.2014. Prosent.

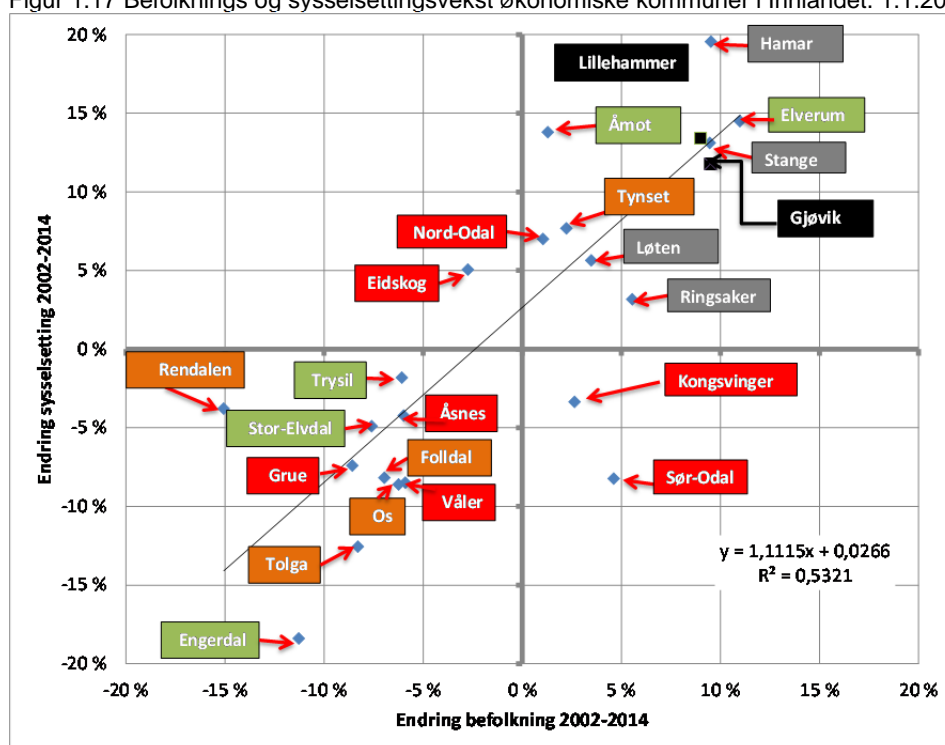

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Det er altså en sammenheng mellom jobbskaping og befolkningsvekst, men hva kommer egentlig først? Tradisjonelt har regional- og distriktspolitikken i stor grad dreid seg om næringspolitikk. Mye av næringspolitikken har dreid seg om å skape attraktivitet for eksisterende og nye bedrifter. Tanken har vært at får man bedrifter og arbeidsplasser kommer det også folk. Gjennom de siste tiåra har det imidlertid skjedd grunnleggende endringer i viktige regionaløkonomiske sammenhenger som utfordrer slike strategier. Vi skal ta for oss noen av dem her.

- Vi har hatt en langvarig overgang fra primærnæringer og industri til tjenestesektoren som i Norge i dag sysselsetter hele 85 prosent. En stor del av dette er personrettede tjenester som vi yter hverandre der vi bor. Disse arbeidsplassene flytter altså i stor grad etter folk. Vi snakker selvfølgelig ikke bare om frisøren på hjørnet men om et bredt spekter av arbeidsplasser som skole, helse, omsorg, varehandel, bygg og anlegg, kultur, fritid og restauranter.
- Samtidig som lokale ringvirkninger av tradisjonell industri- og bedriftsetablering har avtatt, både grunnet færre ansatte og mindre lokale innkjøp (varer er blitt globale og tjenestene ordnes i økende grad fra sentrale hovedkontor), har tilflytternes ringvirkninger økt ved at de drar med seg stadig flere behov og etterspørsel og kjøpekraft. Vi har også fått økte statlige overføringer til kommunene.
- Humankapitalen har i mange voksende næringer overtatt som viktigste innsatsfaktor. Det forventes knapphet på arbeidskraft fremover på grunn av eldrebølgen. Vi vet også at etterspørselen etter kompetent arbeidskraft vil øke. Rekrutteringsmuligheter vil derfor kunne bli en langt viktigere lokaliseringfaktor for næringslivet.

Figur 1.17 Befolknings og sysselsettingsvekst økonomiske kommuner i Innlandet. 1.1.2002-1.1.2014.

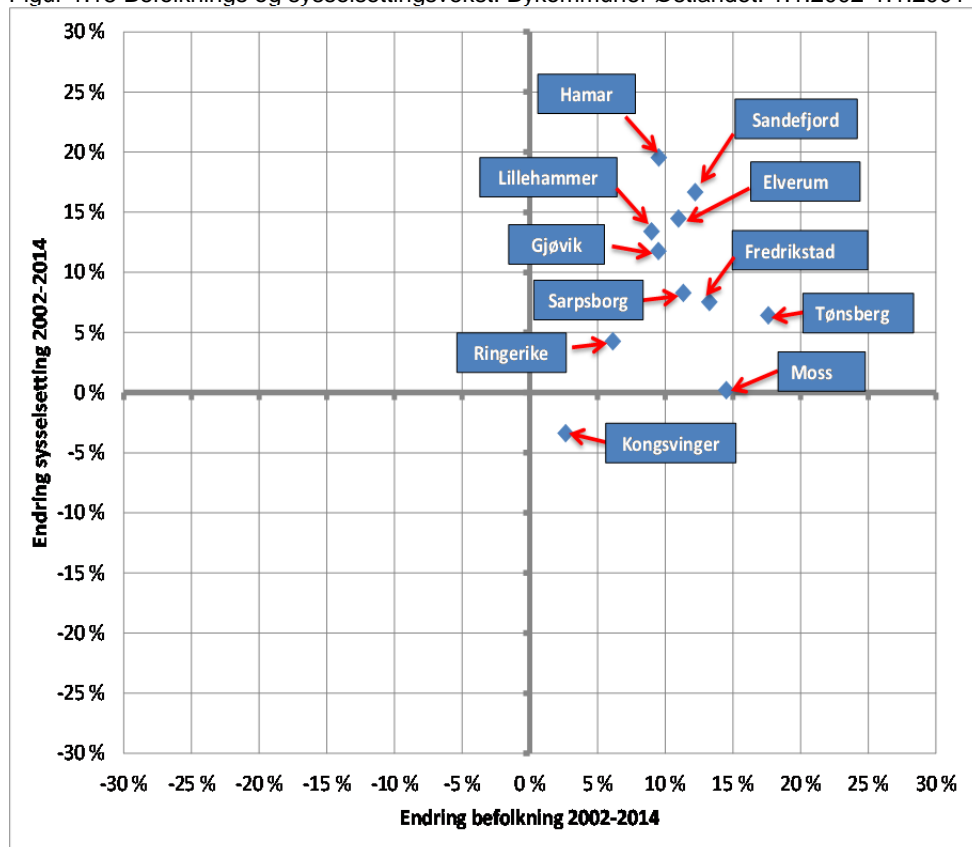

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Som tidligere nevnt har befolkningsveksten på regionnivå de senere årene vært sterkest i Hamarregionen. Dette området skiller seg fra de øvrige regionene i Innlandet ved at alle kommunene i Hamarregionen har hatt en befolkningsvekst på over fire prosent de siste seks årene. Figuren over viser at Hamar betydelig mer positiv sysselsettingsutvikling i

perioden 2002 – 2014 enn befolkningsutvikling. Ser man derimot Hamarregionen under ett ser det ut til at balansen i veksten mellom sysselsetting og befolkning er ganske god.

Figur 1.18 Befolknings og sysselsetningsvekst. Bykommuner Østlandet. 1.1.2002-1.1.2014.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Vi har valgt å sammenligne Hamar med byer det er "naturlig å sammenligne seg med" – de ligger i omtrent samme avstand fra Oslo og er omtrent like store. Dette gir et ryddigere og etter vår mening et riktigere bilde av situasjonen enn bare å sammenligne med Oslo. Hovedstaden scorer veldig ulikt de andre byene på Østlandet; det gir noe uriktig sammenligningsgrunnlag. Som vi ser har Hamar hatt den raskest arbeidsplassveksten, men flere byer, som for eksempel Tønsberg og Moss har hatt en relativt raskere befolkningsvekst. I og med denne ubalansen, er det rimelig å anta et en god del av befolkningsveksten er pendlere inn mot hovedstaden.

Av figurene ovenfor (1.17 og 1.18) er det også verdt å merke seg at om man ser kun Hamar kommune, er sysselsetningsveksten høyere enn befolkningsveksten. Ser man Hamarregionen under ett er befolknings- og sysselsetningsveksten er mer balansert. Dette er nok en indikasjon på at Hamar og kommunene rundt i stor grad fungerer som ett felles bo- og arbeidsmarked.

2 HAMARREGIONEN – REGIONDANNELSE, INTERAKSJON OG PENDLING

Gundersen og Juvkam (2013) definerer en region som et avgrenset geografisk område med en eller annen form for indre enhet som skiller det fra de geografiske områdene rundt det (se også Juvkam, 2002). Med andre ord har en region noe felles som gjør at den skiller seg fra omlandet. Hva som er felles skiller seg mellom ulike regioner. Det kan være homogene, perseptuelle og funksjonelle regioner (Juvkam 2002).

En funksjonell region skiller seg ut med basis i en viss funksjon, virksomhet eller aktivitet. Sentrert region benyttes som begrep knyttet til et sentralsteds innflytelsesområde. Innen slike regioner kan en dermed skille mellom et sentrum og dettes influensområde, og der det eventuelt skilles ut en periferi i den enkelte region. I forbindelse med sentrerte regioner benyttes ofte begrepet omland for den øvrige regionen. Dette begrepet kan eventuelt spesifiseres som det området et gitt senter forsyner med visse typer service, men vil ofte brukes mer generelt som den delen av en region som ikke faller inn som del av dets senter. Blant de funksjonelle regionene er det et hovedskille mellom de som er "tvungne", gjennom politiske eller administrative vedtak og bestemmelser og de som dannes ved frie valg, for eksempel gjennom markedsmekanismer. De tvungne er gjerne knyttet til organiserte regioner som kan kalles administrative, der bostedet avgjør hvor en bestemt funksjon skal benyttes.

Den oftest brukte indikatoren på dannelsen av «frie» funksjonelle regioner og sentrerte regioner er pendlingsmønstrene. Bo- og arbeidsmarkedsregionene danner geografiske områder med begrenset intern reiseavstand, der avgrensningen er knyttet til forholdet mellom bosted og arbeidsplasser, dvs. pendling.

I regionale analyser i Norge brukes i hovedsak 3 ulike inndelinger:

- 160 Bo- og arbeidsmarkedsregioner (NIBR, KRD) – Noen veldig store som Oslo, samt mange små enkeltkommuneregioner med svak interaksjon mot andre
- 83 «næringsregioner» basert på etablerte samarbeid mellom kommuner (regionråd, næringssselskap osv.), jf. Vareides Attraktivitetsbarometer, Nærings-NM mv.,
- 89 økonomiske regioner definert av SSB– NUTS 4 – følger fylkesgrensene – sender alle kommuner inn mot et senter – ofte i samsvar med planregioner/næringsregioner.

I Hedmark er det i hovedsak samsvar mellom «næringsregioner» eller regionråd og SSBs økonomiske regioner. Eneste forskjell er at Våler kommune inngår i regionrådet for Glåmdalsregionen, men i Elverum økonomiske region.

2.1 Inn og utpendling til Hamar og Hamarregionen

Hamarregionen er en godt integrert bo- og arbeidsregion, hvor det er stor innpendling til regionsenteret Hamar. Hamarregionen sammen med Gjøvikregionen er de to regionene i Innlandet hvor det er størst andel som pendler innad i regionen. Hele 60 prosent av de som pendlet i 2013 pendlet til en annen kommune i regionen.

Av de sysselsatte innbyggerne som er bosatt i Hamar kommune jobber 64 prosent innenfor Hamar kommunes grenser. Av de 36 prosentene som pendler ut av Hamar kommune jobber 19 prosent i nabokommunene, 7 prosent i Oslo/Akershus og 6 prosent i Elverum, Gjøvik og Lillehammer.

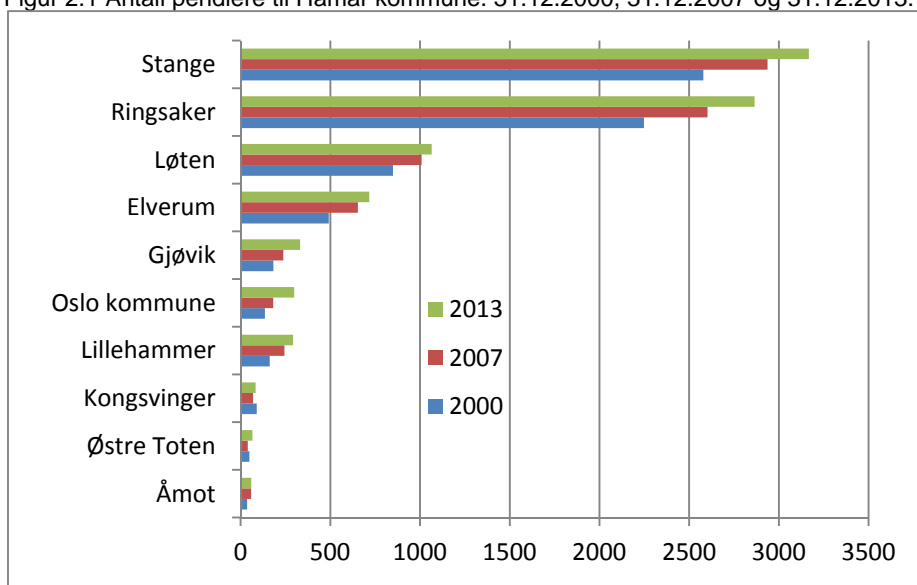
Tabell 2.1 Pendlingsmatrise. Andelen pendlere ift sysselsatte etter bosted. 31.12.2013.

	Hamar	Ringsaker	Løten	Stange	Rest. Hedmark	Oppland	Oslo	Akershus	Rest. Norge	Sum sysselsatte
Hamar	64 %	9 %	1 %	9 %	3 %	3 %	5 %	2 %	3 %	14 425
Ringsaker	17 %	60 %	0 %	3 %	1 %	12 %	4 %	2 %	2 %	16 562
Løten	29 %	6 %	32 %	10 %	14 %	1 %	3 %	2 %	2 %	3 710
Stange	33 %	7 %	2 %	43 %	3 %	2 %	5 %	3 %	2 %	9 604

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Både antallet pendlere fra omlandskommunene og andelen pendlere i forhold til sysselsatte innbyggere er økende. I figur 2.1. er de ti kommunene som har størst innpendling til Hamar og hvordan antall pendlere har økt fra år 2000 og fram til i dag.

Figur 2.1 Antall pendlere til Hamar kommune. 31.12.2000, 31.12.2007 og 31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Hamarpendling på grunnkrets og delområde

Tabell 2.2. viser antall sysselsatte innbyggere som er bosatt innenfor de enkelte delområdene i kommunene i Hamarregionen. Videre har vi lagt inn tall for hvor mange av disse som har sin arbeidsplass innenfor Hamar kommunes grenser.

Hvis vi ser på delområder, dvs det geografiske nivået under kommune, ser man at det er områdene som ligger nærmest som naturlig nok har høyest andel pendling. Størst betydning utgjør Hamarpendlingen i delområdene Deglum (Ringsaker) med 46 prosent, Ottestad (Stange) med 43 prosent og Gjerlaug (Ringsaker) med 36 prosent. Men også i resten av Stange, i alle delområder av Løten og i Mørkved/Brumunddal pendler mellom 35 og 20 prosent til Hamar.

At Deglum og Ottestad "bare" har 43-46 prosent av sine sysselsatte innbyggere ansatt i Hamar, men f.eks. andelen er 60-67 prosent i gamle Vang, betyr ikke nødvendigvis at gamle Vang er mer integrert med resten av Hamar enn Deglum og Ottestad. Forskjellen skyldes først og fremst at alle de som jobber i nærmiljøet i gamle Vang (skole, omsorg, varehandel mv.) naturlig nok blir registrert som ansatt i Hamar, mens de som jobber i nærmiljøet i f.eks. Ottestad blir registrert som ansatt i Stange.

Tabell 2.2. viser at mange delområder har høye vekstrater både når det gjelder sysselsatte innbyggere og Hamaransatte. Disse endringene må imidlertid ses i sammenheng med det store antallet sysselsatte og Hamaransatte som SSB ikke hadde fordelt på grunnkrets/delområde i 2000, men som har blitt det i 2010, jf. fotnote 1.

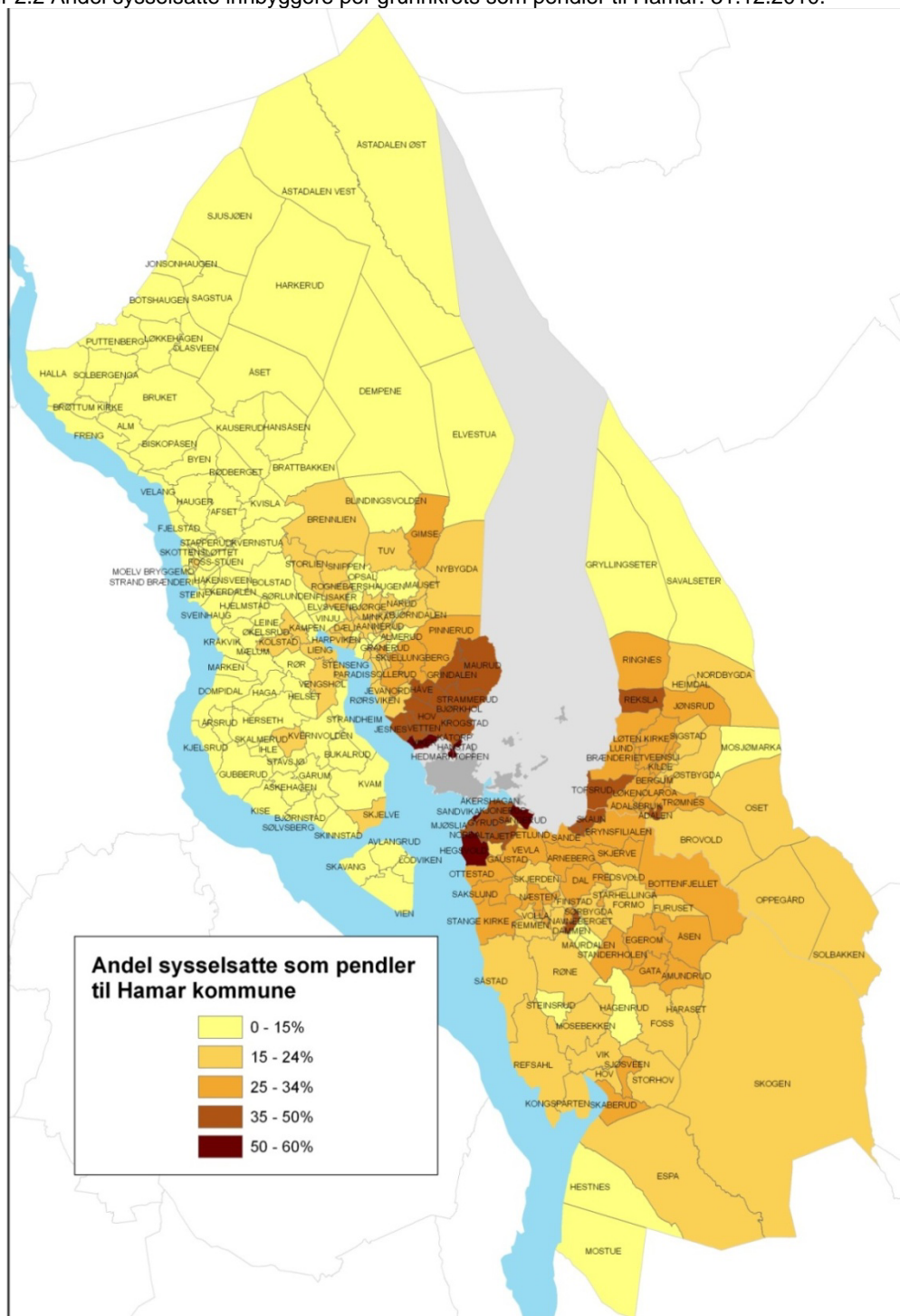
Tabell 2.2: Sysselsatte innbyggere etter bostedsområde i Hamarregionen. 1.1.2001 og 1.1.2010.

	Sum sysselsatte innbygg. etter bosted				Herav ansatt i Hamar				Hamar %	
	2010	2000	Endring	Endr%	2010	2000	Endring	Endr%	2010	2000
01 Hamar Vest	2 112	1 825	287	16 %	1 415	1 232	183	15 %	67 %	68 %
02 Storhamar	1 474	1 156	318	28 %	986	821	165	20 %	67 %	71 %
03 Hamar Nord	1 428	1 230	198	16 %	950	831	119	14 %	67 %	68 %
04 Midtbyen	2 039	1 243	796	64 %	1 301	821	480	58 %	64 %	66 %
05 Hamar Øst	1 809	1 308	501	38 %	1 172	885	287	32 %	65 %	68 %
06 Vang vest (Solvang/Ingeberg)	1 725	1 405	320	23 %	1 158	941	217	23 %	67 %	67 %
07 Vang Midtre (Ridabu mv)	1 232	879	353	40 %	761	576	185	32 %	62 %	66 %
08 Vang Øst (Hjellum mv)	995	785	210	27 %	595	462	133	29 %	60 %	59 %
09 Vang Nord	1 240	1 052	188	18 %	772	699	73	10 %	62 %	66 %
Hamar ufordelt	87	2 194	-2 107	-96 %	36	1 146	-1 110	-97 %	41 %	52 %
SUM HAMAR	14 141	13 077	1 064	8 %	9 146	8 414	732	9 %	65 %	64 %
01 Deglum	1 484	1 094	390	36 %	684	417	267	64 %	46 %	38 %
02 Gjerlaug	755	635	120	19 %	270	205	65	32 %	36 %	32 %
03 Mørkved	2 159	2 030	129	6 %	481	365	116	32 %	22 %	18 %
04 Jemtland	2 184	1 833	351	19 %	379	290	89	31 %	17 %	16 %
05 Endelausen	710	586	124	21 %	132	82	50	61 %	19 %	14 %
06 Ottersruds	918	757	161	21 %	149	84	65	77 %	16 %	11 %
07 Kvarstad	564	474	90	19 %	80	61	19	31 %	14 %	13 %
08 Ingberg	572	540	32	6 %	64	46	18	39 %	11 %	9 %
09 Hjelthjelt	1 126	966	160	17 %	111	88	23	26 %	10 %	9 %
10 Sund	595	553	42	8 %	71	44	27	61 %	12 %	8 %
11 Tande	777	675	102	15 %	77	49	28	57 %	10 %	7 %
12 Sortungstad	1 736	1 578	158	10 %	165	121	44	36 %	10 %	8 %
13 Arneberg	900	777	123	16 %	68	28	40	143 %	8 %	4 %
14 Arnestad	743	557	186	33 %	21	16	5	31 %	3 %	3 %
15 Bergseng	826	602	224	37 %	20	14	6	43 %	2 %	2 %
Ringsaker ufordelt	68	1 854	-1 786	-96 %	10	338	-328	-97 %	15 %	18 %
SUM RINGSAKER	16 117	15 511	606	4 %	2 782	2 248	534	24 %	17 %	14 %
01 Søndre Løten	938	675	263	39 %	274	190	84	44 %	29 %	28 %
02 Midtre Løten	2 057	1 674	383	23 %	577	423	154	36 %	28 %	25 %
03 Nordre Løten	626	477	149	31 %	166	101	65	64 %	27 %	21 %
Løten ufordelt	17	503	-486	-97 %	4	126	-122	-97 %	24 %	25 %
SUM LØTEN	3 638	3 329	309	9 %	1 021	840	181	22 %	28 %	25 %
01 Tangen	913	805	108	13 %	179	143	36	25 %	20 %	18 %
02 Stange	1 756	1 431	325	23 %	446	330	116	35 %	25 %	23 %
03 Ottestad	3 510	2 481	1 029	41 %	1 497	1 047	450	43 %	43 %	42 %
04 Romedal	1 649	1 350	299	22 %	477	383	94	25 %	29 %	28 %
05 Vallset/Åsbygda	1 424	1 299	125	10 %	361	313	48	15 %	25 %	24 %
Stange ufordelt	62	1 174	-1 112	-95 %	19	362	-343	-95 %	31 %	31 %
SUM STANGE	9 314	8 540	774	9 %	2 979	2 578	401	16 %	32 %	30 %
SUM HAMARREGIONEN	43 210	40 457	2 753	7 %	15 928	14 080	1 848	13 %	37 %	35 %

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Som nevnt er grunnkretsene små og mange og vanskelig å analysere. I kartet under har vi imidlertid i kart illustrert andelen hamarpendelere for alle grunnkretser i nabokommunene. Dette viser tydelig at innpendlingen til Hamar er viktigst for de mest nærliggende grunnkretsene. Høyst er pendlingsratetn til Hamar i grunnkretsene Hedmarkstoppen (56 prosent) og Vikar (54 prosent) i Ringsaker og i Sandvika (51 prosent) og Sanderud (50 prosent) i Stange. Motsatt er det flere grunnkretser i nordre del av Ringsaker hvor ingen jobber i Hamar.

Figur 2.2 Andel sysselsatte innbyggere per grunnkrets som pendler til Hamar. 31.12.2010.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Både i norsk samferdselspolitikk og regional- og distriktspolitikk er det et mål å bidra til regionforstørring gjennom samferdselstiltak. I St.meld. nr. 25 (2008-2009): Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken står det f.eks.: *I og mellom by- og senterregionar handlar den transportpolitiske utfordringa om ein innsats for å styrkje regionale senter og utvikle større, robuste bu- og arbeidsmarknadsregionar. Slik regionforstørring kan auke attraktiviteten til eit område for både lokalisering av bedrifter og for busetjing.*

Det er ikke gjort mye forskning på sammenhengene mellom infrastruktur og regionsforstørring og regional utvikling. Dette på tross av at det i forbindelse med alle større infrastrukturinvesteringer er krav om nytte- kostnadsanalyser. I en av de få analysene som er gjort av dette mener Menon (2014) å se klare indikasjoner på at utbygginger som forbinder små kommuner med lange reisetider mellom, har lavere gevinster enn utbygginger som binder kommuner sammen til ett funksjonelt bo- og arbeidsmarked. Videre peker funnene deres mot at større veiutbygginger kan ha klare produktivitetseffekter i økonomien, selv om nettoeffekten ikke er vurdert eksplisitt.

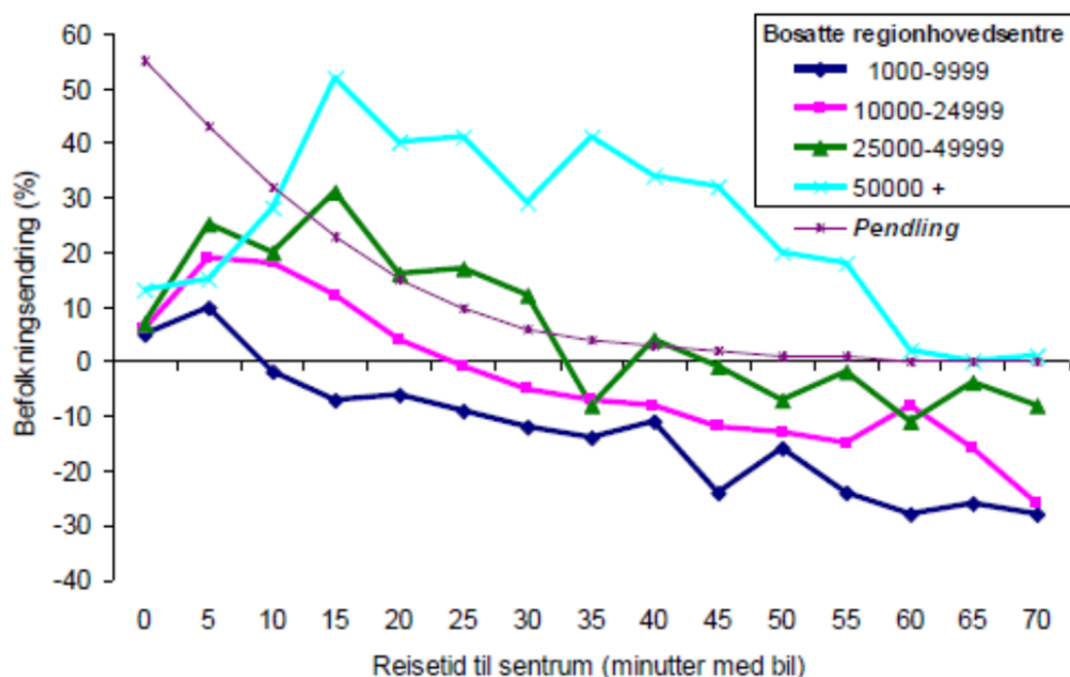
Transportøkonomisk Institutt (TØI 2008) har gjort en litteraturstudie av regionale virkninger av infrastrukturinvesteringer. De finner få undersøkelser av reelle konsekvenser i ettertid og mener det er liten vilje til å finansiere denne type studier. De mener også at nytte-kostnads metodikken har svakheter. Der er hovedfokus på transporttid, tidstap, transportkostnader, ulykkeskostnader, og mindre på effekter på regional utvikling. Nytteløshets metodikken særlig svak overfor jernbaneinvesteringer som kanskje er ekstra viktig i forbindelse med regionsforstørring. Jernbaneinvesteringene har lang levetid og i jernbanesammenheng er ikke nødvendigvis reisetid å betrakte som tidstap hvis den kan nyttes (TØI 2008).

Med tanke på pendling og regionutvidelser er bil ofte det viktigste transportmiddel på korte reiser, mens kollektive transportmidler, først og fremst tog er viktigere på lange arbeidsreiser.

I Rambøll (2007) vises det til svenske studier som konkluderer med at mulighetene for økt pendling gjennom bedre persontransport er størst på relasjoner med reisetider mellom 20 og 60 minutter, mens det kritiske reisetidsintervallet for daglige tjenestereiser (reiser i arbeid) ligger mellom 90 og 180 minutter. I følge samme rapport er det en forutsetning for at jernbanen skal være en regionsforstørrer at tilbringertjenesten på mellomlange reiser utgjør en begrenset del av reisetiden og at bilreisens køproblemer og/eller begrensninger/kostnader ved parkering betyr mer enn togreisens ulemper med tilbringerreise og ventetid ved lokale reiser.

Engebretsen & Gjerdåker (2012) viser også at befolkningsveksten er høyest jo kortere reisetida til et regionsenter er og at befolkningsveksten er høyere og spres mer jo større senteret er, jf, figuren under. Vi ser videre hvordan pendlingen til senteret avtar med økende reiseavstand og viser samme forløp som befolkningsveksten når vi fjerner oss fra senteret. Altså: Jo mer vi greier å redusere reisetida til senteret jo større blir innpendlingen fra, og befolkningsveksten i, omlandet.

Figur 2.3 Befolkningsutvikling 1980-2007 etter reisetid fra regionhovedsenteret.

Kilde: Engebretsen & Gjerdåker (2012)

2.2 Hamarregionen som boregion

Boligpolitikk og -tiltak er en viktig, men kanskje litt oversett strategi i regional utvikling. Bolig er, sammen med arbeid, et basisgode og en nødvendig betingelse for at andre motiver for enten å bli boende eller flytte skal tre i kraft (Sørli 2012). Flere undersøkelser har gjennom de siste årene påpekt at mangel på hensiktsmessige boliger utgjør et hinder for å gjennomføre store og små grep for en god lokal samfunnsutvikling i distriktskommuner (se for eksempel Angell m.fl. 2013).

Tradisjonelt har arbeid og utdanning vært hovedmotiv bak langdistanseflytting. I bo- og flytteundersøkelsen i regi av NIBR og SSB, rapporterer imidlertid om lag 25 % av de som har flyttet at bolig var den viktigste årsaken til flyttingen. Av de som har valgt å bli boende er oppgitt nesten 20 prosent bolig som viktigste årsak. Dette er spesielt viktig for de som har flyttet mot strømmen, dvs. fra sentrale strøk mot periferien (Sørli m. fl. 2012). Boligstrategiske tiltak bør derfor ikke undervurderes som regionalpolitisk verktøy.

Om man ønsker å tiltrekke innflyttere eller tilbakeflyttere til byer og tettsteder, må det være tilgjengelige boliger eller arealer for boligbygging. I en studie NIBR (2014) nylig har gjort for distriktssenteret slår man fast at dagens boligpreferanser er mer nyanserte enn tidligere, og at ulike grupper gjerne ønsker ulike typer boliger. For eksempel ønsker tilbakeflytterne eneboliger i barnevennlige omgivelser, arbeidsinnvandrere ser etter utleieboliger, mens unge eldre ser etter lettstelte og sentrumsnære leiligheter. Det er behov for et mer

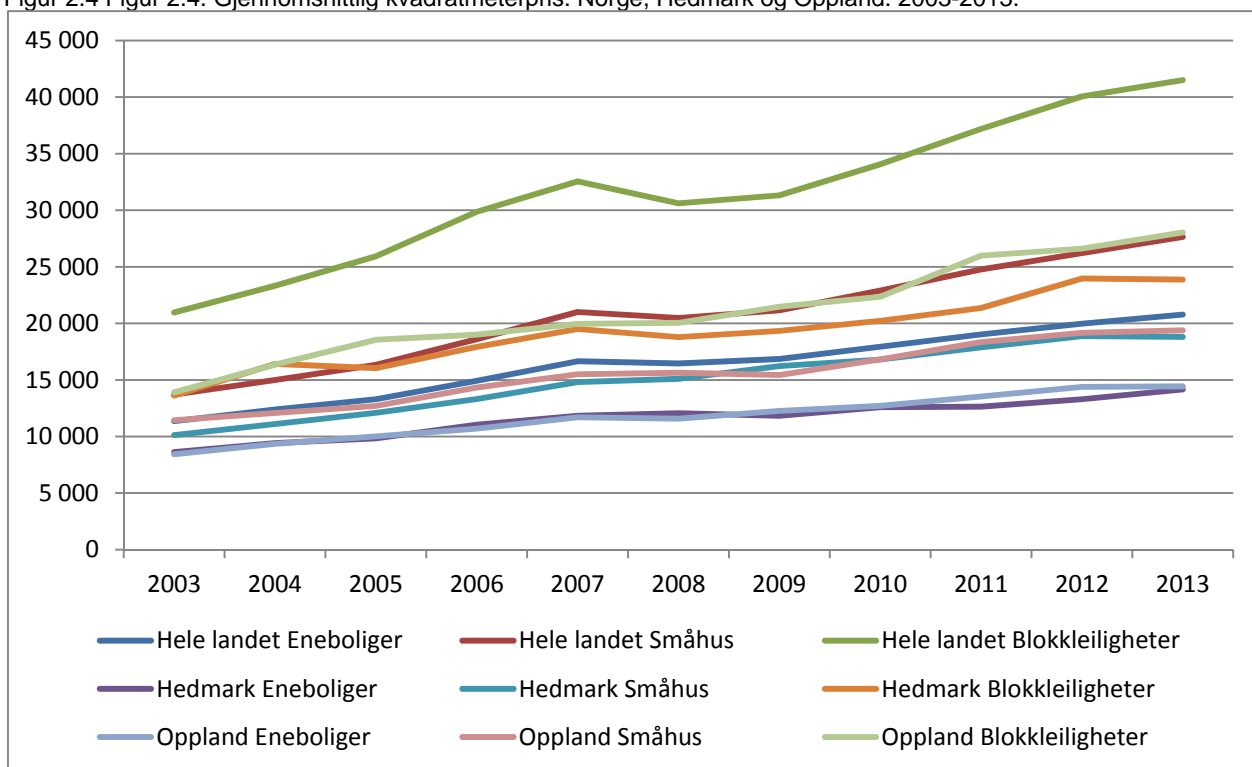
mangfoldig boligmarked enn det vi finner i dag, selv om eneboligen fortsatt dominerer som ønsket boform.

Når barnefamilier først har etablert seg, er det veldig sjeldent at de flytter noe særlig mer mens barna er fortsatt små (Grimsrud, 2006). Man blir gjerne boende på et sted av forskjellige grunner, men primært fordi man mener at stedet har visse kvaliteter som gjør at man kan leve et meningsfylt liv der (Berg, Dale, Lysgård, & Løfgren, 2004). Selv om disse grunner kan variere mellom barnefamilier og single fordi man prioriterer forskjellige ting i livsfasen, men det er altså et meningsfylt liv som er avgjørende for de fleste.

I en undersøkelse Hamarregionen Utvikling (HrU 2014) har gjort blant eiendomsめglere i regionen finner de at innflyttere er i stor grad tilbakeflyttende unge mennesker, som i stor grad ønsker enebolig, eller godt voksne som vil nærmere familien sin som gjerne vil ha leilighet. En fellesnevner for attraktive boområder er at det skal være sentrumsnært om det enten er Hamar, Stange eller Tangen sentrum. Eiendomsめglernes erfaring var at folk er ofte veldig bevisste på hvilket område de vil bo i, helt ned til skolekrets. Bransjen mener at det sannsynligvis vil være økt etterspørsel etter boliger fremover, og at eneboliger er mangelvare, men at det er viktig med mangfold, både når det gjelder boligtyper og pris.

Figuren under viser prisutviklingen på boliger i Norge, sammenlignet med utviklingen i Innlandet. Det er tydelig at det har vært en markant prisoppgang på alle typer boliger, både på landsbasis og i Hedmark og Oppland. Både utgangspunkt og utvikling har stort sett vært noe lavere i Innlandet sammenlignet med landet som helhet.

Figur 2.4 Figur 2.4. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris. Norge, Hedmark og Oppland. 2003-2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

I tabell 2.3. er utgangspunktet for indeksen 2005, dvs. at prisene blir sett i forhold til hva de var i inngangen til 2005. Vi har brukt 2 kvartal som mål for å få med den seneste prisutviklingen. Det er som kjent store regionale forskjeller både på nye og brukte boliger.

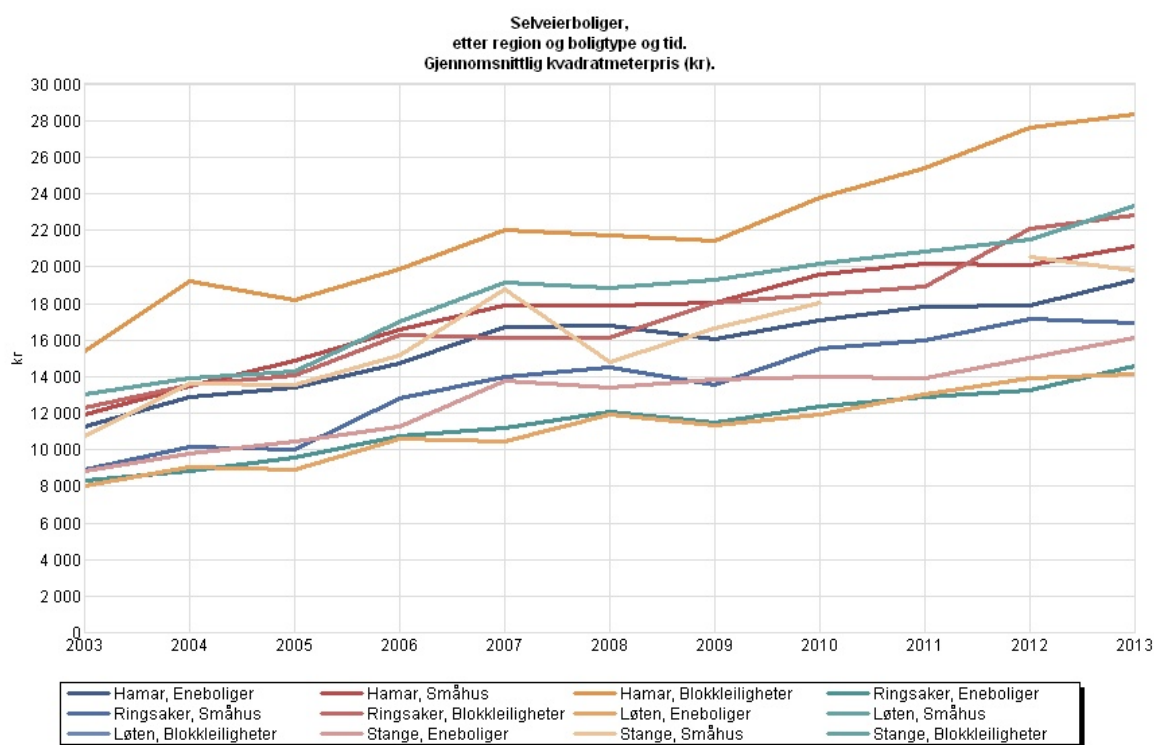
Tabell 2.3: Endring i gjennomsnittlig kvadratmeterpris. 2003-2013.

	Eneboliger	Småhus	Blokkleiligheter
Hele landet	83 %	102 %	98 %
Hedmark	64 %	86 %	75 %
Hamar	71 %	77 %	85 %
Ringsaker	76 %	90 %	85 %
Løten	75 %	NA	NA
Stange	82 %	85 %	79 %

Kilde: SSB og bearbejdet av Østlandsforskning

Kvadratmeterprisen på brukte eneboliger varierer for eksempel fra 14 162 kroner i Hedmark til 41 948 kroner i Oslo. Hedmark er fylket som har størst prisforskjell mellom nye og brukte eneboliger. Der er det vel 43 prosent lavere kvadratmeterpris for brukte eneboliger enn for nye (ssb.no).

Figur 2.5 Selveierbolig etter region, boligtype og pris. Gj.snitt kvm pris

Mye av nyansene på de regionale forskjellene i boligpriser blir i midlertid bort i SSB data, fordi de operer med en ganske grovmasket statistikk. Det er blant annet ikke mulig å sammenligne på kommunenivå da det bare finnes data for de største kommunene.

Tabell 2.4: Boliger - prisantydning inkludert fellesgjeld per m² basert på primærom på solgte boliger i Hamar. 01.01.2010-01.01.2014.

	jan.10	jan.11	jan.12	jan.13	jan.14
Norge	25980	27240	29183	31350	31953
Hedmark	16006	15718	15120	17028	18858
Hamar	20934	21842	20735	23403	24603
Stange	16360	18756	17106	17106	20763
Løten	13431	18838	14080	15412	19249
Ringsaker	15732	12898	13110	18505	17598

Kilde: Finn.no – eiendomspulsen

Finn.no har en oversikt over prisantydningen på eiendom som ligger ute for salg. Her er det også en del mulige feilkilder. For det første er det bare boligene som ligger ute for salg som er datagrunnlaget. Spesielt i mindre kommuner, der det til enhver tid er relativt få objekter ute for salg, vil det være store fluktuasjoner. Dette vil ikke nødvendigvis sammenfalle med de virkelige prisstigningene, men heller være et speilbilde av variasjonene på boliger som ligger ute for salg.

Tabell 2.4 viser store regionale forskjeller innad i Hamarregionen, med Hamar som kommunen med de klart dyreste boligene. Fortsatt ligger gjennomsnittsprisen på boliger i regionen betydelig under landsgjennomsnittet.

3 HAMAR SOM REGIONSENTER

Hamar er fylkeshovedstad i Hedmark med fylkeskommunens hovedadministrasjon, fylkesmannen og en rekke statlige etater som er organisert fylkesvis.

3.1 Hamar som (administrativ) Innlandshovedstad

Hamar har hatt et uttalt mål om å bli Innlandshovedstaden, dvs. senter for en region bestående av Hedmark og Oppland. Dette reiser en del spørsmål: Eksisterer Innlandet som et administrativt eller funksjonelt nivå som det gir mening å være hovedstad i? Er det strategisk lurt å proklamere et mål om å bli en Innlandshovedstad eller skaper dette bare skarpe fronter innad i regionen? Er ikke Hamar allerede Innlandshovedstaden?

Det strategiske skal vi ikke gå inn på her og når det gjelder Innlandet som administrativ region ble det ikke mye igjen av den varslede regionreformen. Per i dag foreligger det ingen konkrete planer om å slå sammen de to fylkene. Innlandet utgjør en landsdel innenfor NUTS-systemet, og det er samarbeidet mellom Hedmark og Oppland på mange samfunnsområder. Innlandet eksisterer også som en administrativ inndeling i flere statlige virksomheter og innenfor nærings- og organisasjonslivet:

- Hamar bispesete ble opprettet i år 1153 og feiret 850-års jubileum i 2003. Det var et av landets fem opprinnelig bispedømmer. Bispesetet omfattet da de nåværende Hedmark og Oppland fylker, unntatt Valdres, Solør og de øvre bygdene i Østerdalen. Deler av Buskerud og Telemark hørte også med. Ved reformasjonen i 1536 ble Hamar bispedømme lagt inn under Oslo før det ble skilt ut igjen og gitt selvstendighet i 1864 med bispesete i Hamar
- Eidsivating lagdømme ble i forbindelse med toinstansreformen i strafferettspleien i 1995 delt ved at Oppland, Hedmark og Romerikskommunene i Akerhus ble opprettet som eget lagdømme med sete på Hamar. Det nye lagdømmet fikk navn etter det gamle lagtinget i middelalderen. Det gamle Eidsivatinget var knyttet til Mjøsa.
- Statsarkivet i Hamar er en del av Arkivverket og har fylkene Hedmark og Oppland som sitt embetsdistrikt. Statsarkivet i Hamar ble etablert i 1917.
- Statens kartverk ivaretar Norges behov for landsdekkende geografisk informasjon og offentlig eiendomsinformasjon. Fylkeskartkontoret i Hamar er et av 12 fylkeskartkontor og omfatter både Hedmark og Oppland.

- Eidsiva Energi er det dominerende energiselskapet i Hedmark og Oppland og eies av Oppland og Hedmark fylkeskommuner og 26 kommuner i de to fylkene. Konsernet har 900 ansatte og en omsetning på 4 milliarder kroner. Eidsiva Energis administrasjon ligger i Hamar, der også datterselskapene Eidsiva Nett, Eidsiva Anlegg og Eidsiva Marked har sine hovedkontorer. Eidsiva Vannkraft ledes fra Lillehammer og Eidsiva Bioenergi og Eidsiva Vekst fra Gjøvik.

Men ikke alle "Innlandsorganisasjoner" har hovedkontor i Hamar:

- NHO er inndelt i femten regionforeninger. NHO Innlandet har sitt hovedkontor i Moelv.
- Sykehuset Innlandet HF består av 10 divisjoner, herunder åtte sykehus som ligger spredt i fylkene Hedmark og Oppland. Administrasjonen ligger i Brumunddal.
- NRKs distriktskontor for Hedmark og Oppland ligger i Lillehammer

3.2 Hamar som nasjonalt administrasjonssenter

Statlig virksomhet har på flere områder blitt gjenstand for store omorganiseringer de senere år. Dels har dette gitt seg utslag i organisering i større regioner enn fylker, dels ved at funksjoner er fordelt rundt om i Norge. Videre er også visse nasjonale funksjoner innenfor nærings- og organisasjonslivet lagt utenfor Oslo: Her er noen eksempler:

- Norsk Tipping AS er et heleid statlig aksjeselskap underlagt Kultur- og kirkedepartementet. Selskapet ble stiftet i 1948, har hovedkontor på Hamar og har statlig, nasjonalt monopol på pengespill.
- Landbrukssamvirket har mange funksjoner lagt til Hamar og Hamarregionen. Foruten viktige foredlinganlegg for kjøtt og melk i Ringsaker er Hamar hovedsete for en rekke institusjoner med nasjonalt ansvar for avlsarbeid og planteutvikling som Geno (avl og utvikling av Norsk Rødt Fe - NRF), Norsvin (avl og utvikling av svin), Skogfrøverket og Graminor (planteforedling).
- Direktoratet for økonomistyring - region Hamar har som oppgave å styrke den statlige økonomistyringen og forbedre ressursutnyttningen på området. DFØ ble etablert 1. januar 2004, som en av sju etater under Finansdepartementet. Etableringen skjedde hovedsaklig gjennom samordning av ressurser innenfor finansavdelingen i Finansdepartementet, i økonomitjenesteseksjonen i Skattedirektoratet og ved 18 skattefogdkontor. DFØ har i dag om lag 355 tilsatte fordelt på seks regionkontor og en sentralenhet i Oslo. Regionkontorene ligger i Hamar, Drammen, Kristiansand, Stavanger, Trondheim og Tromsø. I tillegg er det en avdeling i Vadsø som ligger under regionkontoret i Tromsø.
- Vernepliktsverket er en fellesorganisasjon i Forsvaret med ansvar for verneplikten, herunder sesjon, fordeling, og innkalling til førstegangstjeneste og

- repetisjonstjeneste, rulleføring og mobilisering. Vernepliktsverket har også ansvaret for utskrivning til tjeneste i Sivilforsvaret. Vernepliktsverket holder til på Hamar.
- Helse Sør-Øst RHF er den statlige helseforetaksgruppen som har ansvar for spesialisthelsetjenestene i Østfold, Akershus, Oslo, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder. Virksomheten er organisert i ett morselskap, Helse Sør-Øst RHF (regionalt helseforetak), med underliggende datterselskaper. Hovedkontoret til Helse Sør-Øst RHF ligger i Hamar.
 - Norges Vassdrags- og energidirektorat (NVE) er underlagt Olje- og energidepartementet med ansvar for å forvalte landets vann- og energiresurser. NVE har hovedkontor i Oslo og er inndelt i regioner med kontor i Tønsberg, Hamar, Førde, Trondheim og Narvik. Region Øst med regionkontor i Hamar omfatter Østfold, Oslo, Akershus, Hedmark og Oppland.
 - Arbeidstilsynet er inndelt i syv regioner. Arbeidstilsynet Indre Østland omfatter Buskerud, Hedmark og Oppland fylker og regionkontoret ligger i Hamar.
 - Riksrevisjonen Hamar har et av 13 kontorer som ligger utenfor Oslo. Dette er lokalisert til Statens hus.

Men heller ikke på dette området er Hamar den eneste, hverken i Innlandet eller Hamarregionen, som har slike regionkontor eller nasjonale roller:

- Mattilsynet er inndelt i åtte regioner. Regionkontoret for Hedmark og Oppland ligger i Brumunddal.
- Statens Vegvesen er inndelt i fem regioner. Region Øst omfatter Hedmark og Oppland, Oslo, Østfold og Akershus og har sitt regionvegkontor i Lillehammer.

Den varierende regioninndeling i ulike statlige organer som vi ser eksempler på her blir ofte hevdet å svekke det regionale nivå, samt mulighetene for bedre samordning og arbeidsdeling på regionnivå.

Hamar er et viktig administrasjonssenter med bl.a. kontorer for Hedmark fylkeskommune og Fylkesmannen i Hedmark, Hedmarken tingrett, Hedmark politidistrikt, biskopen i Hamar bispedømme, Eidsivating lagmannsrett (fra 1995) og Hedmark og Opplands Statsadvokatembeter. Det norske Skogfrøverk ligger i Hamar, videre Norsk Tippings hovedadministrasjon. Hamar er et viktig skolesenter med mange videregående skoler, Høgskolen i Hedmark med lærerutdanning og avdeling for landbruk og naturfag. Hamar har sykehus og statsarkiv for Hedmark og Oppland. Det er et også et nybygd Kulturhus som fungerer som har regionale funksjoner, blant annet som spillested for riksconsertene. På Ridabu øst for sentrum ligger Toneheim folkehøgskole. Hamar har også Likestillingssenteret (tidl. Kvinneuniversitetet).

Hamar svarer til Hamar sogn og prestegjeld og Vang sogn og prestegjeld, Hamar domprosti i Hamar bispedømme, tilhører Hedmark politidistrikt og hører under Hedmarken tingrett.

3.3 Hamar som varehandelssenter

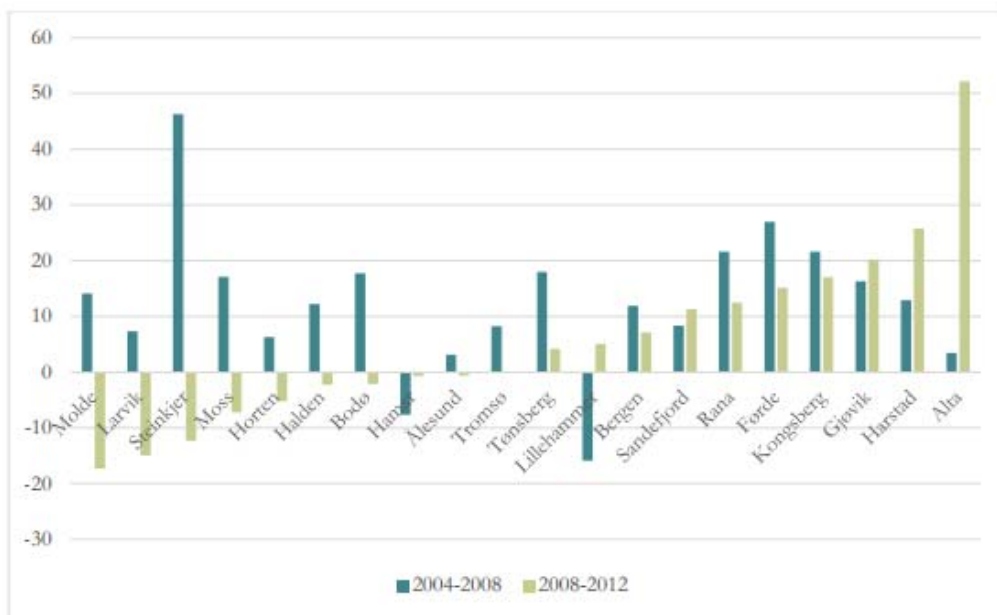
Denne delen bygger i stor grad på en rapport fra Transportøkonomisk Institutt «Detaljvarehandel i 20 bykommuner» (TØI rapport 1303/2014). Dette ble gjort på oppdrag fra Miljøverndepartementet, og er en kartlegging og analyse av omsetningsutviklingen i bysentrum sammenlignet med omsetningsutviklingen for handelstilbud utenfor sentrum over tid. I dette arbeidet er det også en analyse av om handelsutviklingen er i tråd med målsetningene der kjøpesentre skal være med å skape en bærekraftig by- og tettstedsutvikling, redusere bilbruk, samt styrke sentrum og sentrumshandelen. Analysen er gjort for 22 norske byer, hvorav en er Hamar.

Stortinget har vedtatt å begrense lokalisering av kjøpesentre og handel utenfor sentrum, med målsetning om å forhindre at sentrum taper kampen mot store bilbaserte kjøpesentre. Nye handelsvirksomheter lokaliseres innenfor eller i tilknytning til eksisterende by- og tettstedsentre, med et langsiktig mål om å oppnå mer bærekraftig og robust by- og tettstedsutvikling og begrense klimagassutslippene. Stortinget og Miljøverndepartementet mener at det er både god bypolitikk og god klimapolitikk å legge kjøpesentre i tilknytning til sentrum.

I 1999 vedtok regjeringen å innføre den såkalte kjøpesenterstoppen; en midlertidig etableringsstopp for kjøpesentre utenfor sentrale deler av byer og tettsteder. Bestemmelsen opphørte, og ansvaret ble lagt til fylkesnivå under forutsetning å bli godkjent av Miljøverndepartementet (MD). Kjøpesenterstoppen forbød etablering eller utvidelse av kjøpesentre utenfor sentrale deler av byer og tettsteder, dersom disse ikke er nedfelt i fylkes(del)planer som følger opp bestemmelsen.

I de 20 kommunene TØI har sett på i sin rapport, var det vekst i alle kommunene, men det var betydelig variasjoner i vekstrate. Generelt stagnerte veksten noe fra 2008 – 2012, sett i forhold til 2004 – 2008.

Figur 3.1 Endring i omsetning av detaljvarer i hele kommunene i perioden 2004-2012

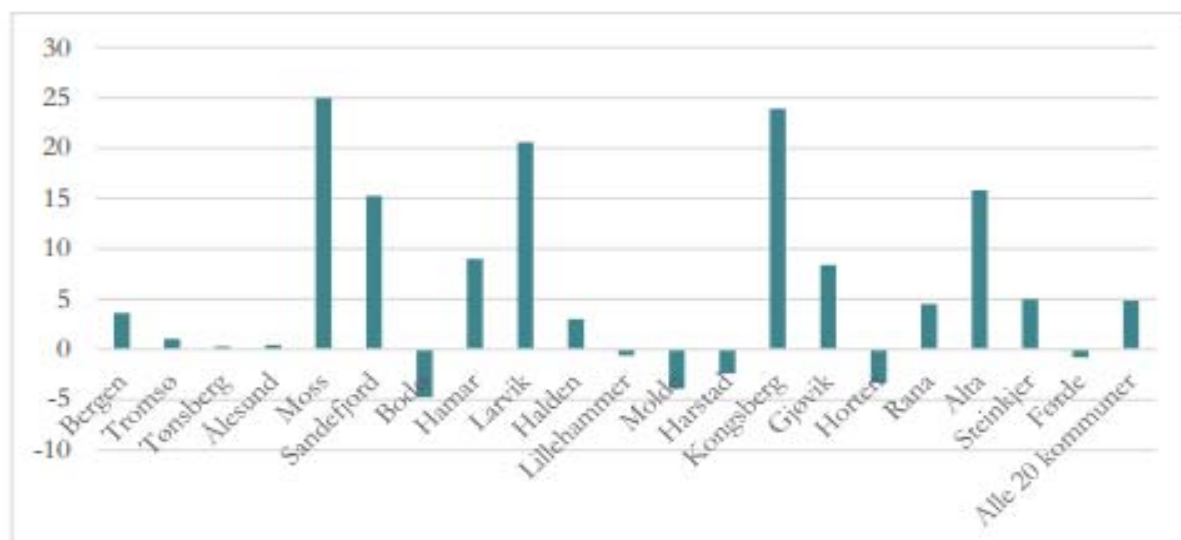

Kilde: TØI rapport 1303/2014

Mellom 2008 og 2012 økte omsetningen av detaljvarer i sentrum økt vesentlig mindre enn den totale handelen i de utvalgte kommunene. Mens omsetningen i kommunen økte med 12,5 prosent, økte den i sentrum med 5,5 prosent. For hele utvalget har sentrum av kommunene hatt en gjennomsnittlig vekst i dagligvareomsetningen 11,9 prosent i årene fra 2008 til 2012. Hamar har (sammen med Ålesund, Larvik, Rana og Steinkjer) hatt en negativ utvikling i omsetningen av dagligvarer i sentrum i siste periode.

Kjøpesentrenes rolle i sentrum varierer sterkt de 20 kommunene imellom – både i handelsmessig betydning og med hensyn til utvikling over tid. I noen kommuner står kjøpesentrene i sentrum for store deler av omsetningen av detaljvarer i sentrum. I Hamar omsettes 70 prosent av detaljvarene i sentrum i et kjøpesenter.

Figur 3.2 Endring (prosentpoeng) i kjøpesentrenes andel av detaljvarehandelen i sentrum 2004-2012.

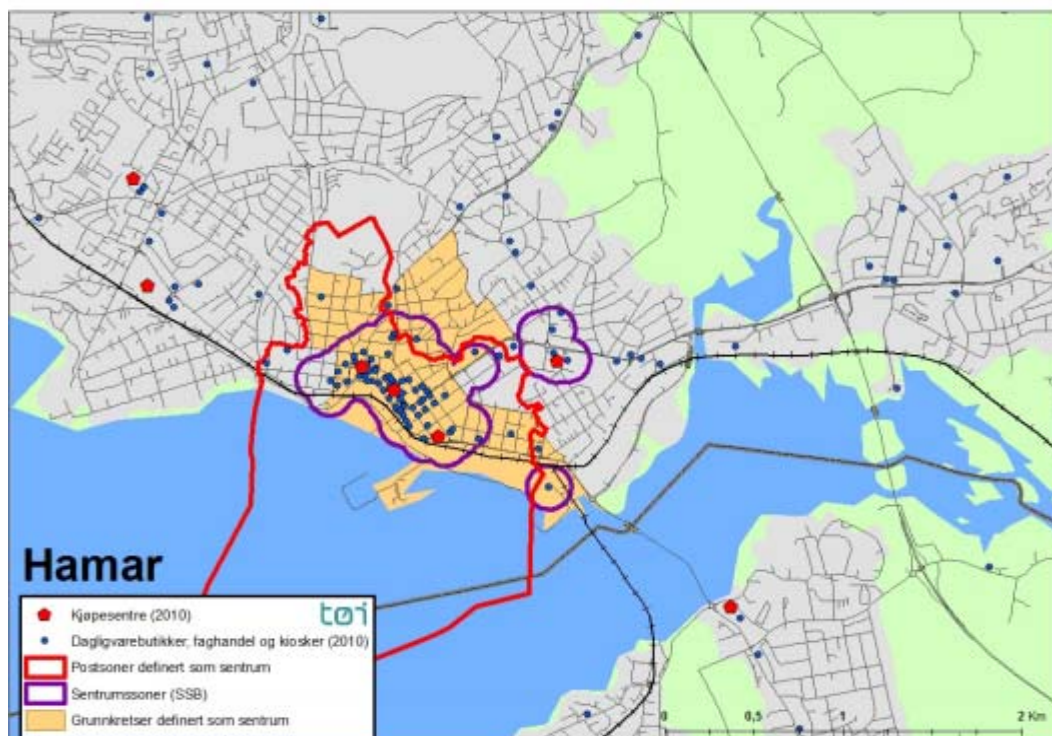
Kilde: TØI rapport 1303/2014

Sentrum attraktivitet er med andre ord redusert enten det dreier seg om sentrumshandelen totalt sett, eller det dreier seg om handelen i kjøpesentrene i sentrum.

I perioden 2004 – 2008 økte detaljvareomsetningen i Hamar med 21,7 prosent. Økningen skjedde utenfor sentrum, der omsetningen gikk opp med 35,3 prosent. I sentrum gikk ned med 7,7 prosent. En betydelig del av økningen i utvalgs varehandelen kom i forbindelse med utvidelsen av Maxi med ca. 20 nye butikker i 2006. Kjøpesentrene i Hamar sto i 2008 for halvparten av detaljvareomsetningen i Hamar. Omsetningsveksten i kjøpesentrene har bidratt til å styrke Hamars handelsmessige posisjon. Omsetningen i kjøpesentrene i Hamar har gått ned med 5,5 prosent fra 2008 til 2012, mens detaljvareomsetningen utenfor kjøpesentrene har økt med ca. 17 prosent.

Kjøpesentrenes andel av detaljvareomsetningen gikk ned fra vel 51 prosent i 2008 til 46 prosent i 2012. Totalt økte detaljvareomsetningen med 5,4 prosent fra 2008 til 2012. Veksten kom i sin helhet utenfor sentrum. Størst økning var det i utvalgs vareomsetningen med 12,2 prosent. Dagligvareomsetningen økte med 7,5 prosent, mens omsetningen i den plasskrevende handelen gikk ned med 8,9 prosent. I Hamar hadde alle tre kapitalvarebransjene (byggevarer, elektrohandel og møbelhandel) nedgang i omsetningen fra 2008 til 2012. Dette kom som en følge av finanskrisen, og størst nedgang var det i møbelhandelen. Økt omsetning i apotekene bidro mest til oppgangen i utvalgs varehandelen. Kleshandelen gikk ned med rundt 7 prosent, noe som både rammet sentrumshandelen og kjøpesentre, der innslaget av klesbutikker normalt er høyt. Den svake omsetningsutviklingen i Hamar skyldes dels at noen av de mindre kjøpesentrene i Hamar har vært under ombygging i denne perioden, og ikke minst at Ringsaker kommune har demmet opp noe av handelslekkasjen til Hamar gjennom utbyggingen av Mølla Storsenter i Brumunddal. Dette senteret åpnet i 2010 med 35 butikker.

Figur 3.3 Kart over sentrale deler av Hamar med kjøpesentre, ulike typer butikker

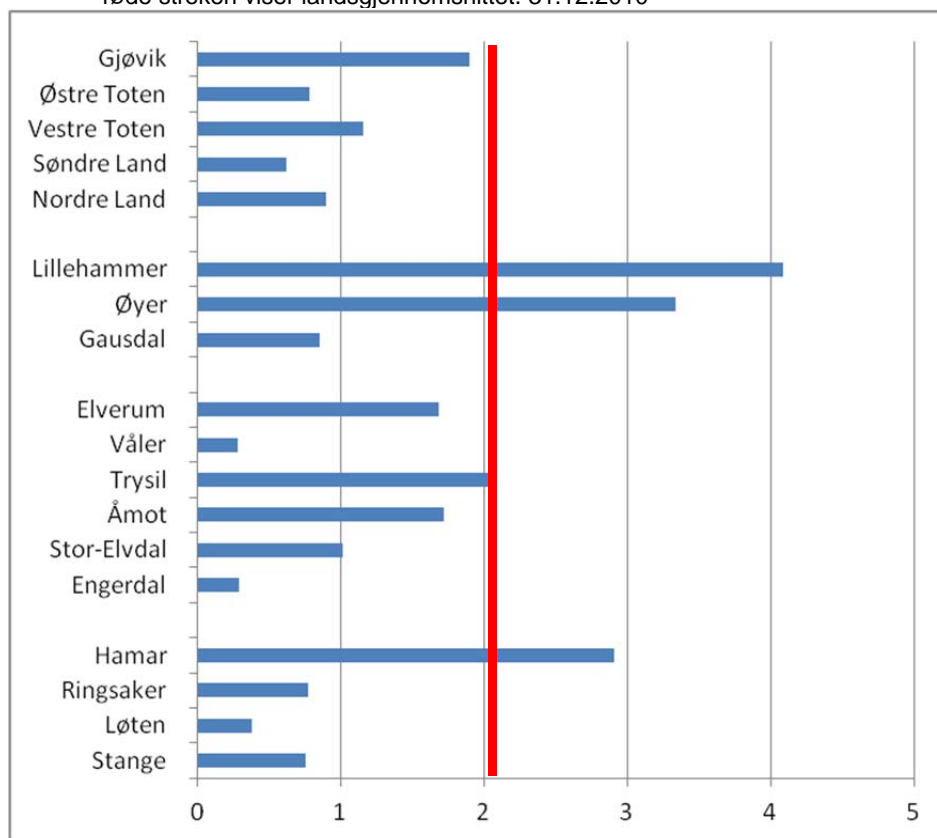
Kilde: TØI rapport 1303/2014

Oppsummert, kan man si at sentrums andel av detaljhandelsomsetningen gikk kraftig ned fra 2004 til 2008. Etter det har den holdt seg relativt stabil. Reduksjonen etter finanskrisen skyldes hovedsakelig økt konkurranse fra handelsvirksomheter utenfor kommunen. Kjøpesentrene tar hånd om 46 prosent av detaljvarehandelens omsetning, men denne andelen har gått svakt ned fra 2004 til 2012. Det må påpekes at dette sannsynligvis kommer til å endre seg i og med det nye kjøpesenteret CC Stadion på 33 000kvm og 85 butikker.

3.4 Hamar som kultursenter

For å få et uttrykk for Hamarregionens kultur- og opplevelsestilbud kan vi se på antall arbeidsplasser innen kultur- og opplevelsesnæringer i kommunene regnet per 100 innbygger. Måleenheten kalles Culture Opportunity Index (COI). Som det her fremgår ligger Hamar godt over og Gjøvik noe over nabokommunene, noe som indikerer at disse byene har en del sentralstedsfunksjoner for de omliggende kommunene. Det samme gjelder Lillehammer, men her kommer denne regionsenterrollen i tillegg til rollen som reiselivsdestinasjon. Det er for øvrig også reiselivet som gjør at Øyer og Trysil har mange arbeidsplasser i kultur- og opplevelsesnæringene sett i forhold til innbyggertallet.

Figur 3.4 Culture Opportunity Index (COI). Antall arbeidsplasser i kulturnæringer per 100 innbyggere. Den røde streken viser landsgjennomsnittet. 31.12.2010

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

I Statistisk sentralbyrås kulturbarometer og Telemarksforskningens kulturindeks refereres det til kulturbruk som besøk på teater, kino, opera, bibliotek, kunstutstillinger, konserter og besøk på idrettsarrangement. I en kommune vil kulturbruk forstått på denne måten være interessant, men det er også viktig å vite hvor mange og hvem som deltar i kulturaktiviteter slik som kulturskolen eller som benytter seg av turstier eller er medlemmer i lag og foreninger. Dette må sees i sammenheng med kommunes ansvar for tjenestetilbud til sine innbyggere. Hamar kommune ligger på 9. plass på Kulturindeksen (Telemarksforskning, 2014) totalt. Hamar kommune har siden 2012 beveget seg opp fra 16. plass uten å skåre spesielt høyt på noen av kategoriene som inngår i indeksen. Kategoriene er kunstnere, kulturarbeidere, museum, konserter, kino, bibliotek, scenekunst, kulturskole og den kulturelle skolesekken, sentrale tildelinger og frivillighet. Indeksen er basert på registerdata fra offentlige etater, interesseorganisasjoner og foreninger. Dette viser at Hamar kommune har et jevnt over godt tilbud til sine innbyggere.

Hamar kommune bruker mer penger på kultur per innbygger enn for eksempel sammenlignbare kommuner som er gruppert sammen med Hamar i KOSTRA. Hamar kommune brukte 2 562 kr per innbygger i 2013, sammenlignet med 1 866 kr per innbygger i lignende kommuner. KOSTRA-tallene for gruppe 13 i grupperingen av kommuner er et relevant sammenligningsgrunnlag når det gjelder Hamar kommunes bruk av offentlige

midler og kulturbruk. Gruppe 13 er grupperingen av store kommuner utenom de fire store byene. Grupperingen er basert på folketall og økonomiske rammebetingelser.

4 MJØSBYREGIONEN

Dette kapitlet bygger i stor grad på «ØF-notat 04/2014: Mjøsbyerspektivet» (Ørbeck 2014). Her er fokuset egen vekstkraft og dynamikk i «Mjøsbyregionen», geografisk omfatter dette kommunene Elverum, Løten, Stange, Hamar, Ringsaker, Gjøvik, Østre og Vestre Toten og Lillehammer – en statistisk avgrensning av befolkningstygndepunktet i Mjøsområdet.

4.1 Nøkkeltall for Mjøsbyregionen

Mjøsbyregionen har i sum 195.000 innbyggere og 97.000 arbeidsplasser og dekker et landareal på 5.500 km². Ringsaker er den største av kommunene mht. innbyggertall, mens Elverum er størst i utstrekning. Mjøsbyregionen hadde en befolkningsvekst på 3,7 prosent siste 5 år. Dette er bedre enn Innlandet for øvrig, men svakere enn på landsbasis.

Tabell 4.1: Nøkkeltall for kommunene i Mjøsbyregionen.

	Innb. 1.1.2014	Bef.utv. 09-14	Areal Km ²	Innb.per km ²	Innb. i tettsted	Syss.innb. 4Q 2013	Arb.pl. 4Q 2013	Netto utpendling	Arb.pl.endr 2008-13
Hamar	29 520	4,6 %	337,6	87,4	88 %	14 425	19 387	-4 962	2,4 %
Ringsaker	33 463	3,3 %	1 122,9	29,8	50 %	16 562	14 133	2 429	1,3 %
Løten	7 546	4,0 %	362,1	20,8	56 %	3 710	1 859	1 851	6,0 %
Stange	19 737	4,0 %	640,9	30,8	61 %	9 604	6 882	2 722	3,7 %
Elverum	20 563	4,4 %	1 209,2	17,0	69 %	10 208	10 146	62	1,6 %
Lhmr	27 028	3,5 %	450,8	60,0	86 %	13 972	16 224	-2 252	1,2 %
Gjøvik	29 668	3,7 %	630,4	47,1	76 %	14 666	16 449	-1 783	2,5 %
Østre Toten	14 777	2,2 %	485,6	30,4	44 %	7 394	5 401	1 993	6,0 %
Vestre Toten	13 075	2,8 %	231,4	56,5	71 %	6 350	6 229	121	-6,2 %
Mjøsbyreg.	195 377	3,7 %	5 470,9	35,7	69 %	96 891	96 710	181	1,7 %
HEDMARK	194 433	2,3 %	26 083,5	7,5	56 %	93 630	86 408	7 222	-0,4 %
OPPLAND	187 820	1,9 %	23 784,3	7,9	57 %	94 769	87 557	7 212	-0,6 %
INNLANDET	382 253	2,1 %	49 867,8	7,7	57 %	188 399	173 965	14 434	-0,5 %
NORGE	5 109 056	6,5 %	365 246,2	14,0	81 %	2 562 000	2 597 078	-35 078	3,6 %

Kilde: SSB, bearbeidet av ØF

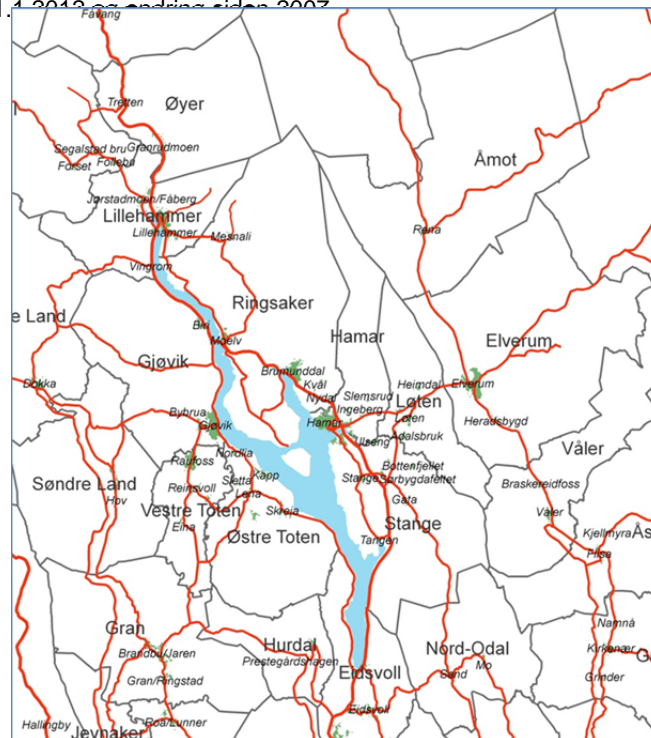
Mjøsbyregionen har tilnærmet balanse mellom arbeidsplasser og sysselsatte innbyggere, dvs. har svært liten netto ut- eller innpendling. Alle kommunene er i arbeidsgiveravgiftssone 1. Vestre Toten er fra 2014 tatt inn i det distriktspolitiske området. Alle de andre er utenfor.

Totalt var det det 1.januar 2012 41 tettsteder¹ i Regionen fra Hamar med over 30.000 innbyggere til Stavsjø med 213 innbyggere. Hamar tettsted omfatter også bosetting i Stange og Ringsaker kommuner.

Tabell 4.2: De 25 største tettstedene i Mjøsbyregionen. 1. januar 2012 og endring siden 2007

Tettsted	Kommune	Innbyggere	Endr 5 år
1 1001 Hamar	Hamar/St/Rings	30 921	1442
2 1501 Lillehammer	Lillehammer	20 857	1219
3 1511 Gjøvik	Gjøvik	19 261	1274
4 1121 Elverum	Elverum	13 913	862
5 1021 Brumunddal	Ringsaker	9 282	551
6 1645 Raufoss	Vestre Toten	6 516	377
7 1023 Moelv	Ringsaker	4 151	54
8 1042 Løten	Løten	2 735	220
9 1052 Stange	Stange	2 562	158
10 1631 Kapp	Østre Toten	2 040	113
11 1504 Jørst/fåberg	Lillehammer	1 476	125
12 1515 Biri	Gjøvik	1 376	25
13 1635 Skreia	Østre Toten	1 288	-12
14 1633 Lena	Østre Toten	1 170	44
15 1642 Reinsvoll	Vestre Toten	1 139	28
16 1054 Ilseng	Stange/Hamar	937	20
17 1024 Nydal	Ringsaker	849	209
18 1513 Bybrua	Gjøvik	783	247
19 1643 Bøverbru	Vestre Toten	732	32
20 1644 Eina	Vestre Toten	707	40
21 1043 Løiten brænd	Løten	670	2
22 1002 Ingeberg	Hamar	633	-9
23 1637 Kolbu	Østre Toten	624	40
24 1638 Nordlia	Østre Toten	598	77
25 1041 Ådalsbruk	Løten	593	28

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

4.2 Næringsstruktur og lokale spesialiseringer

Hamar kommune har 20 prosent av alle arbeidsplassene i Mjøsbyregionen, etterfulgt av Lillehammer og Gjøvik med 17 prosent hver og Ringsaker med 15 prosent. Av regionens arbeidsplasser er 15 prosent innenfor primærnæring, bergverk, industri og elforsyning mv, 40 prosent innenfor offentlig dominert tjenesteproduksjon (off.adm., forsvar, sosialforsikring, undervisning, helse- og sosialtjenester) og de resterende 45 prosent innenfor privatdominert tjenesteyting, hvorav grovt regnet 2/3 er husholdningsrettet og 1/3 produksjonsrettet.

¹ I norsk statistikk betyr et tettsted en bosetting med minimum 200 innbyggere, og det skal ikke være mer enn 50 meter mellom husene. Det er tillatt med et skjønsmessig avvik utover 50 meter mellom husene i områder som ikke skal eller kan bebygges (parker, idrettsanlegg, industriområder, elver eller dyrkbare områder). Husklynger som naturlig hører med til tettstedet tas med inntil en avstand på 400 meter fra tettstedskjernen. De inngår i tettstedet som en satellitt til selve tettstedskjernen. Tettsteder er geografiske områder som har en dynamisk avgrensning, og antall tettsteder og deres yttergrenser vil endre seg over tid avhengig av byggeaktivitet og befolkningsutvikling. Tettstedene avgrenses uavhengig av de administrative grensene. SSB publiserte 1.juli 2014 ny tettstedsstatistikk for 1.januar 2013. Her har SSB tatt i bruk en ny metode for avgrensning av tettsteder noe som medfører et tidseriebrudd i statistikken og at tall fra gammel og ny metode ikke kan sammenliknes direkte. Viktige endringer for Mjøsregionens del er at Bekkelaget med 5.864 innbyggere er skilt ut fra Hamar tettsted og Vingnes med 1.515 innbyggere er skilt ut fra Lillehammer tettsted, mens Jørstadmoen og Fåberg er delt i to separate tettsteder.

Tabell 4.3: Arbeidsplasser (Sysselsatte etter arbeidsstedskommune) etter kommune og næring.
31.12.2013.

	Hamar	Ringsaker	Løten	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Østre Toten	Vestre Toten	Mjøsby- regionen
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	383	705	163	438	304	200	403	446	270	3 312
05-09 Bergverksdrift og utvinning	18	6	0	3	20	28	16	0	11	102
10-33 Industri	781	2 370	130	671	845	524	1 149	558	2 417	9 445
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	353	74	25	26	131	272	214	25	42	1 162
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	1 509	1 069	219	535	702	961	1 414	522	268	7 199
45-47 Varehandel, rep av motorvogner	2 544	2 439	206	762	1 529	2 439	2 872	499	382	13 672
49-53 Transport og lagring	855	669	30	222	260	561	496	536	222	3 851
55-56 Overnattings- og serveringsvirks	517	339	46	77	229	707	522	59	95	2 591
58-63 Informasjon og kommunikasjon	430	195	8	131	203	665	651	21	36	2 340
64-66 Finansiering og forsikring	719	267	8	18	65	148	269	101	21	1 616
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1 118	448	39	159	409	921	678	207	160	4 139
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1 207	543	18	158	356	719	710	177	43	3 931
84 Off.adm., forsvar, sosialforsikring	2 202	608	160	331	975	1 757	781	219	208	7 241
85 Undervisning	1 374	936	191	650	869	1 414	1 363	554	438	7 789
86-88 Helse- og sosialtjenester	3 805	3 080	520	2 474	2 738	3 936	4 092	1 189	1 442	23 276
90-99 Personlig tjenesteyting	1 230	344	47	198	363	766	501	237	171	3 857
00 Uoppgitt	63	70	16	42	54	80	85	37	32	479
Sum	19 108	14 162	1 826	6 895	10 052	16 098	16 216	5 387	6 258	96 002

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

De aller fleste i Mjøsbyregionen jobber innen offentlig og privat tjenestesektorer, hvorav størstedelen er rettet mot personer og husholdningene. Slik sett burde alle kommuner kategoriseres som tjenestekommuner.

Ved å se nærmere på lokal spesialisering, kan det konkluderes med følgende:

- Hamar kategoriseres som en administrasjons-, finans og servicekommune,
- Lillehammer og Elverum er spesialisert innenfor offentlig administrasjon og forsvar.
- Ringsaker og Vestre Toten som landbruks- og industrikommuner.
- Løten, Stange og Østre Toten er landbrukskommuner. I tillegg har Løten en spesiellisering innenfor bygg og anleggssektor, Stange innenfor helse og omsorg og Østre Toten innenfor transport.

Offentlig sektor står for 40 prosent av arbeidsplassene i Mjøsbyregionen. Det meste av dette er administrasjon, undervisning og helse- og sosialtjenester i regi av kommunene og befinner seg relativt jevnt fordelt innenfor de respektive kommuner². Det samme gjelder visse statlige arbeidsplasser og også videregående utdanningsinstitusjoner finnes i alle kommunene i Mjøsbyregionen unntatt Løten.

Sykehuset Innlandet har avdelinger innenfor seks av de ni kommunene i Mjøsbyregionen, foruten administrasjonssenteret i Ringsaker. Sykehuset i Lillehammer er størst etterfulgt

² Variasjoner i kommunal sektors sysselsettingsandeler vil derfor oftest fremkomme som en følge av variasjoner i total antall lokale arbeidsplasser. I Løten, som har relativt få lokale arbeidsplasser ift. innbyggertall og stor utpendling, utgjør f.eks. (kommunal) undervisnings- og helsesektor høye andeler av lokale arbeidsplasser selv om kommunen har verken sykehus eller høgskole.

av Gjøvik. Det er også disse to kommunene som har flest innbyggere som jobber i sykehussektoren.

Tabell 4.4: Sysselsatte i Sykehuset Innlandet fordelt på sykehusavdelinger og bostedskommune.

Bostedskommune	Hamar	Sanderud, Stange	Elverum	Lillehammer ³	Gjøvik	Reinsvoll, V. Toten	Alle sykehus
Hamar	282	224	57	8	2		573
Ringsaker	104	64	5	110	11	4	298
Løten	33	33	40				106
Stange	134	159	25			1	319
Elverum	17	35	494		1	1	548
Lillehammer	1	6		754	20	1	782
Gjøvik	7	6		42	565	86	706
Østre Toten	0	3		9	86	67	165
Vestre Toten	2	1		2	117	153	275
Mjøsbyregionen	580	531	621	925	802	313	3 772
Andre	13	31	67	180	53	13	357
Totalt	593	562	688	1 105	855	326	4 129

Kilde: Asplan Viak (2014).

4.3 Hvordan henger Mjøsbyregionen sammen?

Det er klare sammenhenger mellom regioners størrelse og befolkningsutvikling. Engebretsen & Gjerdåker (2012) viser at befolkningsveksten er høyest jo kortere reisetida til et regionsenter er og at befolkningsveksten er høyere og spres mer jo større senteret. Med andre ord, om man reduserer reisetida til senteret jo større blir innpendlingen fra, og befolkningsveksten i, omlandet.

4.3.1 Regiøndanning og integrasjon gjennom pendling

Oversikter over de totale pendlingsstrømmene viser at av Mjøsregionens 96.891 sysselsatte innbyggere jobber 60.154 eller 62 prosent innenfor bostedskommunen, 25.962 eller 27 prosent pendler til en annen kommune i Mjøsbyregionen, mens 10.775 eller 11 prosent pendler ut av regionen. Det finnes et slags pendlerhierarki ved at hoveddelen av utpendlingen, 5.880 eller 6 prosent av Mjøsbyregionens sysselsatte innbyggere, går mot hovedstatsregionen (Oslo eller Akershus), mens hoveddelen av innpendlingen, 6.393 personer, kommer fra Innlandet utenom Mjøsbyregionen.

Pendlingen fra Mjøsbyregionen til Oslo og Akershus ble mer enn doblet fra 1990⁴ til 2000, men har falt med over 1.000 personer siden 2000. Det er også verdt å merke seg at det er en betydelig «motpendling» ved at over 2.000 av arbeidsplassene i Mjøsbyregionen er besatt av

³ Foruten sykehuset i Lillehammer omfatter tallene 50 arbeidsplasser ved Granheim lungesykehus i Gausdal

⁴ SSB publiserer ikke sammenlignbar pendlingsstatistikk for tidligere år enn 2000. Pendlingsstrømmer for 1990 fremgår imidlertid av Køhn, Engesæter og Grimsrud, 2003, men er ikke helt sammenlignbare med senere års statistikk og har heller ikke tall for alle aktuelle kommuner.

pendlere bosatt i Oslo og Akershus. Denne «motpendlingen» har økt med over 1.000 personer eller nær 100 prosent siden år 2000 og er firedoblet siden 1990.

At netto utpendling til Oslo og Akershus har avtatt siden 2000, samtidig som netto innpendling fra Innlandet for øvrig har økt, viser at Mjøsregionen siden 2000 har hatt sterkere vekst i egne arbeidsplasser enn i sysselsatte innbyggere. Dette er interessant for diskusjoner rundt Mjøsbyens rolle som soveby for Oslos arbeidsmarked og/eller som motor i Innlandet.

Det pågår også en økende arbeidsmarkedsintegrasjon (regionforstørring) innad i Mjøsbyregionen. Mens 25.962 personer eller 27 prosent av sysselsatte innbyggere pendlet innad i Mjøsbyregionen ved siste årsskifte var tilsvarende tall i 2000 på 20.465 eller 23 prosent. Pendlingen til Hamar står for mye av denne veksten. De største pendlingsstrømmene på tvers av kommunegrenser innad i Mjøsbyregionen har vi fra Stange og Ringsaker til Hamar.

Tabell 4.5: Pendlingsstrømmer innenfor og inn/ut av Mjøsbyregionen. 31.12.2013.

		Arbeidsstedskommune														
		0403 Hamar	0412 Ringsaker	0415 Løten	0417 Stange	0427 Elverum	0501 Lillehammer	0502 Gjøvik	0528 Østre Toten	0529 Vestre Toten	Mjøsregionen	Øvrig Innland	Oslo	Akershus	Resten av landet	Total etter bosted
Bostedskommune	Hamar	9 162	1 361	215	1 292	389	138	176	9	23	12 765	130	789	332	395	14 425
	Ringsaker	2 865	9 880	53	467	105	1 120	555	38	70	15 153	140	583	267	354	16 562
	Løten	1 065	231	1 174	389	436	18	25	1	2	3 341	70	118	84	92	3 710
	Stange	3 167	635	204	4 156	225	45	67	6	13	8 518	96	456	311	214	9 604
	Elverum	717	140	122	166	7 585	55	19	9	7	8 820	535	412	168	271	10 208
	Lillehammer	292	499	5	32	25	10 659	400	12	25	11 949	173	632	226	410	13 972
	Gjøvik	332	460	10	32	19	627	10 089	437	1 171	13 177	163	529	200	329	14 666
	Østre Toten	66	70	1	7	3	76	1 697	3 856	865	6 641	101	281	213	120	7 394
	Vestre Toten	58	67	0	6	5	54	1 524	445	3 593	5 752	150	179	100	112	6 350
	Mjøsregionen	17 724	13 343	1 784	6 547	8 792	12 792	14 552	4 813	5 769	86 116	1 558	3 979	1 901	2 297	96 891
	Innlandet for øvrig	665	346	33	108	1 002	2 566	1 210	135	328	6 393					
	Oslo	299	99	7	74	100	206	185	62	37	1 069					
	Akershus	266	135	21	81	84	188	171	100	31	1 077					
Resten av landet	433	210	14	72	168	472	331	291	64	2 055						
Total etter arbeidssted	19 387	14 133	1 859	6 882	10 146	16 224	16 449	5 401	6 229	96 710						

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Ringsaker er gjennom sin geografiske beliggenhet naturlig nok påkoplej både Hamar, Gjøvik og Lillehammer. At koplingen er klart sterkest med Hamar må ses i sammenheng med at kommunen har sitt befolknings- og næringsmessige tyngdepunkt i sør. At Gjøvik og Lillehammer har høyere pendling seg imellom enn mot Hamar, og at den største pendlerstrømmen går nordover, må ses i lys av felles kommunegrense og at nordre del av Gjøvik kommune ligger tett på Lillehammer tettsted. Elverum er påkoplej Hamarregionen og Oslo og Akershus, men i liten grad resten av Mjøsbyregionen. Også Stange og Løten er i hovedsak koplej innad i Hamarregionen, i noen grad mot Elverum og mot Oslo og

Akershus. Totenkommunene er tett koplet mot Gjøvik, men har ellers sterkere koplinger mot Oslo og Akershus enn mot Mjøsbyregionen.

Pendlingsstatistikken gir ikke grunnlag for å hevde at det finnes ett felles bo- og arbeidsmarked rundt Mjøsa, snarere tre separate: Hamarregionen hvor i noen grad også Elverum inngår, Gjøvik/Toten og Lillehammerregionen. Det meste av pendlingen skjer innad i disse regionene og mot Oslo og Akershus. Det er relativt lite pendling mellom byene/regionene. Den tette arbeidsmarkedsintegrasjonen mellom Lillehammer, Gausdal og Øyer kan for øvrig tilsi at de to sistnevnte bør vurderes medregnet under begrepet Mjøsbyregionen.

Tabell 4.6: Pendlingsstrømmer innenfor og inn/ut av Mjøsbyregionen. 31.12.2000.

		Arbeidsstedskommune														
		0403 Hamar	0412 Ringsaker	0415 Løten	0417 Stange	0427 Elverum	0501 Lillehammer	0502 Gjøvik	0528 Østre Toten	0529 Vestre Toten	Mjøsregionen	Øvrig Innland	Oslo	Akershus	Resten av landet	Total etter bosted
Bostedskommune	Hamar	8 414	1 160	152	1 120	296	76	101	9	15	11 343	103	994	367	270	13 077
	Ringsaker	2 248	10 038	50	339	79	890	345	23	54	14 066	126	725	282	312	15 511
	Løten	849	180	1 278	278	342	14	16	3	0	2 960	58	183	106	68	3 375
	Stange	2 579	461	146	3 952	179	29	40	3	5	7 394	66	512	340	229	8 541
	Elverum	491	136	80	111	6 628	38	31	0	3	7 518	405	498	180	181	8 782
	Lillehammer	162	372	3	11	9	9 929	277	13	25	10 801	577	822	196	340	12 736
	Gjøvik	183	309	4	17	6	532	9 713	278	1 076	12 118	292	557	169	268	13 404
	Østre Toten	49	66	0	1	5	57	1 416	3 859	804	6 257	98	283	227	43	6 908
	Vestre Toten	34	35	0	3	4	53	1 298	392	4 300	6 119	150	297	83	54	6 703
	Mjøsregionen	15 009	12 757	1 713	5 832	7 548	11 618	13 237	4 580	6 282	78 576	1 875	4 871	1 950	1 765	89 037
	Innlandet for øvrig	564	329	20	74	854	2 038	1 018	80	342	5 319					
	Oslo	135	91	2	30	52	134	63	15	22	544					
Akershus	146	89	11	36	48	91	97	33	50	601						
Resten av landet	399	202	9	85	159	453	261	62	74	1 704						
Total etter arbeidssted	16 253	13 468	1 755	6 057	8 661	14 334	14 676	4 770	6 770	86 744						

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Som tidligere omtalt har Mjøsbyregionen samlet sett om lag balanse mellom egne arbeidsplasser og sysselsatte innbyggere. Innenfor regionen er det imidlertid «ubalansert». Hamar har størst overdekning av arbeidsplasser eller netto innpendling. Også Lillehammer og Gjøvik har netto innpendling, mens Elverum og Vestre Toten har balanse. Størst underdekning av «egne» arbeidsplasser har Løten.

Selv om vi ikke har næringsfordelte tall for pendlingsstrømmer er det rimelig å anta at netto utpendlingen innenfor informasjon og kommunikasjon går mot Osloområdet, mens utpendlingen innen bergverk og olje- og gassutvinning i hovedsak går mot Svalbard og Nordsjøen. Det var i 2012 registrert 126 pendlere fra Mjøsbyregionen til norsk kontinentalsokkel og 41 til Svalbard.

4.3.2 Kollektivtilbudet

Når det gjelder pendling og regionutvidelser er bil ofte det viktigste transportmiddel på korte reiser, mens kollektive transportmidler, først og fremst tog er viktigere på lange arbeidsreiser. I Rambøll (2007) vises det til svenske studier som konkluderer med at mulighetene for økt pendling gjennom bedre persontransport er størst på relasjoner med reisetider mellom 20 og 60 minutter. I følge samme rapport er det en forutsetning for at jernbanen skal være en regionforstørrer at tilbringertjenesten på mellomlange reiser utgjør en begrenset del av reisetiden og at bilreisens køproblemer og/eller begrensninger/kostnader ved parkering betyr mer enn togreisens ulemper med tilbringerreise og ventetid ved lokale reiser.

Tabell 4.7: Reisetider og avganger langs Dovrebanen i 1990, 2001 og i dag.

Per 2014 Stasjon	Typisk rute	Reisetid med tog			Avganger Man-fre
		Hamar	Gardemoen	Oslo S	
Lillehammer	06:10	00:46	01:53	02:16	22
Moelv	06:33	00:23	01:30	01:53	19
Brumunddal	06:45	00:11	01:18	01:41	19
Ank Hamar	06:56				
Avg Hamar	07:03		01:00	01:23	23
Stange	07:13	00:10	00:50	01:13	20
Tangen	07:22	00:19	00:41	01:04	20
Gardemoen	08:03	01:00			
Ank. Oslo S	08:26	01:23			
Per 2001 Stasjon	Typisk rute	Reisetid med tog			Avganger Man-fre
		Hamar	Gardemoen	Oslo S	
Lillehammer	06:21	00:47	01:47	02:13	17
Moelv	06:43	00:25	01:25	01:51	13
Brumunddal	06:55	00:13	01:13	01:39	13
Hamar	07:08		01:00	01:26	23
Stange	07:22	00:46	00:46	01:12	18
Tangen	07:32	00:36	00:36	01:02	18
Ank. Gardermoen	08:08	01:00			
Ank. Oslo S	08:34	01:26			
Per 1990 Stasjon	Typisk rute	Reisetid med tog			Avganger Man-fre
		Hamar	Gardermoen	Oslo S	
Lillehammer	06:05	00:53		02:43	14
Moelv	06:28	00:30		02:20	13
Brumunddal	06:42	00:16		02:06	9
Hamar	06:58			01:50	18
Stange	07:09	00:11		01:39	11
Tangen	07:18	00:20		01:30	11
Ank. Gardermoen					
Ank. Oslo S	08:48	01:50			

Kilde: NSBs rutetabeller og Ørbeck m.fl., 2010.

Dagens togtilbud er i hovedsak innrettet for å transportere personer inn og ut av Oslo og er i mindre grad innrettet mot å skape regionutvidelser i Innlandet. Riktignok har det de

senere år kommet et nytt tog fra Hamar til Lillehammer kl. 06:57, men dette går da omtrent samtidig fra Hamar stasjon med dagens femte tog til Oslo. Første tog fra Hamar til Elverum går først kl. 08:10 og etter det sjette toget til Oslo. Første tog nordover på Gjøvikbanen er i Gjøvik kl. 09:00, mens det går fire tog sørover fra Gjøvik mellom kl. 04:31 og kl. 07:33.

Østsiden av Mjøsa har med Intercity-togene god kollektivforbindelse mot Gardermoen og Oslo og dermed også internt i Mjøsregionen på strekningen Lillehammer-Tangen. Det meste av døgnet er det timesavganger. Lillehammer har i dag en reisetid til Moelv på 23 minutter, til Brumunddal på 35 minutter, til Hamar på 46 minutter, til Stange på 63 minutter, til Gardermoen på 1:53 og til Oslo S på 2:16. Fra Hamar tar det 1:00 til Gardermoen og 1:23 til Oslo S. Reisetiden langs strekningen Lillehammer-Oslo ble betydelig redusert gjennom 1990-tallet. De siste 13 åra har reisetiden endret seg lite, men avtall avganger har økt.

Rørosbanen: Elverum har seks daglige togavganger til Hamar og stopper både på Løten og Ilseng underveis. Reisetida Elverum-Hamar er ikke mer enn 25 minutter, men det er kun seks daglige avganger. Togene korresponderer med både sørgående og nordgående tog fra Hamar, men har 20 minutters overgang i Hamar.

Gjøvikbanen: Gjøvik har elleve daglige togavganger mot Oslo og stopper underveis på både Raufoss, Reinsvoll og Eina. Reisetida Gjøvik-Raufoss er 10 minutter, Gjøvik-Eina 20 minutter og Gjøvik-Oslo S 1:59.

Dagens togtilbud er i hovedsak innrettet for å transportere personer inn og ut av Oslo og er i mindre grad innrettet mot å skape regionutvidelser i Innlandet. Riktignok har det de senere år kommet et nytt tog fra Hamar til Lillehammer kl. 06:57, men dette går da omtrent samtidig fra Hamar stasjon med dagens femte tog til Oslo. Første tog fra Hamar til Elverum går først kl. 08:10 og etter det sjette toget til Oslo. Første tog nordover på Gjøvikbanen er i Gjøvik kl. 09:00, mens det går fire tog sørover fra Gjøvik mellom kl. 04:31 og kl. 07:33.

Tog er imidlertid ikke eneste kollektive transportmiddel. Det går flere ekspressbussruter gjennom Mjøsbyregionen som kan være aktuelle for pendlertransport for de som bor eller jobber gunstig ift. stoppesteder. Viktigst for interaksjon i Mjøsregionens er busstilbudet mellom Lillehammer og Gjøvik og langs øst-vest-aksen fra Elverum og Gjøvik.

Buss fra Lillehammer til Gjøvik: har hele 28 daglige avganger hver veg. 5 av dem er ekspressbuss med 42 minutters reisetid, de resterende stopper på en rekke stasjoner underveis og bruker 55 minutter. Første avgang sørover er kl. 05:35 og første nordover kl. 05:40. Siste avgang begge retninger er 22:15.

Buss fra Elverum via Hamar til Gjøvik: har 14 daglige avganger hver veg samt noen flere på deler av strekningen. Bussene har en lang rekke holdeplasser i både Elverum, Løten,

Hamar, Ringsaker og Gjøvik kommuner. Reisetiden Elverum Hamar er 00:45 og Hamar-Gjøvik 1:04. Med 10 minutters opphold i Hamar blir reisetiden Elverum-Gjøvik på 1:59. Med buss videre fra Gjøvik blir samlet reisetid med buss fra Elverum til Raufoss nøyaktig 2:30.

I Rambøll (2007) vises det til svenske studier som konkluderer med at mulighetene for økt pendling gjennom bedre persontransport er størst på relasjoner med reisetider mellom 20 og 60 minutter, mens det kritiske reisetidsintervallet for daglige tjenestereiser (reiser i arbeid) ligger mellom 90 og 180 minutter.

Som tidligere nevnt vil dobbeltsporet jernbane, som ventes ferdig utbygd til Hamar innen 2024 og Lillehammer innen 2030, kunne gi reisetider fra Hamar til Oslo på 55 minutter og fra Lillehammer til Oslo på 1:23. Hamar-Gardermoen kan komme på under halvtimen og Lillehammer-Gardermoen på under timen. I tillegg vil antall avganger kunne økes betydelig. En slik utbygging av jernbane vil være svært viktig mht. mulighetene for pendlingsbasert tilflytting fra Oslo-området, men vil også redusere reisetida mellom Hamar og Lillehammer til rundt halvtimen og gi potensial for økt interaksjon innad i Mjøsbyregionen.

4.3.3 Reiseavstander med bil og potensialer for reisetidsreduksjoner

Mjøsbyregionen utgjør et by- og industribelte i triangelet Elverum-Raufoss-Lillehammer hvor økende oppkopling mot Osloregionen kan suppleres med egen dynamikk i en region som allerede har 200.000 innbyggere og 100.000 arbeidsplasser, herav 10.000 industriarbeidsplasser, sterke utdannings- og fagmiljø, klynger og viktige institusjoner – hvorav det aller meste innenfor en drøy halvtimes biltur fra Rudshøgda. Regionen har et stort potensial for økt attraktivitet og dynamikk gjennom regionforstørring og økt interaksjon.

Som nevnt over (se kap 4.3.1) viser pendlingsstatistikken at det er tre separate bo- og arbeidsmarked rundt Mjøsa: Hamarregionen hvor i noen grad også Elverum inngår, Gjøvik/Toten og Lillehammerregionen. Det meste av pendlingen skjer innad i disse regionene og mot Oslo og Akershus. Det er relativt lite pendling mellom byene/regionene.

Det er imidlertid en utfordring for den interne interaksjonen at dagens togtilbud i hovedsak er innrettet for å transportere personer inn og ut av Oslo og i mindre grad er innrettet for å skape økt interaksjon i Mjøsregionen og Innlandet for øvrig. Også foreliggende infrastrukturplaner dreier seg i hovedsak om å komme fortest mulig til Oslo.

Det er i dag relativt gode kollektivtilbud mellom Lillehammer og Hamar og mellom Lillehammer og Gjøvik. Ny firefelts E6 og dobbeltspors jernbane vil også gi reduserte

reisetider på strekningen Lillehammer og Tangen som må forventes å gi både økt handel og pendling, økt befolkningsvekst og økt jobbskaping.

De største potensialene for reisetidsforkortinger og regionforstørring har vi imidlertid på tvers. Med bil tar det i dag ca. 1 ¼ time fra Elverum til Raufoss og ca ¾ time fra Hamar til Gjøvik. Buss fra Elverum til Raufoss tar imidlertid 2 ½ time og fra Hamar til Gjøvik en drøy time. På kort sikt bør kollektivtilbudet kunne forbedres uten omfattende investeringer i infrastruktur. Og reisetiden med både bil og buss vil reduseres med ny E6 mellom Hamar og Mjøsbrua. En motorveg med bru-/tunnelløsning rett fra Elverum via Hamar og Gjøvik til Raufoss vil imidlertid kunne mer enn halvere reisetiden med bil fra Hamar til Gjøvik og også redusere reisetiden med bil fra Elverum til Raufoss ned mot 45 minutter. Sammen med ny E6 til Lillehammer ville da tilnærmet alle de 200.000 innbyggerne innenfor Mjøsbyregionen kunne nå alle regionens 100.000 arbeidsplasser innenfor en tidsramme på rundt 45 minutter. Dette vil gi betydelig økt vekstkraft.

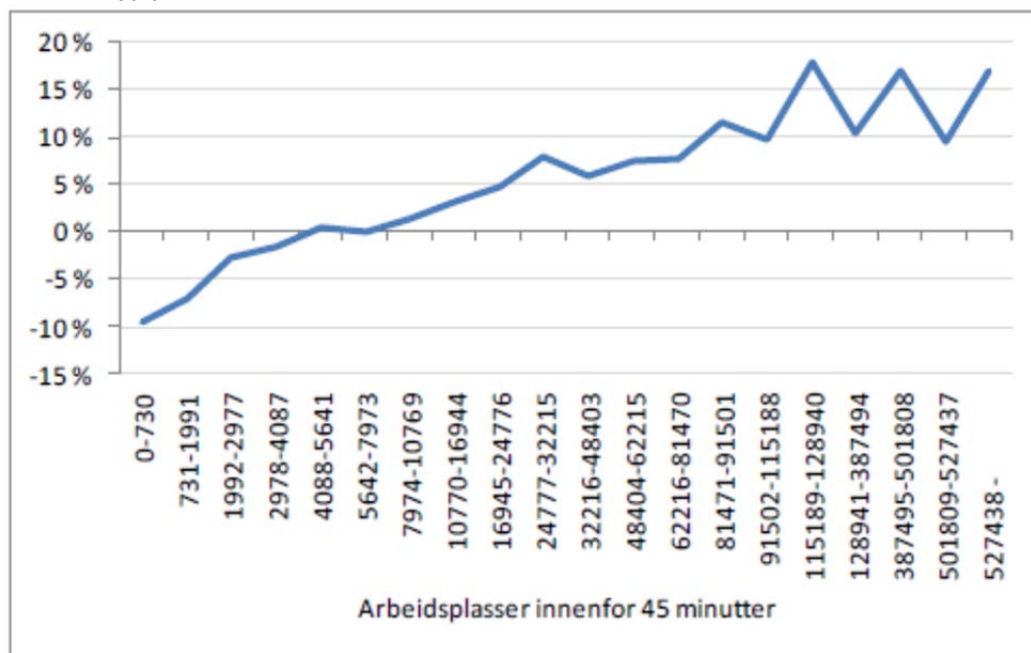
Utbygging av jernbane kan være spesielt viktig i forbindelse med regionforstørring, både mot Oslo-området og på tvers, blant annet fordi:

- En satsing på regionforstørring som utviklingsstrategi – dvs. at folk skal reise mer i forbindelse ifbm jobb – innebærer klare miljømessige betenkeligheter uten en satsing på jernbane og annen kollektivtransport.
- TØIs har undersøkt langpendlingen og funnet at tog er særlig viktig for å tiltrekke pendlergrupper med høy inntekt og utdanning som ofte har mer fleksibel arbeidstid, mulighet for hjemmekontordager og kan regne reisetid som arbeidstid.

Med jernbane mellom Elverum til Raufoss via ny bru/tunnelløsning kan man også teoretisk sett tenke seg at tog fra Gjøvik kan komme seg til Gardermoen på rundt 40 minutter og til Oslo på en drøy time via Dovrebanen.

Videre viser Engebretsen & Gjerdåker (2012) klart sammenhengen mellom regioners størrelse og befolkningsutvikling (se fig. 4.1). Figuren under viser at jo flere arbeidsplasser man kan nå innenfor 45 minutters reisetid jo sterkere er befolkningsveksten.

Figur 4.1 Figur 4.1: Befolkningsutvikling 2001-2010 etter tilgang på arbeidsplasser innenfor 45 minutter med bil.

Kilde: Engebretsen & Gjerdåker (2012)

Oppe til høyre i tabellen vises estimerte reisetider med bil mellom kommunene i Mjøsbyregionen og mot Gardermoen og Oslo5 i dagens situasjon. I ned til venstre i samme tabell har vi beregnet potensielle reisetider med bil med ny infrastruktur. Vi har her beregnet kjøretid som antall kilometer i luftlinje multiplisert med 0,9. Dette er erfaringsbasert med bakgrunn fra nye vegprosjekter i bl.a. Østfold og Vestfold og tilsvarer eksempelvis at strekningen langs veg er 20 prosent lenger enn i luftlinje og en gjennomsnittshastighet på 80 kilometer/timen, alternativt et påslag på veglengde på 35 prosent av luftlinje og gjennomsnittshastighet på 90 kilometer/timen. Dette er realistiske forutsetninger på kortere strekninger, men nok noe konservative på lengre strekninger. Beregningene er uansett ikke avanserte, men kun ment som en pekepinn på hvilke reisetidsforkortinger som kan komme med planlagte vegprosjekter og hva som kan være potensialet ved helt nye.

Ny firefelts E6 til Lillehammer vil f.eks. kunne ventes å redusere reisetiden fra Hamar til Lillehammer fra 51 til 44 minutter. Motorveg hele vegen mellom Lillehammer og Gjøvik vil kunne redusere reisetiden fra 39 til 34 minutter. Sett i lys av den betydning reiseavstand har for pendling og befolkningsutvikling er dette reisetidsforkorting som må forventes å gi både økt pendling, økt befolkningsvekst og økt jobbskaping.

De største potensialene har vi imidlertid på tvers. En motorveg med bru-/tunnelløsning rett fra Elverum via Hamar og Gjøvik til Raufoss vil f.eks. kunne redusere reisetiden fra Hamar til Gjøvik fra 43 til 19 minutter og reisetiden fra Elverum til Raufoss fra 74 til 49 minutter.

⁵ Tar utgangspunkt i kommunesentre. For Østre Toten er Kapp benyttet som største tettsted. Moelv er tatt med i tillegg pga. sin sentrale rolle i infrastrukturbildet

Tilnærmet alle de 200.000 innbyggerne innenfor Mjøsbyregionen vil dermed kunne nå alle regionens 100.000 arbeidsplasser innenfor en tidsramme på 45-50 minutter. Sett i lys av figur 10 foran bør da hele regionen ha potensial til en årlig gjennomsnittlig befolkningsvekst på 1 prosent. Det var det ingen av kommunene som hadde i foregående 5 års periode. Kommende E6-utbygging og en ny tverrforbindelse ville også, uten tilsvarende vegutbygging på vestsida av Mjøsa, medføre at Gjøvik får kortest reisetid til både Garderomen og Oslo via Hamar.

Tabell 4.8. Reiseavstander med bil i minutter i dag (nordøstre del) og med tenkt ny infrastruktur (sørvestre del).

	Lillehammer	Moelv	Brumunddal	Hamar	Stange	Løten	Elverum	Gjøvik	Raufoss	Kapp	Gardermoen	Oslo
Lillehammer		30	39	51	58	62	74	39	48	55	113	139
Moelv	21		18	30	37	42	53	24	32	40	91	117
Brumunddal	33	13		17	25	29	41	31	40	48	77	104
Hamar	44	23	11		16	19	30	43	52	57	69	95
Stange	53	32	21	10		19	34	51	65	64	61	87
Løten	52	33	21	13	13		18	56	65	69	67	93
Elverum	59	42	31	25	25	13		65	74	80	82	108
Gjøvik	34	14	14	19	19	32	43		12	19	88	113
Raufoss	40	22	23	23	23	36	49	8		23	82	106
Kapp	44	23	17	14	14	25	39	12	12		74	100
Gardermoen	101	89	73	64	56	67	76	67	62	57		
Oslo	122	103	97	90	84	95	105	88	82	80		

Kilde: <http://no.avstand.org>.

For å illustrere potensialene for regionforstørring har TØI, jf. Engebretsen (2004), beregnet hvor mange som er bosatt innenfor ulike tidsintervaller rundt norske regionsentre med dagens og mulige fremtidige vegnett. TØIs beregninger viste at det i 2003 bodde ca. 80.000 innenfor 30 minutters reiseavstand fra Hamar sentrum og ca. 60.000 innenfor halvtimen fra Gjøvik. Og det bor rundt 190.000 innenfor en time fra begge byer. Bygges nåværende vegtraséer om til motorvegstandard kommer drøyt 90.000 innenfor halvtimen rundt Hamar og 70.000 rundt Gjøvik. Bygges ny motorveg i luftlinje kommer imidlertid nesten 150.000 innenfor halvtimen og nesten 300.000 innenfor timen rundt både Gjøvik og Hamar. Den funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregionen vil kunne utvides betraktelig.

4.3.4 Høgskolene rundt Mjøsa

Dataene for tabellen over kommer fra database for statistikk om høgre utdanning (DBH). Dette er et datavarehus som samler informasjon om alle aspekt ved virksomheten på norske universiteter og høyskoler - studenter, forskning, økonomi med mer. Informasjonen er basert på data hentet fra sektorens driftssystemer. DBH er et oppdragsprosjekt som

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) utfører på vegne av universitets- og høyskoleavdelingen i Kunnskapsdepartementet (KD).

Tabell 4.9: Studenttall gjelder totale heltidsekvivalenter

	Studenter i vårsemesteret				Ansatte					Publiseringspoeng			
	2008	2012	2013	2014	2008	2011	2012	2013	2014	2008	2011	2012	2013
Høgskolene i Innlandet	8 593	10 944	11 506	11 968	974	1018	1051	1110	1168	241	294	338	282
Høgskolen i Hedmark	3 892	4 890	5 160	5 540	490	459	459	507	526	91	90	125	98
Avdeling for helse- og idrettsfag (Elverum)	1 148	1 720	1 800	1 896	114	106	100	116	126	9	19	17	14
Avdeling for lærerutdanning og naturvitenskap (Hamar)	1 551	1 730	1 772	1 805	186	163	165	179	180	66	43	78	52
Avdeling for anvendt økologi og landbruksfag (Evenstad)	130	265	295	325	36	52	49	59	56	7	11	14	19
Avdeling for økonomi og ledelsesfag (Rena)	1 064	1 162	1 249	1 488	74	57	58	60	61	4	17	15	13
Høgskoleadministrasjonen (Elverum) + Uspes stud		12	44	26	80	81	88	94	102	5			
Høgskolen i Lillehammer	3 114	3 958	4 071	3 976	270	309	320	320	334	99	132	124	95
Avdeling for pedagogikk og helsefag		1 483	1 597	1 527		78	83	82	89			42	43
Avdeling for samfunnsvitenskap		1 358	1 372	1 323		62	61	59	57			42	28
Avdeling for TV-fag		155	133	124		20	19	19	22			2	
Avdeling for økonomi og organisasjonsvitenskap		878	927	918		43	45	44	43			33	23
Den norske filmskolen		84	42	84		19	22	20	24				
Administrasjonen/SELL					82	87	92	97	100			5	1
Høgskolen i Gjøvik	1 587	2 106	2 275	2 452	214	250	272	283	308	51	72	89	89
Avdeling for helse, omsorg, sykepleie	750	801	781	827	69	74	77	80	89	24	18	13	16
Avdeling for informatikk og medieteknikk	365	568	651	723	41	51	63	69	74		49	64	62
Avdeling for teknologi, økonomi og ledelse	473	733	840	900	43	61	64	65	75		5	12	11
Fellesadministrasjonen + Uspes stud.		4	3	2	61	64	69	68	70	27			1

Kilde: NSDs Database for statistikk om høgre utdanning (DBH)

Det er flere måter å telle studenter på. Man kan regne det totale antallet, men da får man med de som kun er inne for kortere kurs. Vi har derfor regnet om til heltidsekvivalenter (studentårsverk) dette er mest relevant for å vise "produksjon". Oversikten inkluderer både bevilgningsfinansierte og eksternfinansierte studenter. Grunnlaget er studenttallene fra vårsemesteret, og viser at det er i overkant av 10 000 studenter i Mjøsregionen.

I sum viser denne oversikten at de fire høyskolecampusene i Mjøsbyregionen (Gjøvik, Lillehammer, Hamar og Elverum) har i underkant av 1.000 arbeidsplasser. Men den viser

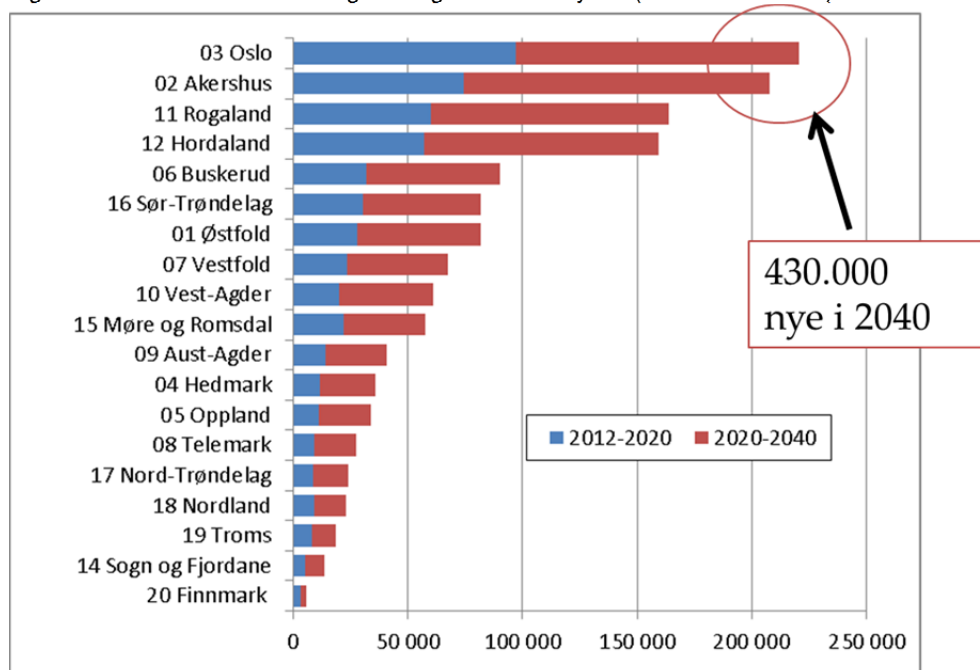
også at de har et bredt spekter av utdanningstilbud, spesielt innenfor 3-4 årige profesjonsutdanninger: sykepleie i Gjøvik og Elverum, sosionom, vernepleie og barnevernspedagog i Lillehammer, førskole og grunnskolelærer i Hamar, elektro-, maskin-, IKT- og byggingeniør i Gjøvik og økonomi og administrasjon i Lillehammer og Gjøvik.

Det har blitt jobbet med å fusjonere de tre høyskolene til et universitet, men dette prosjektet ble lagt på is i 2012. Gjennom arbeidet med å kvalifisere seg til universitet ble det arbeidet strategisk ved alle tre høyskolene for å øke kvaliteten: det ble igangsatt en rekke masterstudier foruten fire doktorgradsutdanninger innenfor hhv. IKT på Gjøvik, Innovasjon i privat og offentlig tjenestesektor i Lillehammer, Barns og unges deltakelse og kompetanseutvikling i Lillehammer og Profesjonsrettede læringsutdanningsfag i Hamar. I tillegg kommer PhD for anvendt økologi på Evenstad i Stor-Elvdal.

4.4 Mulighetsrommet mot Oslo

I likhet med Innlandet for øvrig trenger altså Mjøsbyregionen flere innbyggere for å løse sine arbeidskraftsutfordringer og for å kunne realisere Innlandets ambisiøse mål for befolkningsutviklingen. Samtidig vil befolkningsvekst også generere næringsutvikling og nye arbeidsplasser i både privat og offentlig sektor. Og Innlandet har et stort «befolkningsmarked» i sør:

Figur 4.2 Fremskrevet befolkningsøkning for landets fylker (alternativ MMMM). 1.1.2012-1.1.2040.

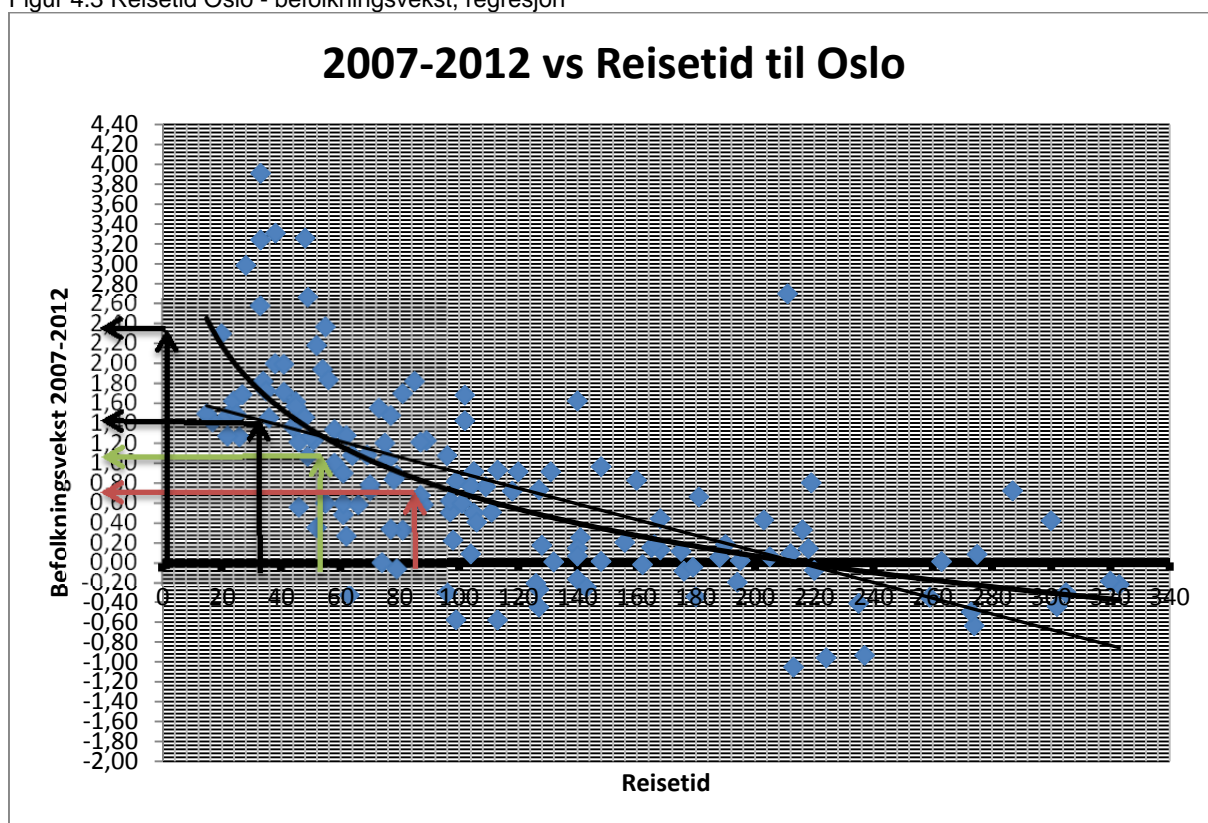
Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

I det såkalte MMMM-alternativet med middelverdier på de benyttede forutsetningene om fremtidig utvikling i fertilitet, levealder, innvandring og innenlandsk mobilitet vil Oslo og Akershus alene øke med nærmere 430.000 innbyggere fra 2012 til 2040. Med andre

forutsetninger kan veksten her bli enda sterkere. Det arbeides på ulike måter med å møte utfordringen Osloregionen er stilt overfor med en slik utvikling. Med allerede høy utnyttingsgrad og markagrense gjør at det uansett må påregnes presstendenser med økte eiendomspriser og bokostnader i de sentrale deler av Osloregionen.

Det pågår store vegutbygginger som vil gi redusert reisetid til Oslo med bil fra store deler av Mjøsbysregionen. Vel så viktig er arbeidet med dobbeltsporet jernbane som vil kunne gi reisetider til Oslo på 55 minutter fra Hamar og 1:23 fra Lillehammer. I tillegg vil antall avganger kunne økes betydelig. En slik utbygging av jernbane vil være særlig viktig for å tiltrekke pendlergrupper med høy inntekt og utdanning som ofte har mer fleksibel arbeidstid, mulighet for hjemmekontordager og kan regne reisetid som arbeidstid (Engebretsen m.fl., 2012).

Figur 4.3 Reisetid Oslo - befolkningsvekst, regresjon

Kilde: SSB, beregninger gjort ØF

Gjennom regresjonsanalyser (se fig. 4.3) er det påvist en sterk statistisk sammenheng mellom reisetid til Oslo og befolkningsvekst, altså jo raskere reisetid til Oslo, jo større blir befolkningsveksten. Det kan altså forventes en pendlingsbasert tilflytting når reisetiden til Oslo går ned (som vil forsterkes av at presset i Osloområdet øker). Thorsen (2010) viste at 60 prosent av all variasjon i befolkningsutvikling mellom kommunene på Østlandet alene kan forklares ut ifra reisetid til Oslo. Østlandsforskning har gjort sine egne beregninger, og

kommet fram til et tilsvarende resultat. Mer konkret på 50 prosent (loglineær regresjon 0,49).

Eks. reduksjon i reisetid fra 50 til 20 min. utgjør 0,84-prosentpoeng forskjell i befolkningsvekst per år ved bruk av den loglineære regresjonen Eks. reduksjon i reisetid fra 100 til 70 min. utgjør 0,33-prosentpoeng forskjell i befolkningsvekst per år ved bruk av den loglineære regresjonen.

Gjennom statistikkbaserte analyser har vi også sett at mange arbeidsplasser innen personrettet tjenesteyting står i en nær sammenheng med kommunenes innbyggertall. Befolkningsvekst vil dermed skape lokale arbeidsplasser i slike bransjer, først og fremst innenfor bygg og anlegg, varehandel, underholdning/fritid/service, barnehager og skoler (befolkningsdrevet næringsutvikling). På sikt regner vi også med at kampen om arbeidskraften vil gjøre at også andre typer bedrifter i økende vil velge lokalisering etter hvor de rekrutterer best, dvs. også må flytte etter folk.

Vi har imidlertid tidligere omtalt hvordan reisetid til Oslo kan forklare det meste av variasjonene i befolkningsutvikling mellom kommunene på Østlandet. Man kan altså mer eller mindre regne seg frem til hvilke endringer i befolkningsutvikling ulike reisetidsforkortinger til Oslo kan medføre.

Hamar er den av Mjøsbyene som er mest koblet på Stor-Osloregionen, hvis en måler det i andelen av sysselsatte innbyggere som pendler til Oslo og Akershus.

Det er imidlertid viktig å betrakte infrastruktur mer som nødvendig enn tilstrekkelig betingelse for utvikling. Det gir muligheter, men også utfordringer:

- Muligheter for tilflytting uten arbeidsplasser
- Men også fare for at satsing på arbeidsplasser ikke gir tilflytting
- Økte muligheter for arbeidskraft fra, og salg til, andre deler av storregionen
- Men også økt konkurranse om arbeidskraften og på "hjemmemarkedet"

Man glemmer ofte at infrastruktur øker tilgjengeligheten begge veger. Videre er det miljømessige utfordringer knyttet til en satsing på regional utvikling gjennom regionforstørring, dvs. økt frikopling mellom bosted og arbeidssted og dermed økende transportarbeid. Disse kan reduseres, men ikke elimineres, gjennom gode kollektivtransporttilbud. Et annet spørsmål ved denne utviklingen er knyttet til likestilling. Det er større andel mannlige enn kvinnelige sysselsatte som pendler, og menn pendler oftere over lange distanser. Det er større andel menn sysselsatt i "pendlervennlige yrker". Fortsatt er det slik at mange kvinner arbeider i yrker der de er knyttet til elever, pasienter, omsorgstrengende, mm som er stedbundne og oppmøtepliktige. I mange av disse kvinnedominerte yrkene er det også vaktordninger (kveld og natt) som gjør pendling

vanskelig. Gjennom regionutvidelse kan forskjellene mellom kvinner og menn bli større, ved at stadig flere menn pendler over lange strekninger, mens kvinnene i økende grad blir bundet til bostedskommunen, til omsorgsoppgaver både i og utenfor hjemmet. Lønnsforskjeller, i mennenes favør, bidrar til å forsterke forskjellene i pendlingsmønstre.

Skal Hamar og Hamarregionen være en mulig bosettingsregion for den forventede befolkningsveksten i Oslo og Akershus, vil god infrastruktur være en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning. I tillegg må regionen være attraktiv som bosted.

4.5 Hvorfor er det ikke mer arbeidsmarkedsintegrasjon mellom Mjøsbyene?

Det er som vi så tidligere i kapitlet en god del pendling mellom Mjøsbyene. På bakgrunn av en helhetlig analyse av både de enkelte Mjøsbyene og regionene mener vi å kunne hevde at pendlingen mellom byene er overraskende lav. Heller enn ett felles bo- og arbeidsmarked rundt Mjøsa, er de tre Mjøsbyene navet i hvert sitt arbeidsmarked. Det meste av pendlingen skjer innad i disse regionene og mot Oslo og Akershus. Pendling fra Oslo til Hamar er for eksempel litt større enn fra Lillehammer til Hamar og litt lavere enn fra Gjøvik. Det er relativt lite pendling mellom byene.

Vi tror det er tre hovedårsaker til dette:

1. **Fysisk avstand**; 45 minutter virker å være en grense for pendling. Med reisetid under 45 minutter er sammenhengen mellom arbeidsplassvekst og befolkningsvekst meget tydelig. Avstanden mellom Mjøsbyene ligger omtrent på dette nivået.
2. **Mental avstand**; det kan virke som det i tillegg er en mental avstand mellom de tre byene. Dette kan være vanskelig etterprøvbart, men en indikasjon er hvor lite man leser lokalaviser utenfor kjerneregionen. Det er også lite stoff om de andre Mjøsbyene, og om i tilfelle der man finner denne typen stoff er det ofte vinklet mot regional konflikter. Det typiske er lokalisering av større institusjoner som universitet og sykehus.

De tre byene har også på mange måter ulike geografiske fokus, noe som også kan være med på å gjøre den mentale avstanden større. Lillehammer er «Døla-byen» inngangsporten til Gudbrandsdalen; Gjøvik er byen for flatbygdene og Toten; Hamar er sentrum av Hedemarken. Selv om disse byene har Mjøsa til felles, er det dermed også både geografiske og mentale grenser som gjør at fokuset er vendt bort fra de andre Mjøsbyene.

- 3. For like arbeidsmarkeder.** I alle tre byene finner man høykompetansearbeidsplasser som sykehus, høyskoler og relativt store kommuneadministrasjoner, i tillegg til fylkeskommunenes og fylkesmennenes administrasjon i Hamar og Lillehammer. Når man samtidig vet at det er høykompetansearbeidsplasser som gjør at mennesker velger å pendle utover 45 minutter, kan dette være med å forklare den heller beskjedne arbeidsmarkedsintegrasjonen.

5 NÆRINGSANALYSE - RELATERT VARIASJON OG KONKURRANSEKRAFT

Hva er det som driver økonomisk utvikling, og hvorfor er denne ujevnt geografisk fordelt? Dette er tilsynelatende enkle spørsmål, men som med de fleste enkle spørsmål er svarene på ingen måte likeframme. Etter hvert har flere og flere kommet til erkjennelse av at innovasjon med nye produkter og produksjonsprosesser er underliggende for økonomisk vekst og utvikling. Det er i dag bred enighet om at innovasjoner ikke oppstår i et vakuum, men er en interaktiv prosess og involverer ulike former for sosial interaksjon (Hauge m.fl. 2009). I de fleste tilfeller er de ikke bare et resultat av det enkelte foretakets interne prosesser isolert, men av et samspill mellom ressurser. Det viser seg at innovativ aktivitet på ingen måte er jevnt fordelt, men konsentreres til bestemte steder eller regioner. Men hva gir de beste betingelsene for innovasjon – et miljø preget av mange like aktører (eks bedrifter innen samme næring) eller en mer mangfoldig kontekst?

Related Varieties er et teoretisk begrep og empirisk analyseverktøy utviklet for å komme over den diskusjonen om spesialisering eller mangfold i næringslivet er det gunstigste for økonomisk vekst. Vi velger i det følgende å oversette dette med relaterte variasjoner (se også Normann m .fl, 2014).

I denne sammenhengen er cluster, eller klynger representant for spesialiseringen. Porter's (1998) definisjon er *"a cluster is defined as geographic concentration of inter-connected companies and institutions working in a common industry. In addition, clusters encompass an array of collaborating and competing services and providers that create a specialized infrastructure, which supports the cluster's industry. Finally, clusters draw upon a shared talent pool of specialized skilled labor"*. Altså horisontale (konkurransen) og vertikale (leverandører og kunder) bånd mellom bedrifter i samme næring (common industry). Dette er i praktisk sammenheng etterhvert blitt vannet ut til å gjelde stort sett det meste av samlokalisering (agglomerasjon) av næringsvirksomhet.

På den annen side har man de som forfekter at variasjon er nøkkelen og den viktigste driveren for regional utvikling. Teoretisk er dette gjerne referert til som 'urbanization economics'. Man snakker om Jacob's externalities (etter byteoretikeren Jane Jacobs) om kunnskap som flyter mellom sektorer og at geografisk nærhet er viktig for at dette skal skje. Kunnskapen flyter mellom komplementære sektorer – dvs. om de har en del viktige faktorer felles.

Det viser seg at man må ha en viss 'mental nærhet' (cognitive proximity) for at kunnskap skal flyte optimalt. Men for mye nærhet kan føre til sti-avhengighet (path dependency). Det som teller er dermed ikke en så variert regional økonomi som mulig, men et høyt antall sektorer som er relatert. I følge Boschma (se bl.a. Boschma & Iammarino 2009) vil en høy grad av 'related variety' i en region være sammenfallende med en høy grad av regional vekst. Graden av 'related variety' kan kvantifiseres med næringsstatistikk (tresiffer NACE). Flere studier peker på en sammenheng mellom regional vekst og høy grad relatert variasjon (Boschma & Iammarino 2009; Frenken et al 2007). For øvrig kan man diskutere om man kan kartlegge kognitiv nærhet ved hjelp av næringsstatistikk (for en diskusjon av dette se blant annet Bergum 2009)

I Norge er det foreløpig gjort lite forskning med relatert variasjon som analytisk verktøy. Ett unntak Herstad m. fl (2014) sine analyser av sammenheng mellom rekruttering og innovasjon i norske bedrifter. De bruker den norske innovasjonssurveyen fra 2008 for (blant annet) å se på sammenhenger mellom rekruttering og innovasjon. Funnene deres viser at den innovative kapasiteten i foretakene har bedret seg betraktelig hvis rekrutteringen har skjedd fra firma innenfor relatert variasjon. Dette er også bedre for innovasjon enn om rekrutteringen skjer fra utdannings eller forskningsinstitusjoner.

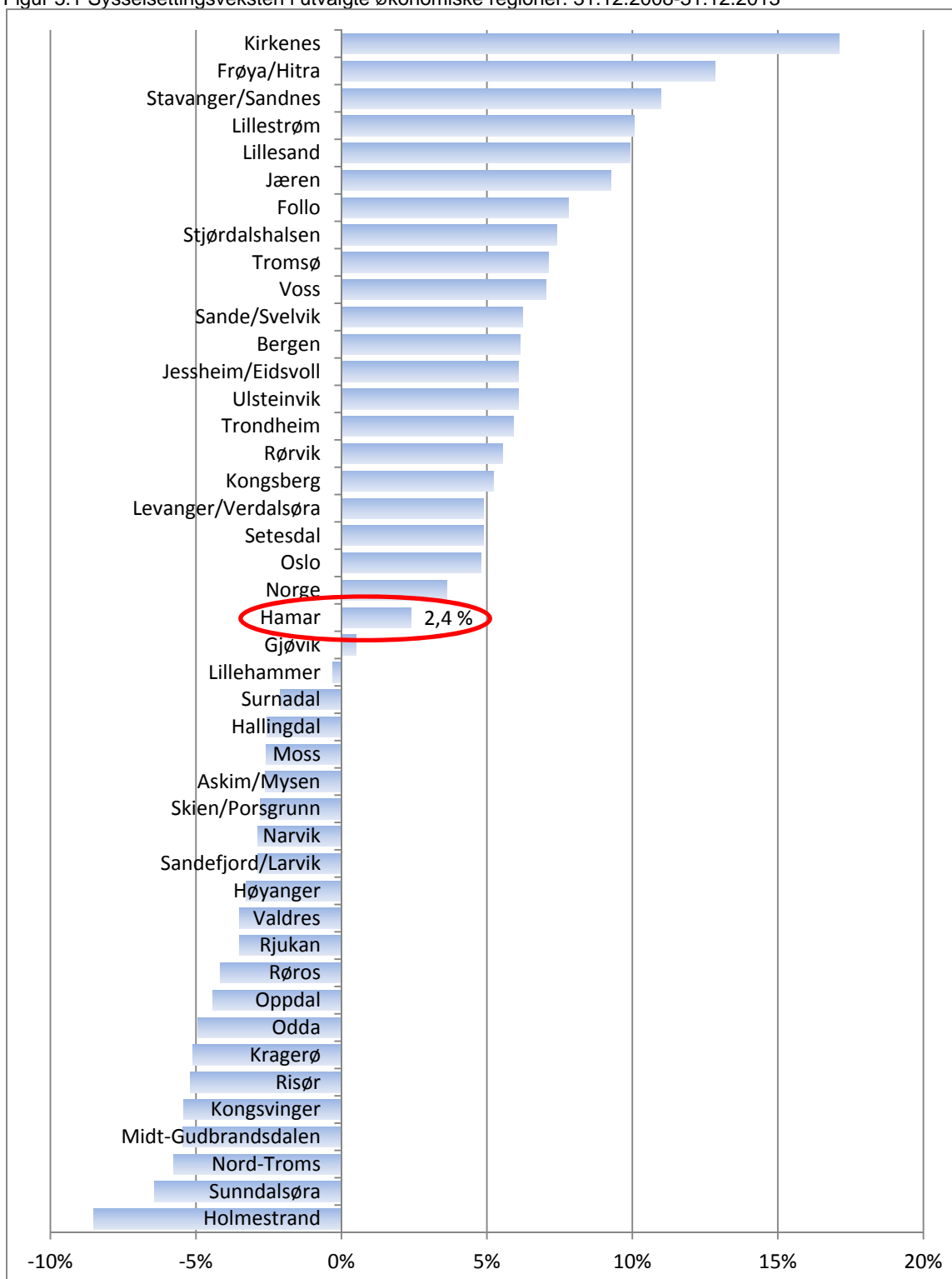
I det følgende skal vi se i hvilken grad relatert variasjon kan brukes til å forklare økonomisk vekst i en norsk kontekst og da spesielt Hamarregionen. Hva er det som kjennetegner utviklingen i næringslivet i Hamarregionen sammenlignet med Gjøvikregionen.

5.1 Testing av relatert variasjon på økonomiske regioner

I dette prosjektet er det forsøkt testet om relatert variasjon kan være med på å forklare hvorfor norske regioner opplever sysselsettingsvekst. Tidligere forskning viser at det er en sterkt samvariasjon mellom sysselsettingsvekst og økonomisk vekst, i form av vekst i BNP. Men det er vanskelig tilgjengelig å få tall på økonomisk vekst på kommunenivå, så vi bruker derfor sysselsettingsvekst som mål på økonomisk vekst. Med utgangspunkt i Hamar- og Gjøvikregionen har vi valgt å benytte oss av SSB økonomiske regioner da de er sammenfallende for ByR-regionene for disse to regionene. Vi velger å se på regioner istedenfor kommuner for å få en viss størrelse og variasjon i næringslivet innenfor et gitt geografisk område.

I Norge var sysselsettingsveksten på 4 prosent i perioden 2008 til 2013. Det er store geografiske variasjoner. Kirkenesregionen hadde en sysselsettingsvekst på 17 prosent i den samme perioden, mens Holmestrandregionen hadde en sysselsettingsnedgang på 9 prosent. Spesielle hendelser kan være med å påvirke utviklingen, men vi ønsker å se mer på strukturelle forklaringer.

Figur 5.1 Sysselsetningsveksten i utvalgte økonomiske regioner. 31.12.2008-31.12.2013

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

En underliggende strukturell forklaring er næringsstrukturen til en region. Ved å bruke relatert variasjon får vi et mål på i hvor stor grad regionen har et næringsliv som er variert innenfor beslektede næringer. Altså om næringslivet er variert nok til at man unngår en for

homogen kunnskapsbase og potensiell stivhengighet, men ensrettet nok til at de ulike aktørene kan trekk veksler på hverandres kunnskap.

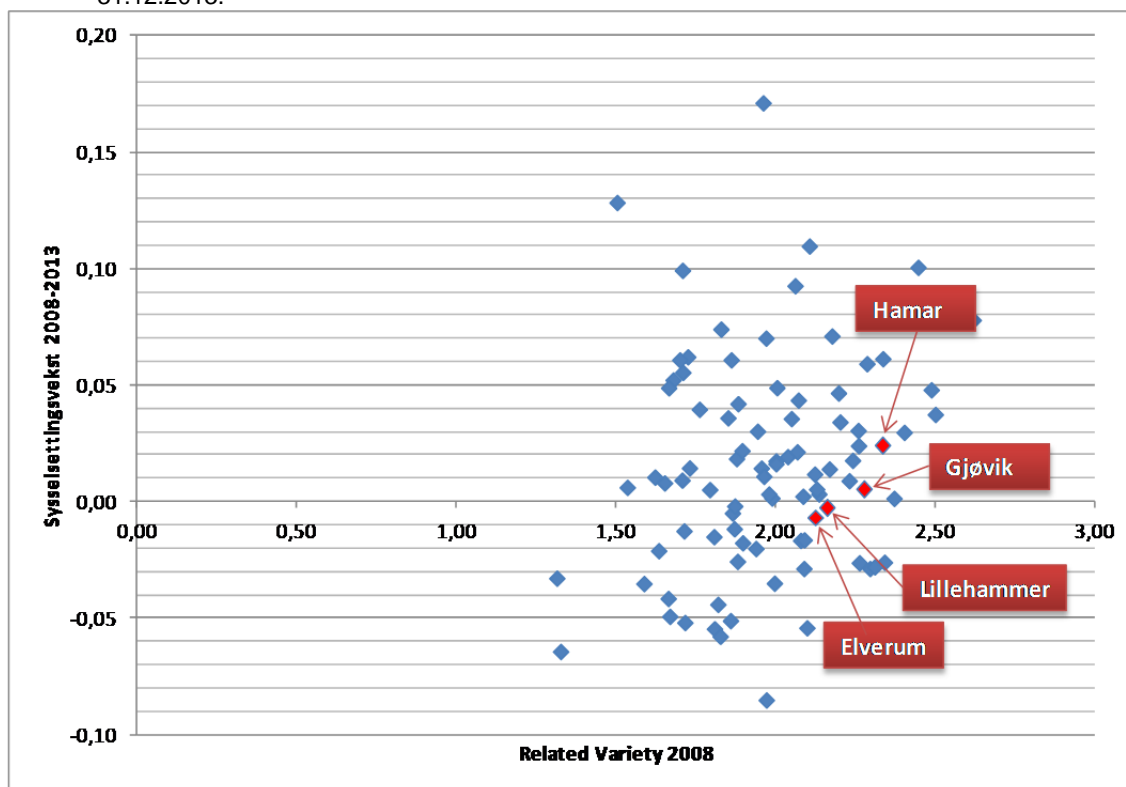
For å finne relatert variasjon benytter vi SSBs standard næringsgruppering, såkalte NACE-koder og en metode brukt i flere europeiske studier (se blant annet Boschma & Frenken 2006, Frenken m. fl. 2007) Relatert variasjon er angitt som den vektete summen av andelen sysselsatte på 5-sifret næringsundergruppe innenfor hver 2-sifret næring. Dette betyr at man ved hjelp av detaljert næringsstatistikk forsøker å finne sammenhenger og samhandling mellom ulike næringsundergrupper. For en mer detaljert redegjørelse av utregningen viser vi til vedlegg 3.

Vi har beregnet relatert variasjon for alle økonomiske regioner i Norge for 2008 for så å se med utgangspunkt i den gitte næringsstrukturen hvordan den har påvirket den sysselsettingsveksten i perioden 2008-2013. Det er relativt store forskjeller i relatert variasjon blant de 89 økonomiske regionene i Norge. Den største høyeste på relatert variasjon på 2,62 har Folloregionen og den minste på 1,31 i Høyangerregionen. Hamarregionen har en relatert variasjon på 2,33. Standardavviket for beregningene er på 0,26, som indikerer at det er relativt lite spredning i verdiene på relatert variasjon.

Ved å beregne relatert variasjon for økonomiske regioner finner vi at det knapt nok er noen sammenheng mellom relatert variasjon i 2008 og sysselsettingsendringer i 2008-2013. Sagt på en litt annen måte finner vi ikke at næringsstruktur som i følge teorien har en bra blanding mellom bedrifter som er beslektet, men ikke for like, er en god forklaringsfaktor på hvor den økonomiske veksten kommer. Dette betyr ikke at denne sammenhengen ikke finnes, men at den ikke er spesielt sterk. Den er med andre ord ikke statistisk signifikant, med de data og metoder vi har brukt.

Sammenhengen mellom sysselsettingsvekst og relatert variasjon er illustrert i plottet nedenfor. Den viser at relatert variasjon i 2008 forklarer 3 prosent av variasjonen en ser i sysselsettingsveksten i perioden 2008-2013. De fire Mjøsbyene er markert med røde punkter.

Figur 5.2 Sammenhengen mellom related variety 31.12.2008 og sysselsettingsvekst 31.12.2008-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Det var heller ingen signifikant sammenheng mellom related variety 2008 og sysselsettingsendring 2008-2013 når vi beregnet det på fylkesnivå, altså om vi går opp et geografisk nivå fra økonomiske regioner. Vi har også testet unrelated variety (kan oversettes til "ikke-relatert variasjon") i næringsstrukturen i 2008 mot sysselsettingsvekst i perioden 2008-2013 for å se om det er stor grad av variasjon som kjennetegner næringsstrukturen i Norge. Vi finner at det er positiv sammenheng, men at ikke-relatert variasjon kun forklarer 4 prosent av den variasjonen en ser i sysselsettingsveksten. Hovedfunnene i tidligere forskning er at det er en negativ sammenheng mellom arbeidsledighet og ikke-relatert variasjon (Frenken et. al. 2007). Det forklares med at en region som har et variert næringsliv, vil ikke bli like hardt rammet av økonomiske kriser som mer spesialiserte regioner ved at hvis noen næringer sliter vil fortsatt andre kunne gå bra, og det er mulig å omallokere ressursene i regionen. I dette materialet finner vi en veldig svak positiv sammenheng mellom ikke-relatert variasjon og andelen arbeidsledige. Norge har lite arbeidsledighet og det er små forskjeller mellom regionene.

Etter en grundig gjennomgang av funnene mener vi at det er to hovedårsaker til at relatert variasjon ikke fungerer som analytisk verktøy i vår studie. Den første har med historie å gjøre – hvilken periode vi analyserer. Noe av forklaringen til at vi ikke finner en signifikant sammenheng mellom relatert variasjon og sysselsettingsvekst er at den veksten vi ser i perioden 2008-2013 først og fremst er drevet av offentlig sektor. Denne perioden startet med finanskrisen, som vi i Norge møtte med klassisk motkonjunkturpolitikk. Staten gikk

inn og økte det offentlige forbruket for å motvirke krise og stagnasjon. Dette førte til sysselsettingsvekst i det offentlige. I Norge var sysselsettingsveksten i denne perioden på nesten 4 prosent, mens sysselsettingsveksten i privat sektor var på 1 prosent. Tatt i betraktning at privat sektor sysselsetter 70 prosent av arbeiderne i Norge, var den relative sysselsettingsveksten i offentlig sektor betydelig. Veksten var størst innen kommunal forvaltning som fordeler seg nokså likt over hele landet.

Den andre årsaken til at relatert variasjon ikke er et så godt verktøy som vi håpet på, handler om geografi. Nærmere bestemt fordeling og utbredelse av norsk sysselsetting. Norge er relativt sett et lite land, og det er dermed færre bedrifter og færre sysselsatte enn i andre deler av Europa. Relatert variasjon som metodikk ble utarbeidet i Nederland, og har senere blitt testet og raffinert i andre mer folketette deler av EU. Her finner man bo- og arbeidsmarkeder av en helt annen størrelse enn hva vi har. Dette betyr at datagrunnlaget i analysene gjort der er betydelig større enn hva vi har. Det kan tyde på at norske økonomiske regioner er for små for dette analyseverktøyet.

I tillegg må vi legge til at Norge er en oljemurt og oljestyrt økonomi. Hva som skjer i Nordsjøen og med oljeprisen gir ringvirkninger i hele landet, også Innlandet. Denne avhengigheten av olje betyr at dynamikken i fastlandsøkonomien blir veldig knyttet opp mot variasjoner i oljepris. Den norske økonomien er kanskje for lite variert til at relatert variasjon er et godt analytisk verktøy her. Vi vil imidlertid legge til at dette er et begrenset prosjekt, både når det gjelder tid og ressurser. Vi vil ikke avskrive relatert variasjon helt ennå, og er nysgjerrig på hva er litt større prosjekt med muligheter for å kunne bore dypere inn i materien vil kunne gi av svar.

5.2 Næringslivets konkurransekraft

I alle næringer vil en finne bedrifter som går bra, mens andre bedrifter går dårlig. Når en samler bedrifter i næringsgrupper, eller bransjer, og ser utviklingen over noen år, vil en likevel se at noen næringer er i framgang, mens andre er i tilbakegang. En vil også se at veksten, eller tilbakegangen, for eksempel målt med sysselsettingstall, varierer fra kommune til kommune. På lokalt nivå (region/kommune) vil noe av den samlede veksten skyldes en gunstig næringsstruktur, dvs. stort innslag av næringer som er i framgang nasjonalt, og kanskje internasjonalt. Tilsvarende vil en eventuell tilbakegang dels skyldes at kommunen har stort innslag av næringer som stagnerer eller går tilbake nasjonalt. Det er altså en nær sammenheng mellom næringsstruktur og vekst/tilbakegang i sysselsettingen i en kommune.

Likevel er det selvsagt ikke slik at næringsstrukturen på et gitt tidspunkt er helt bestemmende for framtidig næringsutvikling i en kommune. Kommunen kan ha bedrifter som bidrar til at sysselsettingen i enkelte næringer har en utvikling som avviker fra den gjennomsnittlige, nasjonale endringen for denne næringen. Blant kommuner som i

utgangspunktet har samme næringsstruktur, vil vi over noen år kunne finne enkelte "vinnerkommuner", mens andre taper terreng. Koplingen mellom næringsstruktur og sysselsettingsendringer blir ofte studert ved hjelp av skift-andelsanalyser. I slike analyser blir de lokale (kommunale/regionale) sysselsettingsendringene splittet opp i tre komponenter:

- En komponent som kan sies å være kommunens andel av den samlede nasjonale endringen i sysselsettingen, summert over alle næringer.
- En "strukturkomponent" som sier noen om hvor stor del av sysselsettingsendringene som kan tilskrives kommunens næringsstruktur.
- En "konkurransekomponent" som sier noe om hvor stor del av endringene som kan tilskrives kommunens gevinst/tap av "markedsandeler" (skift), sett i forhold til den nasjonale endringstakten.

Hvordan en kommune kommer ut på struktur- og konkurransekomponentene kan være en indikasjon på kommunens vekstkraft. En kommune som kommer ut på plussida både på strukturkomponent og konkurransekomponent kan sies å ha en sterk vekstkraft. Kommer kommunen ut med minusverdier på begge, vil det, i alle fall på kort sikt, være vanskelig å snu dette til en positiv utvikling.

I våre skift-andelsanalyser bruker vi "sysselsatte etter arbeidssted" som indikator på vekst/tilbakegang i en kommune, og vi bruker den gjennomsnittlige nasjonale veksten i de enkelte næringer som referansebane. På kommunenivå vil etablering/nedlegging/sterk vekst eller tilbakegang i enkeltbedrifter kunne slå sterkt ut på sysselsettingen. Dette gjelder særlig når en ser på enkelt næringer.

For at analysen skal bli mer robust, bruker vi en grov næringsinndeling, med 16 næringer, i skift-andelsanalysene. I næringsstatistikken opereres det med en ufordelt post, som utgjør om lag 1 prosent av samlet sysselsetting i de fleste regionene. Denne posten er ikke med i analysene. På kommunenivå vil etablering/nedlegging/sterk vekst eller tilbakegang i enkeltbedrifter kunne slå sterkt ut på sysselsettingen. Dette gjelder særlig når en ser på enkelt næringer. Analysene baserer seg på sysselsettingstall for årene 2008 og 2013. 2008 er valgt fordi det da ble gjort noen endringer i SSBs sysselsettingsstatistikk og/eller i SSBs Standard for næringsgruppering. Tidligere år er dermed ikke direkte sammenlignbare på næringsnivå med 2013. Analysen av endringer 2008-2013 er en ren "regnskapsmessig" oppsplitting eller dekomponering av sysselsettingsendringene på regionnivå. Avvik fra den gjennomsnittlige nasjonale vekstraten splittes i en andel eller strukturkomponent, og en skift- eller konkurransekomponent.

Tabell 5.1: Skift-andelsanalyse for regionene i Oppland og Hamarregionen⁶. 31.12.2008-31.12.2013.

	Hamar-regionen	Gjøvik-regionen	Lillehammer-regionen	Midt-Gudbrandsdal	Nord-Gudbrandsdal	Valdres	Hadeland
Sysselsatte 2013*	41 496	32 403	20 184	5 948	8 989	8 750	10 416
A Faktisk sysselsettingsendring 2008-2013	1 422	402	140	-352	-198	-351	219
Endring 2008-2013. Prosent	3 %	1 %	1 %	-6 %	-2 %	-4 %	2 %
B Forventet endring ut fra nasjonalt gjennomsnitt	1 580	1 261	790	248	362	355	402
C Forventet endring korrigert for regionens nærings sammensetning	1 187	642	907	120	103	228	308
D Avvik fra forventet nasjonal vekst (A-B)	-158	-859	-650	-600	-560	-710	-183
E Strukturkomponent (C-B)	-393	-619	117	-128	-260	-130	-94
F Konkurransekomponent (A-C)	235	-240	-767	-472	-301	-579	-89

Kilde: SSB, bearbeidet av Østlandsforskning

Vi forklarer tabellen over med Hamarregionen som eksempel:

- Faktisk sysselsettingsendring (Hamarregionen 1 422) viser den faktiske veksten i antall arbeidsplasser fra 2008 til 2013.
- Forventet endring ut fra nasjonalt gjennomsnitt (Hamarregionen 1 580) viser hva sysselsettingsveksten ville vært om regionen hadde hatt samme vekstrate som den gjennomsnittlige nasjonale vekstraten, summert over alle næringer.
- Forventet endring korrigert for kommunens nærings sammensetning (Hamarregionen 1 187) er den veksten regionen ville hatt om alle næringer i regionen hadde fulgt den nasjonale vekstraten for de samme næringene.
- Avvik fra forventet nasjonal vekst (Hamarregionen -158) viser avviket mellom den faktiske veksten i regionen 2008-2013 og den veksten regionen ville hatt om den hadde fulgt gjennomsnittlig nasjonal vekst. Gjennom skift-andelsanalysen splittes dette avviket i to komponenter; en strukturkomponent og en konkurransekomponent.
- Strukturkomponenten (Hamarregionen -393) er den delen av det regionale avviket som kan forklares med regionens næringsstruktur. Har regionen stort innslag av næringer som er i nasjonal tilbakegang, vil denne komponenten være negativ. I dette tilfellet gjelder det samtlige regioner unntatt Lillehammerregionen, hvor strukturkomponenten er på 117. Ut ifra regionens gitte næringsstrukturen skulle

⁶ *Eksklusiv ufordelte på næringer og arbeidsplasser innen arbeidskrafttjenester.

veksten vært høyere enn den nasjonale veksten, dvs. at regionen har sterkt innslag av næringer i framgang.

- Konkurransekomponenten (Hamarregionen 235) er et uttrykk for hvor stor del av det regionale avviket som kan tilskrives regionenes gevinst/tap av "markedsandeler" (skift), sett i forhold til de nasjonale vekstratene, og korrigert for den næringsstrukturen regionen har. Her har kun Hamarregionen positivt tall. Det betyr at de øvrige regionene mister arbeidsplasser fordi de taper i forhold til andre regioner med samme næringsstruktur. Det at disse regionene har negative tall på konkurransekomponenten er selvsagt alvorlig med tanke på framtidig vekst. Næringsstrukturen er det lite å gjøre med, i alle fall på kort sikt, og den er da også for de fleste regioner gunstig. Spørsmålet er da om, og i tilfelle hvordan, en kan styrke bedriftene slik at tapet av markedsandeler (konkurransekomponenten) blir stoppet.

Sammenligninger over Mjøsa

Sysselsettingen i Norge vokser med 4 prosent i perioden 2008 til 2013. På nasjonalt nivå har det siden 2008 vært tilbakegang i primærnæringene, industrien, varehandel, transport og lagring og finansiering og forsikring i denne perioden. I tabellen nedenfor ser vi hvilke næringer som vokser eller har nedgang på i Hamar- og Gjøvikregionen og hvordan utviklingen er i forhold til landsgjennomsnittet.

Hamarregionene har i utgangspunktet en ugunstig næringsstruktur med overrepresentasjon innen næringer i tilbakegang (negativ strukturkomponent), men de har sterkere vekst enn næringsstrukturen skulle tilsi (positiv konkurransekomponent). I de næringene som har tilbakegang i landet for øvrig som varehandel og transport og lagring er tilbakegangen sterkere i Hamarregionen. Innen industrien og jordbruk er tilbakegangen mindre enn på landsbasis og innen finansiering og forsikring er det derimot vekst i Hamarregionen. Innen private næringer som informasjon og kommunikasjon og teknisk tjenesteyting er sysselsettingsveksten større i Hamarregionen enn ellers i landet. Men det er innen offentlig sektor, som helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon, hvor veksten er størst i forhold til landsgjennomsnittet.

Til sammenligning har Gjøvikregionen i utgangspunktet en ugunstig næringsstruktur (negativ strukturkomponent), og de gjør det svakere enn forutsetningene skulle tilsi (negativ konkurransekomponent). Som Hamar og landet for øvrig har Gjøvikregionen sysselsettingsfall innen varehandel og nedgangen er relativt sett større. Det har vært en kraftig nedgang i industrien, som er betydelig næring i Gjøvikregionen. Også i Gjøvikregionen er det til tross for nasjonal tilbakegang vekst innen finansiering og forsikring. Mens Gjøvikregionen har vekst innen transport og lagring noe verken Hamarregionen eller landet for øvrig har. Gjøvikregionen har ikke den samme sterke sysselsettingsveksten innen offentlig sektor som Hamarregionen har hatt, selv om veksten innen undervisning har vært sterkere.

Tabell 5.2: Faktisk sysselsettingsendring 2008-2013 Konkurranskomponenten (Avviket mellom faktisk vekst i den gitte næringen og veksten i næringen nasjonalt) fordelt på de ulike næringene Hamarregionen.

	Hamarregionen		Gjøvikregionen	
	Endring 2008-2013	Konkur.-komp.	Endring 2008-2013	Konkur.-komp.
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	-16 %	13	-8 %	141
05-09 Bergverksdrift og utvinning	-49 %	-59	4 %	-12
10-33 Industri	-8 %	90	-14 %	-220
35-39 Elektr., vann og renov.	31 %	58	2 %	-47
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	3 %	-195	5 %	-114
45-47 Varehandel, rep. av motorv.	-4 %	-22	-5 %	-61
49-53 Transport og lagring	-6 %	-76	12 %	186
55-56 Overnatt.- og serv.virksomhet	-6 %	-123	4 %	-10
58-63 Informasjon og komm.	10 %	33	6 %	8
64-66 Finansiering og forsikring	10 %	139	7 %	46
68-75 Teknisk tjen.yting, eiend.drift	13 %	43	13 %	28
77-82 Forret.messig tjenesteyting	-9 %	-251	-12 %	-189
84 Off.adm., forsvar, sos.forsikring	18 %	116	14 %	3
85 Undervisning	6 %	18	11 %	126
86-88 Helse- og sosialtjenester	14 %	500	7 %	-104
90-99 Personlig tjenesteyting	7 %	-48	7 %	-22
Totalt	3,5 %	235	1,3 %	-240

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Sammenligninger en næringsstrukturen i Hamar- og Gjøvikregionen er det ikke så store forskjeller. Begge regionene har en betydelig landsbrukssektor. Regionene har mer industri enn landet for øvrig, men i Gjøvikregionen utgjør den en større andel, og i absolutte tall er det 600 flere industriarbeidsplasser i Gjøvikregionen enn i Hamarregionen. Det er mer enn dobbelt så mange sysselsatte innen finansiering og forsikring i Hamarregionen som i Gjøvikregionen, noe som gjør Hamarregionen betydelig større innen den næringen. Ellers er antall sysselsatte innen offentlig administrasjon mer enn dobbelt så høyt i Hamarregionen, som i Gjøvikregionen noe som må ses i sammenheng med at Hamar er "fylkeshovedstad" i Hedmark.

Tabell 5.3: Antall, andel og lokaliseringskoeffisient. Hamarregionen og Gjøvikregionen. 13.12.2013.

	Hamarregionen			Gjøvikregionen		
	Antall	Andel	LQ	Antall	Andel	LQ
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	1 661	3,9 %	1,6	1 459	4,5 %	1,8
05-09 Bergverksdrift og utvinning	30	0,1 %	0,0	26	0,1 %	0,0
10-33 Industri	3 936	9,4 %	1,1	4 531	13,9 %	1,6
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	461	1,1 %	1,0	387	1,2 %	1,0
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	3 459	8,2 %	1,0	2 687	8,2 %	1,0
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	5 959	14,2 %	1,0	4 364	13,4 %	1,0
49-53 Transport og lagring	1 751	4,2 %	0,8	1 457	4,5 %	0,8
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	1 004	2,4 %	0,7	714	2,2 %	0,7
58-63 Informasjon og kommunikasjon	699	1,7 %	0,5	762	2,3 %	0,7
64-66 Finansiering og forsikring	1 016	2,4 %	1,3	408	1,3 %	0,7
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1 852	4,4 %	0,7	1 215	3,7 %	0,6
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1 840	4,4 %	0,9	0	3,1 %	0,6
84 Off.adm., forsvar, sosialforsikring	3 367	8,0 %	1,3	1 503	4,6 %	0,7
85 Undervisning	3 171	7,5 %	1,0	2 788	8,5 %	1,1
86-88 Helse- og sosialtjenester	9 989	23,7 %	1,2	8 217	25,2 %	1,3
90-99 Personlig tjenesteyting	1 880	4,5 %	1,2	1 081	3,3 %	0,9
Totalt	42 075			31 599		

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Videre ser vi at differansen mellom antall arbeidsplasser og antall sysselsatte innbyggere i Gjøvik- og Hamarregionen fordelt på næringer, ikke gir særlig grunnlag for pendling mellom regionen (se vedleggstabell). Regionene har nettoutpendling i nesten samtlige næringer med noen få unntak. Begge regionene har nettoinnpendling til landbruk. Hamarregionen har nettoinnpendling til finansiering og forsikring og offentlig administrasjon. Gjøvikregionen har nettoinnpendling til undervisning og personlig tjenesteyting. Innen for de nevnte næringene vil det kunne være grunnlag for interaksjon mellom regionene og noe som til en viss grad skjer allerede i dag.

Ser vi nærmere på næringsstrukturen i Hamar og Gjøvik kommune er det noe større forskjeller som kan gi grunnlag for mer interaksjon mellom kommunene. I og med at begge kommunene er regionsenter er det større grad av nettoinnpendling enn det er på regionnivå. De næringene i Hamar hvor det er flere arbeidsplasser enn sysselsatte innbyggere og motsatt i Gjøvik, altså hvor pendlingsstrømmen kunne gått fra Gjøvik til Hamar er innen jordbruk, transport og lagring og finansiering og forsikring. Motsatt vei kunne en tenke seg at folk fra Hamar kunne pendle til Gjøvik innen informasjon og kommunikasjon og undervisning.

Tabell 5.4: Nettoinnpendling i Hamar og Gjøvik. Sysselsatte etter bosted og arbeidssted. 31.12.2013.

	Hamar			Gjøvik		
	Sysselsatte etter arbeidssted	Sysselsatte etter bosted	Netto-innpending	Sysselsatte etter arbeidssted	Sysselsatte etter bosted	Netto-innpending
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	385	212	173	409	422	-13
05-09 Bergverksdrift og utvinning	20	37	-17	14	40	-26
10-33 Industri	810	809	1	1130	1569	-439
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	329	133	196	228	143	85
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	1597	877	720	1489	1100	389
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	2463	1883	580	2867	2194	673
49-53 Transport og lagring	842	572	270	478	524	-46
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	551	415	136	491	455	36
58-63 Informasjon og kommunikasjon	432	507	-75	693	498	195
64-66 Finansiering og forsikring	755	391	364	264	278	-14
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1194	803	391	705	617	88
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1198	599	599	667	608	59
84 Off. adm., forsvar, sosialforsikring	2295	1323	972	840	796	44
85 Undervisning	1381	1421	-40	1412	1248	164
86-88 Helse- og sosialtjenester	3790	3512	278	4161	3604	557
90-99 Personlig tjenesteyting	1292	871	421	526	498	28
00 Uoppgitt	53	60	-7	75	72	3
	19387	14425	4962	16449	14666	1783

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

6 KONKLUSJONER OG ANBEFALINGER

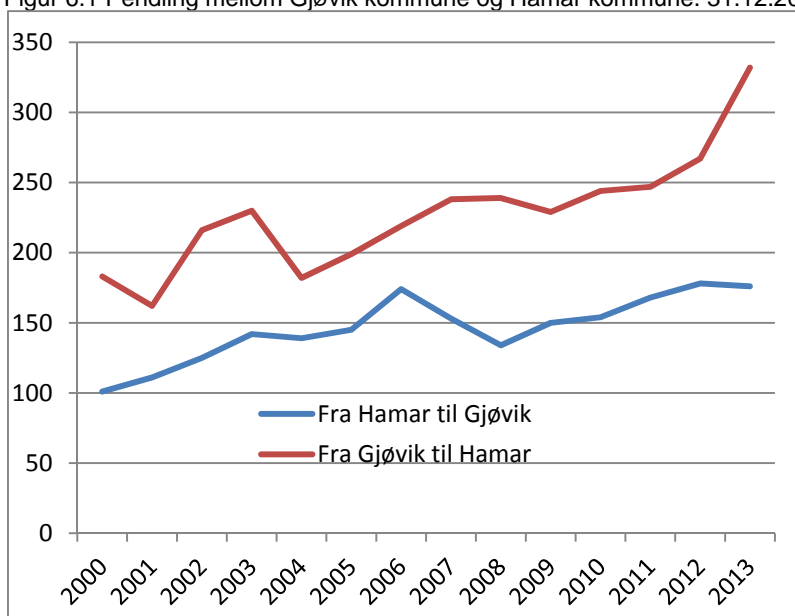
Innlandet henger ikke helt med på verken sysselsettings- eller befolkningsveksten som skjer i Norge. Norge har hatt en befolkningsvekst på 24 prosent siden 2000 og fram til i dag, mens Hedmark har hatt en vekst på kun 4 prosent. Men av den veksten vi ser i Hedmark skjer først og fremst i Hamarregionen som i denne perioden har hatt en vekst på 8 prosent. Hamarregionene er motoren i Hedmark i når til sysselsettingsveksten også. Hamarregionen hadde en sysselsettingsvekst på 12 prosent fra årtusenskiftet og fram til i dag, mens Hedmark totalt hadde en vekst på 7 prosent.

Hva kjennetegner næringslivet i Hamarregionen? Som for landet for øvrig er privat sektor den største arbeidsgiveren, og står for nesten to tredjedeler av arbeidsplassene. De tre næringsgruppene som sysselsetter flest i privat sektor i Hamarregionen er varehandel, industri og bygg og anleggssektoren. Primærnæringene og finansiering og forsikring og personlig tjenesteyting er tre næringer i privat sektor hvor det er relativt sett flere sysselsatte i Hamarregionen enn på landsbasis. Enkelte tjenestenæringer som helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon, forsvar og sosialtjenester, er også overrepresentert i Hamarregionen. De næringene hvor Hamarregionen har et konkurransemessig fortrinn, dvs. vokser mer enn landet for øvrig er innen private næringer som informasjon og kommunikasjon og teknisk tjenesteyting og innen offentlig sektor som helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon.

Det er stor interaksjon innad i Hamarregionen, både i form av pendling og flytting. Hele 60 prosent av de som pendlet i Hamarregionen i 2013 pendlet til en annen kommune i regionen. Når vi ser på interaksjon i form av flytting er de fire kommunene som har de største flyttestrømmene til og fra Hamar er det Stange, Oslo, Ringsaker og Løten.

Interaksjonen mellom "Mjøsbyene" er ikke spesielt omfattende, sammenlignet med pendling til Oslo/Akerhus eller innad i de etablerte regionene. Men tendensen er positiv som vi ser av figuren under. Det pendler flere til Hamar fra Gjøvik enn andre vegen, og antallet som pendler har vært økende siden 2000.

Figur 6.1 Pendling mellom Gjøvik kommune og Hamar kommune. 31.12.2000-31.12.2013.

Kilde. SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Tidligere forskning viser at det er en klar sammenheng mellom regioners størrelse og befolkningsutvikling (Engebretsen 2004). Dette skjer gjennom tilgangen til arbeidsplasser, jo flere arbeidsplasser en når innenfor en reisetid på 45 minutter jo sterkere er befolkningsveksten. Det vil være viktig for Hamarregionen å koble seg på utviklingen som skjer i Oslo, men vil også trekke i positiv retning å øke dynamikken rundt Mjøsa. Det er mange som ønsker en bit av "Oslo-kaka". Både bedre infrastruktur internt i Mjøsregionen og bedre bruk av eksisterende infrastruktur vil kunne være med på å fremme interaksjon. Bedre tilgang til flere arbeidsplasser gir grunnlag for befolkningsvekst om igjen gir grunnlag sysselsettingsvekst. Dette er en positiv spiral som man må i større grad må forsøke koble seg på og forsterke.

7 REFERANSER

Alnes, P.K., Gløtvold-Solbu, K., Hagen, S.E. & Ørbeck, M. (2012). *Gjøviks rolle som regionsenter*. (Østlandsforskning Rapport nr. 18, 2012). Lillehammer: Østlandsforskning.

Asplan viak (2014): *Samfunnsanalyse for ett felles akuttstusykehus i Innlandet*. Stavanger: Asplan Viak AS.

Bergum, S. (2009) Informasjonsikkerhet i Innlandet: Fra dugnad til Security Valley, i Johnstad, T og A Hauge (red) (2009): *Samhandling og innovasjon – Aktører, systemer og tiltak i Innlandet*. Vallset: Oplanske Bokforlag

Boschma, R. A. & Frenken, K. (2006) Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography, *Journal of Economic Geography* 6(3), 273–302.

Boschma, R.A. and Iammarino, S. (2009) Related Variety, Trade Linkages and Regional Growth. *Economic Geography* 85 (3): 289-311

Eiendomsmeglerbransjens (2014) Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk <http://eiendomnorge.no/wp-content/uploads/2014/07/Eiendom-Norge-boligprisstatistikk-for-juni-2014.pdf>

Engebreetsen, Ø., Vågane, L, Brechnan, I. & Gjerdåker, A. (2012): *Langpendling innenfor intercitytriangelet*. (TØI-rapport 1201/2012). Oslo: Transportøkonomisk institutt.

Engebreetsen, Ø & Gjerdåker, A. (2012): *Potensial for regionforstørring*. (TØI-rapport 1208/2012). Oslo: Transportøkonomisk institutt.

Engebreetsen, Ø. (2004). *Regionforstørring - en foreløpig kartlegging av potensialer*. (TØI Rapport nr. 742/2004). Oslo: Transportøkonomisk institutt.

Frenken, K., Van Oort, F.G. and Verburg, T. (2007) Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional Studies*, 41(5), 685–697.

- Gjerdåker, A. & Lian, J.I. (2008). *Regionale virkninger av infrastrukturinvesteringer - en litteraturstudie*. (TØI Rapport nr: 989/2008). Oslo: Transportøkonomisk institutt
- Gløtvold-Solbu, K. & Ørbeck, M. (2012). Regiondannelser og -forstørring, og konsekvenser av det. I E. Olsson, A. Hauge & B. Ericsson, *På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i Inre Skandinavien* (s.45-61). Karlstad: Karlstad University Press
- Gundersen, F. & Jukvam, D. (2013): *Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner* (NIBR-rapport nr. 2013:1). Oslo: Norsk Institutt for by- og regionforskning..
- Hagen, S.E. & Ørbeck, M. (2007): *Innlandet 2030: Næringsstruktur og næringsutvikling* (Østlandsforskning Notat nr. 8, 2007). Lillehammer: Østlandsforskning
- Juvkam, D. (2002) *Inndeling i bo- og arbeidsmarkedsregioner*.(NIBR-rapport 2002:20).Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Karlsen, J. (2004): *Mindre byers rolle for regional utvikling* (Prosjektrapport nr. 23/2004).. Kristiansand: Agderforskning
- Lian m.fl. (2010): *Samferdsel og regional utvikling*. (TØI-rapport 1106/2010). Oslo: Transportøkonomisk institutt
- NHO (2013), *NæringsNM 2013 - Næringsutviklingen i fylker, regioner og kommuner*. Oslo: NHO (www.nho.no)
- Norman, R. H., Fosse, J. K., Isaksen, A & Jakobsen, S. E. (2014) *Kunnskapsgrunnlaget for klyngeprogrammene og delmål 3: «Flere innovative næringsmiljøer», Agderforskning FoU-rapportnr. 1/2014*
- SSB (1999): *Standard for økonomiske regioner*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Statens vegvesen (2006). *Vegutredning Hamar –Gjøvik*. Hovedrapport.fra Statens vegvesen, region øst og Cowi 20.februar 2006
- Sørli, K., Aure, M. & Langset, B. (2012): *Hvorfor flytte? Hvorfor bli boende? Bo- og flyttemotiver de første årene på 2000-tallet*. (NIBR-rapport 2012:22). Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Thorsen, I. (2010): *Pendling og kompetansearbeidsplasser*. (Notat til Kompetansearbeidsplassutvalget). Høgskolen Stord/Haugesund

Vareide, K. (2014). *Regionalt samspill og vekst – I lys av attraktivitetsmodellen*. Telemarksforskningens innspill til Byregionprogrammet. Steinkjer: www.distriktsenteret.no

Vista (2005). *Utvikling av handelsområder i Hamar*. Vista Analyse AS. Nedlastbar fra Hamar kommunes hjemmesider

Ørbeck, M. (2012). *Mjøsbyperspektivet*. (Østlandsforskning Notat nr. 04, 2014). Lillehammer: Østlandsforskning.

Ørbeck, M. (2014): *Norske byregioner*. Østlandsforskningens innspill til Byregionprogrammet. Steinkjer: www.distriktsenteret.no

Ørbeck, M., Hauge, A., Alnes, P.K., Hagen, S.E. & Skålholt, A. (2010). *Hamars rolle som regionsenter*. (Østlandsforskning Rapport nr. 2, 2010). Lillehammer: Østlandsforskning

Ørbeck, M. & Hagen, S.E. (2009). *Elverums rolle som regionsenter*. Prosjektrapportering til Elverum kommune i form av en foilserie. Lillehammer: Østlandsforskning.

8 VEDLEGG

Vedlegg 1: Tabeller og figurer til kapittel 2

Kvadratmeterpris ulike boligtyper 2003 - 2013					
År og gjennomsnittlig kvadratmeterpris		2003	2008	2013	Endr 2003-2013
Hele landet	Eneboliger	11352	16456	20780	83 %
	Småhus	13706	20483	27648	102 %
	Blokkleiligheter	20969	30607	41506	98 %
Hedmark	Eneboliger	8623	12049	14162	64 %
	Småhus	10131	15098	18798	86 %
	Blokkleiligheter	13619	18792	23866	75 %
Oppland	Eneboliger	8426	11564	14427	71 %
	Småhus	11443	15627	19375	69 %
	Blokkleiligheter	13909	20041	28043	102 %
Hamarregionen					
Hamar	Eneboliger	11251	16810	19281	71 %
	Småhus	11961	17918	21112	77 %
	Blokkleiligheter	15358	21691	28358	85 %
Ringsaker	Eneboliger	8289	12050	14575	76 %
	Småhus	8912	14495	16943	90 %
	Blokkleiligheter	12334	16148	22868	85 %
Løten	Eneboliger	8058	11901	14136	75 %
	Småhus	
	Blokkleiligheter	
Stange	Eneboliger	8844	13435	16093	82 %
	Småhus	10740	14773	19844	85 %
	Blokkleiligheter	13045	18836	23362	79 %
Lillehammerregionen					
Lillehammer	Eneboliger	11573	16226	21283	84 %
	Småhus	13197	18254	22560	71 %
	Blokkleiligheter	15297	23618	32054	110 %
Øyer	Eneboliger	7814	12158	14981	92 %
	Småhus	

	Blokkleiligheter	
Gausdal	Eneboliger	7278	9835	12965	78 %
	Småhus	
	Blokkleiligheter	
Gjøvikregionen					
Gjøvik	Eneboliger	8345	12599	15485	86 %
	Småhus	8917	14756	19501	119 %
	Blokkleiligheter	13460	20731	26896	100 %
Ø. Toten	Eneboliger	7170	9440	12793	78 %
	Småhus	16537	
	Blokkleiligheter	..	16934	17899	
V. Toten	Eneboliger	7649	10092	12351	61 %
	Småhus	
	Blokkleiligheter	..	14862	19850	
S. Land	Eneboliger	5492	7319	9062	65 %
	Småhus	
	Blokkleiligheter	
N. Land	Eneboliger	5746	8305	10002	74 %
	Småhus	
	Blokkleiligheter	

Vedlegg 2: Tabeller og figurer til kapittel 5

	Hamarregionen			Gjøvikregionen		
	Sysselsatte etter arbeidssted	Sysselsatte etter bosted	Netto-innpendling	Sysselsatte etter arbeidssted	Sysselsatte etter bosted	Netto-innpendling
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	1661	1573	88	1459	1441	18
05-09 Bergverksdrift og utvinning	30	118	-88	26	106	-80
10-33 Industri	3936	4034	-98	4531	4617	-86
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	461	492	-31	387	404	-17
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	3459	3523	-64	2687	2843	-156
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	5959	6472	-513	4364	4693	-329
49-53 Transport og lagring	1751	1995	-244	1457	1480	-23
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	1004	1079	-75	714	775	-61
58-63 Informasjon og kommunikasjon	699	997	-298	762	820	-58
64-66 Finansiering og forsikring	1016	846	170	408	528	-120
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	1852	1936	-84	1215	1307	-92
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	1840	1899	-59	1011	1273	-262
84 Off.adm., forsvar, sosialforsikring	3367	3261	106	1503	1688	-185
85 Undervisning	3171	3481	-310	2788	2694	94
86-88 Helse- og sosialtjenester	9989	10384	-395	8217	8397	-180
90-99 Personlig tjenesteyting	1880	1999	-119	1081	1037	44
00 Uoppgitt	186	212	-26	177	181	-4
	42261	44301	-2040	32787	3284	1497

Vedlegg 3: Related Variety – beregninger og utregninger

Relatert variasjon er angitt som den vektete summen av andelen sysselsatte på 5-sifret næringsundergruppe innenfor hver 2-sifret næring. Dette betyr at man ved hjelp av detaljert næringsstatistikk forsøker å finne sammenhenger og samhandling mellom ulike næringsundergrupper (Frenken 2007).

P_g er andelen sysselsatte i den 2-sifrede næringen S_g . Alle næringsundergrupper på 5-sifret nivå tilhører en gitt næring på 2-sifret nivå. En kan utlede P_g ved summere andelene på p_i på 5-sifret nivå:

$$P_g = \sum_{i \in S_g} p_i$$

H_g gir et uttrykk for graden av variasjon innenfor den gitte næringen S_g :

$$H_g = \sum_{i \in S_g} \frac{p_i}{P_g} \log_2 \left(\frac{1}{p_i/P_g} \right)$$

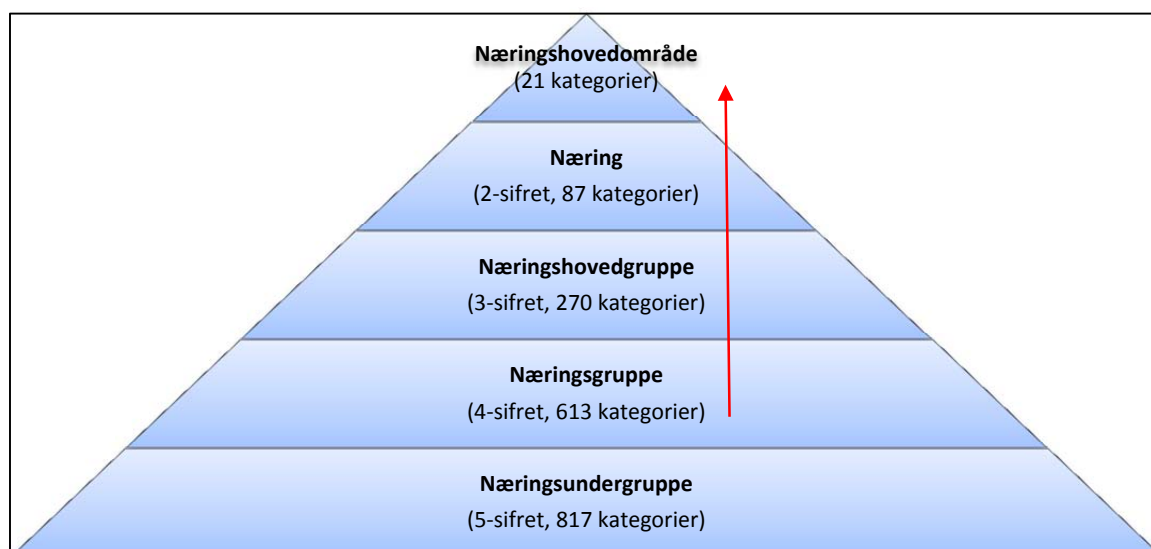
RV er summen av graden av variasjon H_g vektet opp mot den relative størrelsen på næringen P_g :

$$RV = \sum_{g=1}^G P_g H_g$$

Vi har beregnet related variety for 2008 for så å se med utgangspunkt i den gitte næringsstrukturen hvordan den har påvirket den sysselsettingsveksten i perioden 2008-2013.

Den norske næringsstatistikken er standardisert på samme måte som den internasjonale statistikken. Næringsstatistikken har 5 nivåer. Øverste nivå er de 21 næringshovedområder, deretter 87 næringer, som igjen er inndelt i 270 næringshovedgrupper, som har 613 tilhørende næringsgrupper, som til slutt er splittet opp i 817 næringsundergrupper.

Figur 8.1 Næringsstatistikkhierarkiet.

Kilde: SSB, bearbeidet av Østlandsforskning

For eksempel så arbeider 3 % av de sysselsatte i Hamarregionen innen oppføring av bygninger (næringskode 41), av disse arbeider noen innen produksjon av boligbyggelag (næringskode 41.101) som utgjør 0,2 % av de sysselsatte i Hamarregionen.

Når vi beregner related variety finner vi at de næringene med mest variasjon (størst H_g) i Hamarregionen er agentur og engroshandel, detaljhandel, næringsmiddelindustrien, jordbruk og helsetjenester. Hamarregionen er sysselsetting i 12 næringsmiddelindustrier.

Det er relativt store variasjon i related variety blant de 89 økonomiske regionene i Norge. Den største verdien på related variety på 2,62 i Folloregionen og den minste på 1,31 i Høyangerregionen. Hamarregionen har en related variety på 2,33. Standardavviket for beregningene er på 0,26.

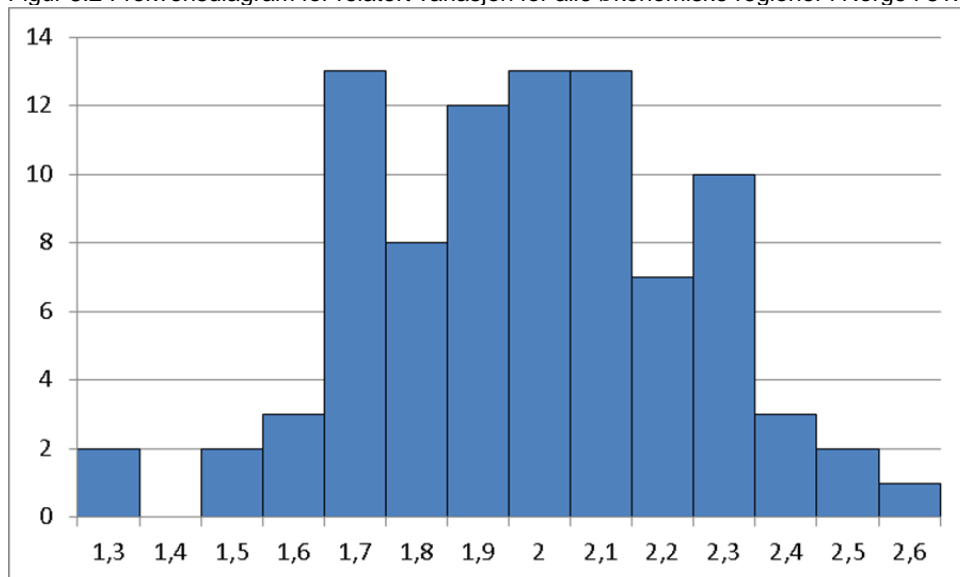
Tabell 8.1: Beskrivelse av variablene.

Variabel	Related variety	Syss. endr. 2008-2013
Største verdi	2,62	0,17
Minste verdi	1,31	-0,09
Gjennomsnittsverdi	1,98	0,01
Standardavvik	0,26	0,05
Hamar	2,33	0,02

Kilde: SSB, bearbeidet av Østlandsforskning

Frekvensdiagram i figuren under viser at det ikke er en normalfordeling av related variety verdiene.

Figur 8.2 Frekvensdiagram for relatert variasjon for alle økonomiske regioner i Norge i 31.12.2008.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Ved å beregne related variety for økonomiske regioner finner vi at det er en positiv sammenheng mellom related variety i 2008 og sysselsettingsendringer i 2008-2013, men at sammenhengen ikke er signifikant.

Vedlegg 4: Unrelated Variety – beregninger og utregninger

Ikke-relatert variasjon er angitt som graden av variasjon i næringsstrukturen, det er sysselsetting i mange forskjellige næringer. Dette betyr at man ved hjelp av detaljert næringsstatistikk forsøker å finne sammenhenger og samhandling mellom ulike næringsundergrupper.

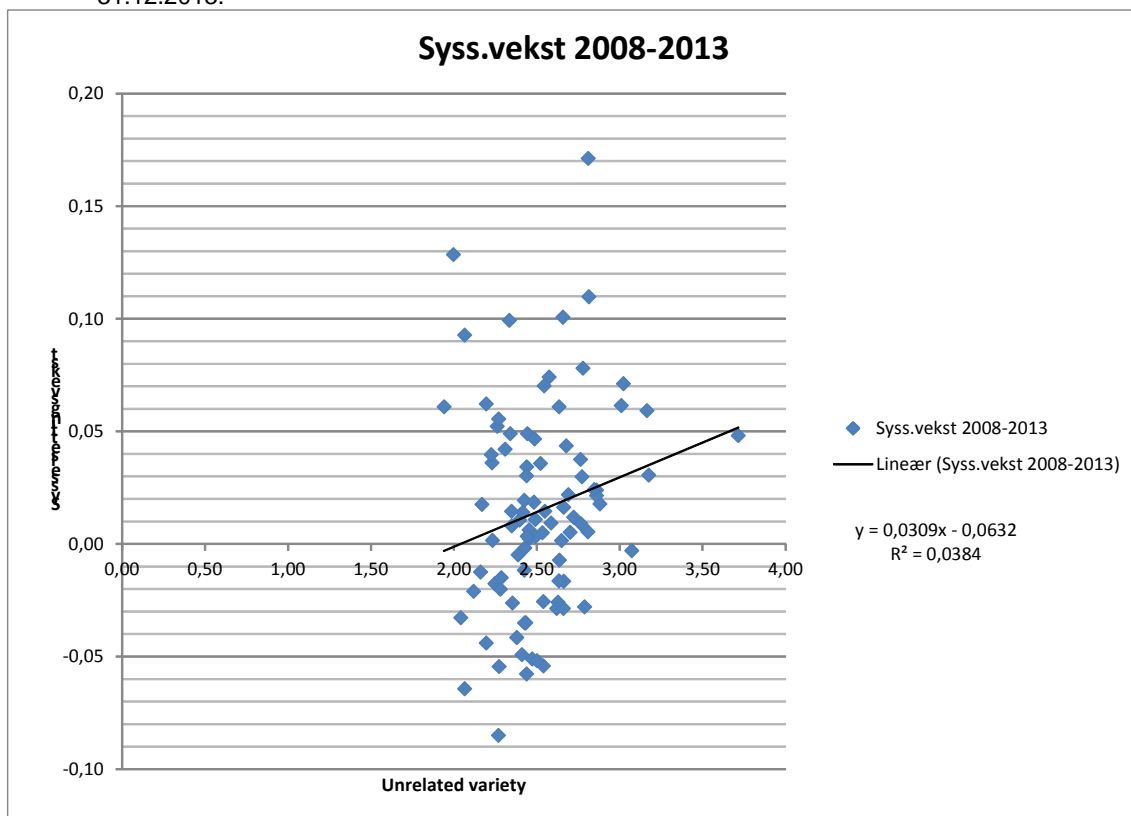
P_g er andelen sysselsatte i den 2-sifrede næringen S_g . Alle næringsundergrupper på 5-sifret nivå tilhører en gitt næring på 2-sifret nivå. En kan utlede P_g ved summere andelene på p_i på 5-sifret nivå:

$$P_g = \sum_{i \in S_g} p_i$$

UV gir et uttrykk for graden av variasjon i næringsstrukturen:

$$UV = \sum_{g=1}^G P_g \log_2 \left(\frac{1}{P_g} \right)$$

Figur 8.3 Sammenhengen mellom ikke-relatert variasjon 31.12.2008 og sysselsettingsvekst 31.12.2008-31.12.2013.

Kilde: SSB, bearbejdet av Østlandsforskning

Sammen blir vi større -
En samfunnsanalyse av Hamarregionen i ByRegionprogrammet

Denne rapporten inngår som et kunnskapsunderlag for Hamarregionen Utviklings sitt arbeid med Utviklingsprogram for byregioner – Byregionprogrammet (ByR).

I rapporten ser vi blant annet nærmere på temaer som befolkning, sysselsetting, pendling og Hamars rolle som regionsenter, før vi avslutter med en analyse av næringslivets konkurransekraft.

Hamarregionen har hatt den raskeste befolknings- og sysselsettingsvekst i Hedmark i når til sysselsettingsveksten også. Hamarregionen hadde en sysselsettingsvekst på 12 prosent fra årtusenskiftet og fram til i dag, mens Hedmark totalt hadde en vekst på 7 prosent.

ØF-rapport 02/2015
ISBN nr: 978-82-7356-743-7